

IZVESTJE

RAZISKOVALNE POSTAJE
ZRC SAZU V NOVI GORICI

11 • 2014

VSEBINA

<i>Uvodnik</i>	1
<i>Osebnosti včerajšnega časa</i>	2

Članki

Neva Makuc	
<i>Krminski plemič Francesco Maria Neuhaus (u. 1693)</i>	3
Petra Kolenc	
<i>Gozdar Jožef Koller (1798–1870) in njegove zasluge pri izgradnji ceste Solkan–Trnovo</i>	6
Branko Marušič	
<i>Goriška leta Pavline Pajk</i>	11
Robert Devetak	
<i>Vsestransko delovanje učitelja Mihe Zege (1852–1919) na Kanalskem</i>	19
Jasna Fakin Bajec	
<i>Vaški učitelj Anton Pegan in vzdržni razvoj podeželja v Vipavski dolini v drugi polovici 19. stoletja</i>	30
Petra Testen	
<i>Julius Kugy (1858–1944): “Ne iščimo v gori terišča za plezanje, iščimo njeno dušo!”</i>	37
Danila Zuljan Kumar	
<i>Bruno Podveršič – briški domoljub</i>	43
Špela Ledinek Lozej	
<i>Zbiralci in skrbniki kulturne dediščine med Alpami in Krasom – Projekt ZBORZBIRK</i>	49

Poročila

Poročila o vsebini humanističnih in družboslovnih revij v Furlaniji-Juljski krajini	53
Poročilo o delu Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici od 1. 1. 2014 do 31. 10. 2014	57

Fotografija na ovoju: Pogled Juliusa Kugyja na Alpe (vir: arhiv Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica).

© 2014, Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica

Uredila: Petra Kolenc

Uredniški odbor: Jasna Fakin Bajec, Špela Ledinek Lozej, Neva Makuc, Branko Marušič, Danila Zuljan Kumar

Jezikovni pregled: Danila Zuljan Kumar

Oblikovna zasnova: Milojka Žalik Huzjan

Prelom: Petra Kolenc, Matjaž Komel

Izdajatelj: Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica

Založnik: Založba ZRC, ZRC SAZU

Za založnika: Oto Luthar

Glavni urednik: Aleš Pogačnik

Tisk: Cicero Begunje d.o.o.

Naklada: 500

Naslov uredništva: Raziskovalna postaja ZRC SAZU
Nova Gorica, Delpinova 12, 5000 Nova Gorica, Tel.:
05 335 73 26

Naročila:

Založba ZRC, ZRC SAZU, Novi trg 2, p. p. 306, 1001 Ljubljana

Uvodnik

Izvestje je v svojem praktičnem, a obenem plemenitem in pomenljivem poslanstvu tako danes kot v preteklosti vedno namenjalo pozornost okolju, v katerem je nastajalo, bralstva pa ni le osveščalo o delu in dejavnosti, temveč ga usmerjalo na področja, geografska, delovna, raziskovalna, ki so se zdela preveč odmaknjena, da bi zaslužila večjo pozornost. Toda sodelavke Raziskovalne postaje ZRC Nova Gorica postavljajo matični ustanovi ZRC SAZU ogledalo, ko samodejno uresničujejo medinštitutsko sodelovanje ter večdisciplinarnost, ne da bi temu posvečale posebna teoretska ali organizacijska izhodišča, mestu, v katerem domuje Raziskovalna postaja, pa ponujajo prevečkrat spregledano priložnost za razvoj na področjih, ki bi mu dala nov zagon za prihodnost.

Leto 2015 bo leto izjemnih preživetvenih izzivov, iskanja možnosti in priložnosti, kako uresničiti raziskovalne potencialne posameznice in njihove "postajne" skupnosti, skupaj z matičnimi inštituti ZRC SAZU. Morda bo navdih prišel iz velikih in pomembnih obletnic, ki bodo zaznamovale leto 2015 in katerih spomin bo nagovarjal prav s silo upornosti in preživetja v okoliščinah, ki so (bile) vse prej kot slednjemu tudi naklonjene. S prerazporeditvijo pravic, kot jih je pred 800 leti uredila *Magna Carta libertatum* (1215), z osvoboditvijo izpod spon birokracije, kot je v svobodo enakopravnosti temnopolte prebivalce Južnoafriške republike popeljal pred četrto stoletja osvobojeni Nelson Mandela ali s spoštljivim spominjanjem na čas pred stotimi leti, ko se je v okope diha jemajoče narave od visokih gora ob smaragdno obarvani Soči, preko kraških obronkov do Jadranskega morja zakopala Velika vojna in se tod s človeško krvjo napajala naslednjih 29 mesecev, pregnala več deset tisoč ljudi in razdejala njihove domove, ki jih je po vojni s skrbnimi, velikopoteznimi načrti poskušal obnoviti arhitekt Maks Fabiani, ki se je rodil 50 let pred izbruhom vojne na soški fronti. Ali pa bosta bodrila uporništvu in svobodomiselnosti, ki sta pred 70 leti slovenski in druge zavezniške evropske narode osvobodila izpod nacifašističnih okov. Izhodišče, možnosti, navdiha, predvsem pa stvarnih in v trdnost lastnih zmožnosti oprtih in utemeljenih razlogov za dodaten zagon v raziskovalni in ustvarjalni vni sodelavk Raziskovalne postaje Nova Gorica je vsaj toliko, kolikor jih ponujajo v preteklosti zazrte obletnice, a tokratnje in prihodnja *Izvestja* bodo pokazala, da so meje možnosti premakljive, kar dokazujejo sodelavke s svojim znanjem, iznajdljivostjo, vestnostjo in vztrajnostjo.

Osebnosti včerajšnjega časa

V letošnjem enajstem *Izvestju* se sodelavci Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica spominjamo nekaterih v širšem prostoru morda manj poznanih osebnosti, ki pa so s svojimi odločitvami in dejanji zaslužni za razvoj in napredek lokalnega okolja na zahodni slovenski narodnostni meji. Povedna je vztrajnost krminskega plemiča **Francesca Marie Neuhausa** (17. stoletje), ki se je z roba družbe povzpел med ugledne goriške plemiče. Za razvoj cestnega omrežja, posebej za eno najpomembnejših povezav Gorice s Trnovskim gozdom, je v 19. stoletju zaslužen gozdar **Jožef Koller** (1798–1870). Učitelj **Miha Zega** (1852–1919) je pomembno vplival na razvoj Kanala in njegove okolice v zadnji četrtini 19. in začetku 20. stoletja. Prav tako je v istem obdobju vasi Zgornje Vipavske doline zaznamoval napredni vaški učitelj **Anton Pegan** (1850–1916). Med številnimi osebnostmi, ki so v omenjenem času bogatile goriško kulturno življenje, je tokrat izpostavljen lik solkanske literatke **Pavline Pajk** (1854–1901). V Brdih je 20. stoletje zagotovo zaznamoval človek z vizijo – **Bruno Podveršič** (1926–2013). Obsoški prostor pa je po zaslugi dveh zanimivih zbiralcev, **Ivana Šavlija** (1932–2014) in **Pavla Levpuščka** (1927–2014), bogatejši za dve pomembni zbirki (vključeni v projekt ZBORZBIRK), ki pričata o življenju preteklega časa. Z naslovnico pa se spominjamo velikega alpinstata, humanista in raziskovalca zahodnega slovenskega prostora, posebej Julijskih Alp, **Juliusa Kugyja** (1858–1944). »*Velikemu spodbujevalcu prijateljstva med narodi, živečimi na območju današnje Slovenije, Italije in Avstrije*«, so ob cesti na Vršič leta 1953 postavili veličasten spomenik: bronasto postavo planinca, ki očaran nad lepotami vrhov zre vanje.

V leto 2015 vam voščimo s kolednico fantov z Žage v Posočju, ki jo je po pripovedovanju Matije Šimaca (r. 1849) iz Prosnida (Karnajska dolina) avgusta leta 1938 zapisal **Milko Matičetov**. Matičetov (r. 10. septembra 1919), sodelavec Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, se je posvečal zbiranju in raziskovanju ljudskega slovstva na zahodnoslovenskem in širšem vzhodnoalpskem območju. Preminil je na predvečer miklavževega 2014.

Dobro jytro, yospodar an yospodinja
 an vsa hišina družina!
 Mi smo od daleč yor pršli,
 zdravje 'n veselje van smo prnesli.
 An ti sveti Trije kralji,
 an to sveto novo leto ... Klin, klin, klin ...
 – – – an Boh dej še naprej,
 v večjen 'metji jn mejnših yresih.*

*Objavljeno v prispevku »Koledovanje v tomajski župniji na Krasu in v Trebčah«, *Dom in svet* (letnik 1940 (52), št. 1, str. 40).

Članki

KRMINSKI PLEMIČ FRANCESCO MARIA NEUHAUS (U. 1693)

Neva Makuc

Dr. zgodovinskih znanosti

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU

neva.makuc@zrc-sazu.si

V t. i. krminski fajdi, ki je pretresla Goriško v 17. stoletju, so se pomerili pripadniki raznih plemiških rodbin, na primer del Mestri, Manzano, Neuhaus, della Torre itd. V fajdo se je vpletel tudi goriški deželni glavar Carlo della Torre (1667–1671),¹ ki je iz nje izšel kot zmagovalec, a zgolj začasno. Na dolgi rok je kolo sreče uspel obrniti sebi v prid njegov nasprotnik, krminski plemič Francesco Maria Neuhaus, pripadnik starodavne goriške plemiške rodbine.

Omenjeni Neuhaus se sicer ni mogel ponašati z bleščečimi naslovi, s kakršnimi se je della Torre, in ni bil deležen posebno pozornosti historiografije, a se je z vztrajnostjo in potrpežljivostjo iz vročekrvnega bandita, ki je živel na robu družbe, vnovič povzpел med ugledne goriške plemiče, medtem ko je della Torre, nekoč zelo vpliven goriški veljak, dobro desetletje prej preminil z omadeževanim ugledom, natančneje z madežem veleizdaje.

Neuhausovo življenjsko pot je najmočnejše zaznamoval izgon, na katerega je bil obsojen zaradi napada na prej omenjenega goriškega glavarja in je spadal med številna nasilna dejanja, zagrešena v okviru t. i. krminske fajde. Spori med krminskimi rodbinami so segali vsaj v 16. stoletje. V 17. stoletju, ko se je Goriška soočala s problemom naraščajočega nasilja in banditizma, pa so se nasprotja zaostriła in vrstile so se zasede, napadi, obračunavanja, ustrahovanje z oboroženim spremstvom (t. i. *bravi*) itd. Zamere in jeza

so bile trdno zasidrane v pripadnikih nasprotnih si frakcij. Spori med posameznimi rodbinami so bili pogosto izredno trdovratni, želja po maščevanju se je globoko usidrala v pripadnikih rodbine, klana ali frakcije in se prenašala na naslednje generacije.

Francesco Maria je skupaj z bratom Nicolajem in številnim oboroženim spremstvom v Krminu 20. novembra 1666 padel v zasedo nasprotnikov. Napadli so jih štirje oboroženi moške Leonarda di Manzana, ki so bili beneški podaniki, in sicer Giovanni Battista Gervas, Giovanni Battista Lian, Giovanni Gioseggo Romano ter Alvise del Gese, imenovan Trivisan. Omenjeni so bili nameščeni v hiši barona Orazia del Mestrija. Po streljanju so Neuhausovi spremljevalci napadli hišo ter ujeli vse štiri moške Leonarda di Manzana. Ujetnike naj bi nato deset dni zadrževali v ujetništvu ter jih nato končno predali oblastem. Njihovi gospodarji so se zatekli na beneško območje. Ujeti so dejanja priznali, a njihovi pokrovitelji so se pritožili goriškemu glavarju Carlu della Torreju, ki je bil sorodstveno povezan z Orazijem del Mestrijem in Leonardom di Manzanom. Omenjeni moške in Orazio del Mestri, ki se je leta 1667 v prošnji cesarju zagovarjal, da je šlo pri omenjenem spopadu zgolj za samoobrambo, so bili zaprti na goriški grad, od koder pa so uspeli zbežati. Francesco Maria Neuhaus naj bi v spisu *Escolpe* izrazil prepričanje, da je omenjeno organiziral sam goriški glavar, in sicer s pomočjo svojega oboroženega spremljevalca Carla Morettija in ljudi, ki jih je zbral v Ziraccu (v bližini Remanzacca v furlanski ravnini), ki je bil v posesti

1 O omenjenem glavarju: Morelli 2003: vol. 2, 101–103; Cavazza 2006: 59–67; Cavazza 1999: 219–220.

rodbine della Torre.²

Spor se je še nadaljnje zaostroval. Po noči 6. junija 1667 sta brata Francesco Maria in Nicolò Neuhaus v kraju Noax padla v zasedo nasprotnikov in njihovega oboroženega spremstva. Francesco je bil ranjen, njegov brat Nicolò pa je dva dni kasneje preminil.³ Francesco Maria se je maščeval tako, da je v spremstvu desetih oboroženih mož 24. maja 1668 v bližini Koprivnega (Capriva del Friuli) pripravili zasedo na goriškega glavarja. Carlo je preživel, a ubita sta bila kočijaž in neki Cristoforo Bonomo iz Trsta. Sledilo je sojenje z obtožbo veleizdaje, in sicer zaradi poskusa umora vladarjevega predstavnika. Cesar Leopold I. je 3. septembra 1668 Francesca obsodil na trajni izgon iz vseh habsburških dednih dežel ter na smrt v primeru zajetja, vsa njegova posestva pa so bila zasežena.⁴ Omenjeno Neuhausu podobno kot mnogim drugim izgnancem ni preprečilo prehajanja meje, saj se je na primer 9. decembra 1681 ob sklenitvi neke kupoprodajne pogodbe nahajal v Krminu.⁵

Carlo della Torre je lahko slavil zmago nad starimi nasprotniki, a ne za dolgo. Že leta 1671 je bil zaradi sodelovanja v Zrinjsko-Frankopanski zaroti obsojen na dosmrtni pripor. Neuhaus

us je takrat dobil upanje, da bo uspel oprati svoje ime in je večkrat (npr. 1671,⁶ v sedemdesetih letih 17. stoletja,⁷ 1683⁸) poskušal doseči cesarjevo pomilostitev. Vsaka naslednja njegova prošnja je odražala vedno večji obup in nemir nekoga, ki je bil prisiljen zapustiti domače kraje in v tujih deželah iskati preživetje.

Leta 1671 je Neuhaus v svoji kratki prošnji za pomilostitev zapisal, da že več let blodi po različnih deželah, in sicer zgolj v spremstvu nesreč, med katerimi naj bi bila najhujša cesarjeva ogorčenost. V drugi izmed omenjenih prošenj, ki jo je sestavil v sedemdesetih letih, je izpostavil, da že »vado, remingo, già sono otto anni paesi stranieri« (osem let brezciljno blodi po tujih deželah). Znašel naj bi se brez vsakršnega dohodka, saj je bilo zaseženo njegovo imetje, porušene hiše in skoraj uničena njegova družina (»No ho susidio alcuno, per che sono stati confiscati beni, sgiantate le case è quasi anni hilita la mia famiglia«).⁹

Najbolj pa izstopa njegova prošnja iz leta 1683. V njej se je opisal kot »bandito, confiscato e privo del proprio esser« (izgnanec z zaseženimi posestvi ter brez lastnega obstoja). Neuhaus se je bil podobno kot drugi izgnanci zelo verjetno zatekel na sosednje beneške območje in morda še kam drugam. V primerih, ko so se izgnani plemiči znašli brez dohodkov in družbene podpore, so se zatekali k ropanju prebivalstva, izsiljevanju trgovcev itd. Žal ni znano, kako se je Neuhaus preživljal v letih izgnanstva, a njegove vedno bolj obupane prošnje dovoljujejo domnevo, da s precejšnjo težavo. Cesarja je zelo ponižno prosil milosti in zapisal, da je iz nuje užalil vladarjevega predstavnika. Pri tem ni pozabil vladarja spomniti na vojaške zasluge svojih prednikov v prid vladarski hiši. Tožil je nad kaznimi, ki so zadele njegovo družino, saj so bila zasežena vsa posestva ne glede na to, ali so pripadala njegovim sestram ali mlajšim sorodnikom. Njegov zagovor odraža

2 ASGO, Archivio Coronini, Atti e documenti, fasc. 252; ASPGO, Atti degli Stati provinciali, sezicija II, fasc. 436/I. Omenjeno dogajanje naj bi natančno opisovala dva spisa, in sicer *Escolpe di me Francesco Maria di Neuhaus in Risposta alle Escolpe di me Francesco Maria di Neuhaus*, ki jih je Giovanni Blasutic že leta 1912 opisal kot nedosegljive, čeprav jih je konzultiral pri zasebnih lastnikih še proti koncu 19. stoletja in jih povzel ter deloma citiral v: Blasutic 1912: 77–93.

3 ASGO, Archivio Coronini, Atti e documenti, fasc. 252; ASPGO, Atti degli Stati provinciali, sezicione II, fasc. 436/I. Nicolajevega smrt je bila zabeležena v matični knjigi župnije sv. Adalberta v Krminu: Schiviz 1904: 378.

4 Blasutic, *Memoriali Cormonesi*: 215–218; Blasutic 1912: 77–93; ASPGO, Atti degli Stati provinciali, sezicione II, fasc. 436/II. O omenjenem napadu tudi sočasni avtor Giovanni Maria Marusig (1641–1712), ki je v svojem spisu *Le morti violente e sbitane, successe in Goritia o svo distretto* v verzih, napisanih v furlanskem jeziku, poročal o 202 večinoma nenaravnih smrti, ki so se dogodile na Goriškem med letoma 1641 in 1704: Marusig [1970]: 63.

5 Falzari 1959: 74–78.

6 ASPGO, Atti degli Stati provinciali, sezicija II, fasc. 437/II.

7 ASPGO, Atti degli Stati Provinciali, sezicija II, fasc. 438.

8 Blasutic, *Memoriali cormonesi*: 218–222; Blasutic 1912: 88–91.

9 ASPGO, Atti degli Stati Provinciali, sezicija II, fasc. 438.

tipično miselnost tedanjega fevdalnega plemiča, ki je krvno maščevanje dojemal kot moralno pravico in dolžnost, saj je izpostavil, »*chi può raffrenar quel precipito se impeto naturale, che spinge ogni oltraggiato Vivente a vendicarsi?*« (kdo more zaustaviti tisti naravni siloviti zanos, ki sili vsakega užaljenega k maščevanju?).¹⁰ Tokrat je uspel. Najbrž je uporabil tudi prave argumente. Cesar Leopold I. ga je 2. aprila 1683 pomilostil, povrnjena so mu bila tudi vsa posestva ter plemiški naslov.¹¹ Po petnajstih letih izгона, ki ga je pahnil na rob družbe, se mu je sreča vnovič nasmehnila. Preminil je desetletje kasneje, februarja 1693, star 56 let.¹²

VIRI IN LITERATURA

Arhivsko gradivo

ASGO – Archivio di Stato di Gorizia

ASPGO–Archivio Storico Provinciale di Gorizia

Historiografski in drugi viri

Blasutic, Giovanni. *Memoriali cormonesi* (fotokopije rokopisne zbirke virov hrani župnijski arhiv v Krminu).

Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig. *Der Adel in den Matriken der Grafschaft Görz und Gradisca*. Görz, Selbst verlag des Verfassers, 1904.

Literatura

Blasutic, G. 1912: *Il fisco di Cormons. Memorando fatto storico del secolo XVII*, »Almanacco del popolo per l'anno bisestile 1912«, Gorizia, Le federazione editrice, 77–93.

Cavazza, S. 1999: *Una società nobiliare: trasformazioni, resistenze, conflitti*, v: S. Cavazza (a cura di), *Gorizia barocca. Una città italiana nell'Impero degli Asburgo*, Mariano del Friuli: Edizioni della Laguna, 211–227.

Cavazza, S. 2006: *Politica e violenza nobiliare: il caso di Carlo Della Torre*, v: F. Šerberlj (zb. in ur.), *Barok na Goriškem = Il barocco nel Goriziano*. Nova Gorica: Goriški muzej; Ljubljana: Narodna galerija, 59–67.

Falzari, G. B. 1959: *Giustizia, violenze e bravi nel sec. XVII. Il fisco di Cormons*, v: Studi Goriziani, vol. XXVI, 69–81.

Marusig, G. M. [1970]: *Le morti violente e sbitane, successe in Goritia o svo distretto*. Udine: Società Filologica Friulana.

Morelli di Schönfeld, C. 2003: *Istoria della Contea di Gorizia in quattro Volumi compresi un Appendice di note illustrative*. Mariano del Friuli: Edizioni della Laguna (faks. pon. 3. izd. po: Gorizia 1855).

¹⁰ Prepis prošnje v: Blasutic, 1912: 88–91.

¹¹ Blasutic, *Memoriali cormonesi*: 222–[222b].

¹² Schiviz, 1904: 379.

GOZDAR JOŽEF KOLLER (1798–1870) IN NJEGOVE ZASLUGE PRI IZGRADNJI CESTE SOLKAN–TRNOVO

PETRA KOLENC

Univ. dipl. bibl.

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU

petra.kolenc@zrc-sazu.si

Gozdarji s strokovno izobrazbo se v slovenskih deželah pojavijo šele konec 18. stoletja, ko se začnejo iz nekdanjih mojstrskih šol v začetku 19. stoletja snovati gozdarske šole. Za naše dežele je bilo najpomembnejše leta 1813 ustanovljeno gozdarsko učilišče, inštitut oz. od 1866 gozdarska akademija v Mariabrunnu pri Dunaju, iz katere je leta 1872 nastal gozdarski oddelek Visoke šole za kulturo tal, kjer se je šolalo tudi veliko število slušateljev iz slovenskih krajev. Prav njihova zasluga je, da je bilo gozdarstvo v naših deželah ob prehodu 18. v 19. stoletje na sorazmerno visoki ravni, kar se je poznalo tudi pri nadaljnjem razvoju stroke (Šivic 1959: 253).

Jožef Koller, ki velja za enega prvih šolanil slovenskih gozdarjev, se je rodil 25. marca leta 1798 na tedanji hišni številki 78 v Bohinjski Bistrici. Mati Jožefina, roj. Seethal, in oče Andrej, nekdanji upravnik Zoisovih fužin, sta ga v času Ilirskih provinc poslala na šolanje na ljubljanski licej (1809–1815), leta 1817 pa je končal že omenjeno gozdarsko šolo v Mariabrunnu na Dunaju in prvo službo nastopil v Ljubljani. Med letoma 1821 in 1828 je opravljal delo okrožnega gozdarja v Mozirju, kasneje v Motovunu. Kollerjeva službena pot med letoma 1829 ter 1843 je nekoliko manj jasna, ker naj bi se njegov službeni list iz nekdanjega arhiva Direkcije državnih in zakladnih gozdov iz Gorice med prvo vojno izgubil (Šivic 1959: 255).

Po nekaterih virih (Šivic 1959: 255) naj bi bil od leta 1844 gozdni in rentni mojster Gozdnega urada v Gorici, pred tem pa še c. kr. domenski in gozdni administrator ter član Družbe za kmetijstvo v Gorici. Z dekretom iz leta 1855 ga je Ministrstvo za finance imenovalo za

stalnega člana (za obremenjena posestva) Deželne komisije za odvezo in regulacijo zemljiških bremen za mesto Trst z okolico in Primorje. Kot vodja Gozdnega urada v Gorici (med letoma 1844–1864) je po smrti Josefa Ressler¹ nadaljeval njegovo delo pri ureditvi Trnovskega gozda. Pomemben doprinos Kollerja v gozdarstvu naj bi bil gozdnogospodarski načrt² za Trnovski gozd, narejen okoli leta 1844,³ ki je gozdarjem poznan zgolj iz delnega prepisa oz. citiranih delov, ki so bili uporabljeni v kasnejšem, leta 1878 izdelanem načrtu: »Po pregledu gozda je ugotovil, da je stanje sestojev podobno kot ob Schneiderjevem popisu leta 1802⁴. Največje spremembe so bile v Smrečju, saj so smrekove gozdove v vojnih letih do 1815 Francozi popolnoma izkoristili, za ta namen so celo zgradili lastno pot od Krnice proti Trnovemu. Pomembne so tudi njegove ugotovitve glede pomanjkljivosti Fla-

- 1 Josef Ressel je že leta 1833 kartiral, taksiral in izdelal Generalno karto trnovskih cestnih razmer, v katero je vrisal vse obstoječe in načrtovane gozdne ceste. Predvidel je tudi šest novih prometnic iz gozda do Gorice, vendar projekt ni bil nikoli uresničen. Šele po njegovi smrti so zgradili štiri ceste v podobnih smereh, kot jih je sam predvidel (prim. Murko 1957: 146–149).
- 2 Prav 40. leta 19. stoletja so bila pomembna pri pripravi gozdnogospodarskih načrtov, ki so se na Primorskem nanašali na idrijske (Balasitzev načrt), bovške gozdove (Kurzev načrt) in Trnovski gozd (Kollerjev načrt). Omenjeni trije načrti, ki veljajo za pogrešane, naj bi bili naklonjeni ideji naravnega pomlajevanja in zastornega gospodarstva (Kozorog, Mikuletič 2011).
- 3 Nekateri viri navajajo točno letnico 1842 (Papež, Černigoj 2007).
- 4 Topografska oz. sestojna karta Trnovskega gozda Natalisa Schneiderja naj bi bila izdelana med letoma 1802 in 1804.

meckovih »oddelčnih načrtov«, ki so Trnovski gozd s 120-letno obhodnjo razdelili na 120 približno enakih, večinoma pravokotnih površin ne glede na obliko terena ter po tem izvajali sečnje. Menil je, da 120-letna obhodnja, določena leta 1771, ni najprimernejša, temveč da je zaradi dobrih rastišč in rastnosti sestojev drevje zrelo že pri 80 letih. Tako je tudi zavoljo oskrbovanja Gorice in njenega zaledja z drvmi iz Trnovskega gozda, proizvodno dobo zmanjšal na 70 let. Za Flameckom je zopet obudil in zelo zagovarjal zastorno gospodarjenje, ki se je v praksi le počasi uveljavljalo. S svetlitvenim posekom v sestoje, predvidene za obnovo, je uravnaval sestavo naravnega mladja, cilj mu je bila zmes polovice bukve in polovice iglavcev (zmanjšanje deleža bukve). Predlagal je pomladitveno dobo 10 do 14 let, vrzeli pa posaditi z iglavci« (Kozorog, Mikuletič 2011: 131–132). Prav ob izdelavi tega načrta naj bi Koller zaradi boljše zaščite zunanje meje celoten Trnovski gozd razmejil in obdal z zidom iz zloženih kamnov, meje pa so bile marsikje še poudarjene s preseki, da bi okoliškim prebivalcem preprečil prilasčanje zemljišč.⁵ Pred njim je bil Trnovski gozd (1770 in 1802) le začasno zamejen, popisan in enostavno ocenjen (Šivic 1959: 256).

Koller je v gozdarstvo na Goriškem uvajal merkantilistično politiko, kar je pomenilo načrtno razvijanje gospodarstva, ki je sovpadalo s teorijo, da je država lahko samooskrbna. Prav v ta namen se je pospeševala domača obrt in trgovina, gradile so se ceste,⁶ ki so pomembno vplivale tudi na izvoz blaga in s tem na pozitivno gospodarsko bilanco države. Uspel je ohraniti

državno skladišče drv kot regulatorja cen drugim ponudnikom lesa iz gozda, s čimer je preprečil nastanek monopolov (Kozorog, Mikuletič 2011: 132–133). Sam pa je uvidel tudi pomen cestne povezave Trnovskega gozda z Gorico, ki bi okoliškim gorskim občinam odprla pot do središča in hkrati omogočila lažji dostop do Trnovskega gozda. Večina poti v Trnovski gozd (do Trnovega in naprej do Lokvi) so bile gozdne poti, ki so bile jahalne oziroma peš poti. Cesta iz Grgarja preko Ravnice do poštna ceste (Vipava–Gorica) je bila prav tako prevozna za lahko naložene vozove, ostale poti v okolici pa so bile le kamnite pešpoti (Rajšp 1987: 106). Cesta iz Solkana do Grgarja je bila sicer dobra, zagotovo tudi zavoljo romarske cerkve na Sveti Gori, današnjega odcepa do notranjosti gozda pa ni bilo. Tako se je leta 1855 omenjeni višji logar Koller iz Gorice lotil gradnje ene najpomembnejših cest, ki je potekala iz Solkana, mimo Ravnice do Trnovega in je v 12 kilometrih premagala višinsko razliko 700 metrov. V petih letih, to je do 1860, je dokončal projektiranje in izgradnjo danes najpomembnejše ceste v Trnovski gozd, od Solkana do Trnovega, zaradi česar so mu pet let po smrti, 8. maja 1875, ob vznožju ceste, ki vodi iz Solkana proti Trnovemu, postavili spominsko obeležje.⁷

Pomen ceste Solkan–Trnovo je lepo razviden iz nagovora ob njenem odprtju, ki ga je povzel dr. Grossbauer v svojem članku v *Centralblatt für das gesamte Forstwesen*, I (1875: 386–387). Izvirni naslov je bil *Gedenktafel für den k.k. Forstmeister Josef Koller in Görz*.⁸ »Vsak potujoči iz Gorice proti Tolminu opazi lepo ume-

5 Spori zaradi servitutnih pravic (delne uporabe npr. gozda za pašo, nabiranje suhljadi, drv), ki so nastajali že v 16. stoletju ob poselitvi območja, so se vlekli vse do 19. stoletja.

6 V drugi polovici 19. stoletja so se ceste v monarhiji delile na javne (državne, deželne, okrajne in občinske, kasneje tudi železniške dovozne ceste) in na zasebne ceste. Državne ceste so bile praviloma tiste komercialne ceste iz 18. stoletja, po katerih je potekala poštna povezava, zanje je skrbel država. Med deželne ceste so spadale tiste, ki jih je zaradi pomena razglasil deželni zakon. Denar za gradnjo novih cest je tako prispevala dežela in okraj, skozi katere je cesta potekala (Holz 1987: 110).

7 V letu 2014 sta Društvo inženirjev in tehnikov gozdarstva Posočja ter Zavod za varstvo kulturne dediščine tablo obnovila ter 29. maja 2014 s krajšo slovesnostjo počastila njeno obnovo (Trkman 2014: 7).

8 Članek z naslovom *Priznanje za cesarsko-kraljevega gozdarja Josipa Kollerja iz Gorice* je junija 2005 prevedel Vitomir Mikuletič in ga skupaj z Edom Kozorogom objavil v *Gozdarskem vestniku (GV)* v članku Josip Koller in njegova spominska plošča v Solkanu pri Novi Gorici (*GV*, št. 69, 2011/2). Ob ponovnem odkritju plošče ga je povzel tudi Svit Trkman, ki je tako v *Goriški* (2014) kot v *1001 - Solkanskem časopisu* (2014) opozoril na dogodek ob vnovičnem odkritju obnovljene plošče, 29. maja 2014.

Pogled na v letu 2014 vnovič odkrito obnovljeno tablo (Pavšič 1980), posvečeno Jožefu Kollerju, zaslužnemu za izgradnjo ceste Solkan–Trnovo med letoma 1855 in 1860 (foto P. K. 2014).

telno cesto, ki se v Solkanu odcepi od glavne ceste in pelje v Trnovski državni gozd. Po dolgih, rahlo se vzpenjajočih serpentinah, doseže vsak voz z lahkoto gorsko višino. Ob končanju te krasne gradnje l. 1860 so zakladi visokih trnovskih državnih gozdov dostopni in okoliške gorske občine lahko zdaj po tej cesti svoje s trudom pridelane izdelke prinašajo na trg in z obratno vožnjo pokrivajo svoje domače potrebe, kar pa je bilo prej zelo težavno in je v kratkem času uničilo vlečno živino. To cesto lahko štejemo za glavno življenjsko prometno žilo za vso okolico. Dolžina od začetne točke v Solkanu do Trnovega znaša 6296 sežnjev⁹ (klafter), in med izhodiščno točko do Trnovega znaša višinska razlika 467 sežnjev. Gradbeni stroški so znašali preko 88.000 fl. tako, da je dolžinski seženj poprečno stal 14 fl. 50 kr. avstrijske valute. Stroški so bili tako visoki zato, ker je bilo treba zgraditi velike gradbene objekte: mostove, propuste in visoke oporne zidove (škarpe) in razstreliti skalovje ter nasuti nasipe. Največji most, zgrajen ves iz kamnitih kvadrov, stoji pri premostitvi doline Sleme in je dolg 65 sežnjev (klafter) in na najnižji točki visok 5,9 sežnja (klafter). Zasluga gradnje te

ceste gre že umrlemu c. k. gozdnemu mojstru Josipu Kollerju, predstojniku bivšega c. k. gozdnega urada Gorica, ker je znal z veliko vztrajnostjo premagati finančne težave, da bi ta svoj priljubljeni načrt pripeljal do izvršitve. Že dolgo je bil namen vseh, ki so poznali to zaslugo, da bi ime tega gozdarja ovekovečili s spominsko tablo na tej cesti.«

8. maja 1875 so uslužbenci gozdne in domenske direkcije v Gorici uresničili to idejo in svečano odkrili dvojezičen (z nemško-slovenskim napisom) spominski kamen, ki je ob vnožju ceste na Trnovsko planoto tik izven Solkana vgrajen v skalo. Pri tej svečanosti naj bi bili prisotni uslužbenci gozdne in domenske direkcije in gozdni upravitelji Trnovskega gozda s c. k. dvornim svetnikom in višjim gozdnim mojstrom Albertom Thiristom na čelu. Na posebno povabilo so se slovesnosti udeležili tudi c. k. dvorni svetnik baron Rechbach, vodja c. k. okrajnega glavarstva Gorica, c. k. komisar v. Marguet in predstojniki občin okoliških krajev. Od naslednikov slavljence se je slavja lahko udeležil le sin dr. Johann Koller, c. k. notar v Kanalu. Po kratkem govoru, v katerem sta bila poudarjena pomen ceste in zasluga graditelja, je dvorni svetnik Thieriot prisotnemu sinu

⁹ 1 seženj = 1.8965 m

Mitteilungen. (Z. Jahrgang)

Verzeichnisse und Nachrichten der k. k. Ministerien (mit Einschluß der in dieser Beziehung hauptsächlich in Betracht kommenden Gesetze, Verordnungen, etc.)

Ministerial-Vertrag über die Abgrenzung der Grenzen des Landes von Opatowitz am 10. April 1875, N. O. 48. W. 47. 1875.

Verordnungen über den F. F. Bezirksrichter Josef Keller in Görz, deren Wirkungen von Opatowitz an bis zum 1. März 1875, in Folge, welche in Gorizia, von der Opatowitz abgrenzung, in den verschiedenen Bezirken sind.

Die Höhe beträgt ein halbes Millionen in Gorizia bei Koroška 2000 Hektar, und politische Verhältnisse des Landes sind im Allgemeinen durch den 1. März 1875, die Opatowitz sind im Jahre 1875, in der k. k. Ministerial-Verordnung vom 10. April 1875, N. O. 48. W. 47. 1875.

Die Höhe beträgt ein halbes Millionen in Gorizia bei Koroška 2000 Hektar, und politische Verhältnisse des Landes sind im Allgemeinen durch den 1. März 1875, die Opatowitz sind im Jahre 1875, in der k. k. Ministerial-Verordnung vom 10. April 1875, N. O. 48. W. 47. 1875.

Die Höhe beträgt ein halbes Millionen in Gorizia bei Koroška 2000 Hektar, und politische Verhältnisse des Landes sind im Allgemeinen durch den 1. März 1875, die Opatowitz sind im Jahre 1875, in der k. k. Ministerial-Verordnung vom 10. April 1875, N. O. 48. W. 47. 1875.

Die Höhe beträgt ein halbes Millionen in Gorizia bei Koroška 2000 Hektar, und politische Verhältnisse des Landes sind im Allgemeinen durch den 1. März 1875, die Opatowitz sind im Jahre 1875, in der k. k. Ministerial-Verordnung vom 10. April 1875, N. O. 48. W. 47. 1875.

Mitteilungen. 287

Die Höhe beträgt ein halbes Millionen in Gorizia bei Koroška 2000 Hektar, und politische Verhältnisse des Landes sind im Allgemeinen durch den 1. März 1875, die Opatowitz sind im Jahre 1875, in der k. k. Ministerial-Verordnung vom 10. April 1875, N. O. 48. W. 47. 1875.

Die Höhe beträgt ein halbes Millionen in Gorizia bei Koroška 2000 Hektar, und politische Verhältnisse des Landes sind im Allgemeinen durch den 1. März 1875, die Opatowitz sind im Jahre 1875, in der k. k. Ministerial-Verordnung vom 10. April 1875, N. O. 48. W. 47. 1875.

Ministerial-Vertrag über die Abgrenzung der Grenzen des Landes von Opatowitz am 10. April 1875, N. O. 48. W. 47. 1875.

Table with 5 columns: Nummer, Distanz, Maßzahl, in Metern, Bemerkung. It lists various distances and measurements in meters.

Die Höhe beträgt ein halbes Millionen in Gorizia bei Koroška 2000 Hektar, und politische Verhältnisse des Landes sind im Allgemeinen durch den 1. März 1875, die Opatowitz sind im Jahre 1875, in der k. k. Ministerial-Verordnung vom 10. April 1875, N. O. 48. W. 47. 1875.

Die Höhe beträgt ein halbes Millionen in Gorizia bei Koroška 2000 Hektar, und politische Verhältnisse des Landes sind im Allgemeinen durch den 1. März 1875, die Opatowitz sind im Jahre 1875, in der k. k. Ministerial-Verordnung vom 10. April 1875, N. O. 48. W. 47. 1875.

Die Höhe beträgt ein halbes Millionen in Gorizia bei Koroška 2000 Hektar, und politische Verhältnisse des Landes sind im Allgemeinen durch den 1. März 1875, die Opatowitz sind im Jahre 1875, in der k. k. Ministerial-Verordnung vom 10. April 1875, N. O. 48. W. 47. 1875.

Članek o Kollerju, izdan leta 1875 v gozdarski avstrijski reviji Centralblatt für das gesamte Forstwesen, I (str. 386–387).

slavljenca, še živeči spopri o čm. materi in bratom sporočil, da je vsem gozdarskim uslužbencem v veliko zadovoljstvo, da so lahko za prihodnje čase na trajen način ohranili zasluge tako zaslužnega gozdarja. Potem je padel zastor doslej zagrnjene plošče in ob pokih mežnarjev se je zablščal napis: »Mnogo zaslužnemu c. k. gozdnemu nadzorniku Josipu Kollerju, ustanovitelju te ceste (1855–1860) v spomin – njegovim častilci.« Gozdni mojster Ludwig Dimitz je v slovenskem jeziku nagovoril zastopnike občin in pojasnil, kako veliko korist bo imelo prebivalstvo od izgradnje te ceste in tudi pri dvigu dobrobiti in kulture. Nato so prisotnim sinovom slavljenca izročili lovorjev venec, ki je visel pod spominskim kamnom, da bi ga ohranili kot spomin na slavnost. Dr. Johann Koller se je nato zahvalil s prisrčnimi besedami za priznanje zaslug svojemu očetu in izrazil priznanje kmetijskemu ministru in ministru za finance, s katerih razumevanjem je tedanja za gozdarstvo tako koristna organizacija – državna gozdna uprava – dosegla tak položaj. Po svečanosti so se vsi udeleženci zbrali pri slavnostni večerji v Gorici. Medtem je prispel še telegram z Dunaja, in sicer od sina, svetnika finančne prokurature, dr. Petra

Kollerja, ki je zbranim častilec svojega očeta izrazil prisrčno zahvalo (Kozorog, Mikuletič 2011: 133–134).

Iz spisov finančnega ministrstva za leto 1860 naj bi bilo razvidno, da je Koller hudo bolehal za protinom (sklepno vnetje) in da mu nobena zdravila niso pomagala. Po mnenju zdravnika bi moral opustiti vsa telesna in duševna dela ter oditi v toplice v Laško. Ker je bil v slabem finančnem položaju, si ni mogel privoščiti daljšega zdravljenja. Že leta 1863 so ga hoteli upokojiti, ker so ugotovili, da je administracijo gozdnega urada vodil pomanjkljivo in da je imel velike zaloge v knjigovodstvu. Leta 1864 je bil razrešen vodenja Gozdnega urada v Gorici, leta 1865 pa še delovanja v zadevah zemljiške odveze. Za svoje delo je bil pohvaljen in nagrajen s 500 goldinarji ter nato še upokojen. Umril je poleti leta 1870 na domu v Gorici na tedanji hišni št. 224. Koller je avtor nekaterih člankov, objavljenih v Bleiweisovih Novicah. Strokovne članke je objavljajl tudi v nemških in avstrijskih gozdarskih revijah in časnikih. Poročen je bil z Marijo Divjakovo, s katero je imel sedem otrok. Poznana sinova sta bila svetnik finančne prokurature na

Dunaju dr. Peter Koller in notar v Kanalu ob Soči dr. Johann Koller. Njegov brat Marijan Koller je bil benediktinski pater, astronom in višji uradnik na Dunaju (Marušič 1982: 106).

VIRI IN LITERATURA

- Grossbauer [s.n.] 1875: Gedenktafel fuer den. k.k. Forstmeister Josef Koller in Gorz. V: *Centralblatt fur das gesamte Forstwesen*, I, Juli. Dostopno na: <https://archive.org/stream/centralblattfrd01holzgoog#page/n427/mode/2up>
- Holz, E. 1987: Cestne povezave Goriške in Kranjske v 19. stoletju. V: *Zgodovinski časopis*, letn. 41, št. 1, 109–114.
- Kozorog, E., Mikuletič, V. 2011: Josip Koller in njegova spominska plošča v Solkanu pri Novi Gorici. V: *Gozdarski vestnik*, letn. 69, št. 2, 131–134.
- Marušič, B. 1982: Koller, Jožef. V: *Primorski slovenski biografski leksikon*, Sn. 8, Kacin-Križnar, 105–106.
- Murko, V. 1957: Josip Ressel: življenje in delo. Ljubljana: Tehniški muzej Slovenije, 146–149.
- Pavšič, T. 1980: Spomeniki in spominske plošče osebam v občinah Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Sežana in Tolmin. V: *Goriški letnik*, št. 7, 154.
- Papež, J., Černigoj, V. 2007: Zgodovina gospodarjenja z gozdovi v GGE Predmeja. V: *Gozdarski vestnik* 65, št. 1, 46–59.
- Rajšp, V. 1987: Ceste na Goriškem v drugi polovici 18. stoletja. V: *Zgodovinski časopis*, letn. 41, št. 1, 103–107.
- Šivic, A. 1959: Iz zgodovine našega gozdarstva: pomembnejši gozdarski strokovnjaki na Slovenskem v preteklosti. V: *Gozdarski vestnik*, št. 7–8, 251–254.
- Šivic, A. 1959: Jožef Koller. V: *Gozdarski vestnik*, št. 7–8, 255–257.
- Trkman, S. 2014: V gozdarstvu je pustil velik pečat. V: *Goriška*, št. 6, 9.
- Trkman, S. 2014a: Tabla, posvečena slovenskemu gozdarju Josipu Kollerju. V: *1001 - Solkanki časopis*, letn. 21, št. 81, 7.

GORIŠKA LETA PAVLINE PAJK*

BRANKO MARUŠIČ

Redni prof. dr. zgodovinskih znanosti
Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU
branko.marusic@guest.arnes.si

Čas, ki ga je Pavlina Pajk preživela na Goriškem, zamejuje obdobje od začetka šestdesetih let in sredine sedemdesetih let 19. stoletja. Gorica je v času, ki ga obravnavamo, doživela mnogo novega. Bila je središče dežele Goriško-Gradiške, v kateri so Slovenci predstavljali skoraj 2/3 prebivalstva. Leta 1860 je dobila železniško povezavo preko Trsta z Dunajem in preko Vidma z Benečijo/Venetom, z deželo, ki je takrat še vedno pripadala avstrijski monarhiji. Prometna povezava je omogočala gospodarski razvoj zlasti v času, ko je Gorica z novo državno mejo z Italijo, uveljavljeno leta 1867, postala mejno mesto. Zaradi izgube italijanskih posesti in bližine meje si je avstrijska država zamislila, da bi mesto postalo nekak branik germanstva. Od tod tudi pobuda Carla Czoerniga, v Gorici živečega upokojenega vodje avstrijskega državnega statističnega urada, da se v Gorici ustanovi tudi nemška univerza, ki naj dopolni, ob mnogočem drugem, podobo Gorice, »avstrijske Nice«. To poimenovanje so Italijani predrugačili v Gorica, »italijanska Nica«,¹ poljski publicist Kazimierz Ostaszewski Baranski je imel Gorico za »slovansko Nico (słowianska Nica)«,² Slovenci pa so sodili, da je Gorica »slovenska Nica«. Ta splet opredeljevanj kaže na raznorodnost Gorice, vendar so bili predvsem italijansko-slovenski odnosi pomembno gibalno nje-nega družbenega življenja. Leta 1869, ko so prvič izvedli uradno štetje prebivalstva, a še niso uvedli rubrike narodnost oz. pogovorni jezik, je v Gorici živelo 16.659 prebivalcev, med njimi naj bi bilo

po neuradnih ocenah 11.100 Italijanov, 3.500 Slovencev in 1.800 Nemcev. Občinska uprava je bila vse do konca habsburške monarhije v rokah Italijanov. Njih nacionalno-liberalna sestavina je z naglaševanjem, da so »Slovenci v Gorici« in ne »iz Gorice«, izločevala Slovence iz življenja v mestu. Prav to je goriški župan Giacomo Mels Colloredo septembra 1862 sporočal vladi v zvezi z nameravano ustanovitvijo slovenske čitalnice v Gorici. Po njegovem bi tako društvo povečalo razdor v goriški mestni družbi, saj ga tudi ustanovljajo ljudje, ki so v Gorici tujci.

V Gorici je bila takrat slovenska družba še povsem v povojih. Z ustavnima zakonoma iz let 1860 in 1861 je bilo v avstrijski državi, od leta 1867 v Avstro-Ogrski, uvedeno parlamentarno življenje na državni in deželni ravni. Demokratičnejše okolje je tudi Slovence na Goriškem spodbujalo k odločnejšemu zagovarjanju slovenskega političnega programa iz letu 1848, zlasti zaradi sožitja z Italijani, na katerih politično dejavnost je na Goriškem posredno in neposredno vplival program zedinjene Italije (risorgimento). Slovenci so začeli oziroma nadaljevali z leta 1848 prebujenim narodnostnim prebujanjem, najprej s čitalniškim gibanjem, ki je na slovenskem zahodu začelo z ustanovitvijo čitalnice v Trstu (1861) in se nato nadaljevalo z ustanavljanjem teh društev na Goriškem in v okolici Trsta. Od leta 1868 je sledila triletna doba taborov s programom Zedinjene/Združene Slovenije, istočasno pa čas ustanavljanja političnih društev in prvih političnih nesoglasij med Slovenci. Ta so vodila na Goriškem in drugod na Slovenskem v staro- in mladoslovenski razcep. Na Goriškem zlasti med letoma 1872 in 1875. Toda prej kot drugod so sprti goriški Slo-

* Besedilo je bilo prebrano na simpoziju ob 160-letnici rojstva Pavline Pajk (Solkan, 9. 4. 2014).

1 *Soča*, 16. 7. 1874, št. 29.

2 *Z nad Drawy, Sawy i Soczy*. Lvów 1903, str. 181.

venci v letih 1875–1876 dosegli sporazum, ki je ustvaril bolj ali manj stabilno petindvajsetletno obdobje sloge. Končalo se je z novim političnim klerikalno-liberalnim razcepom ob koncu 19. stoletja.

Svojo prisotnost pa so Slovenci, če izvzamemo skromen gospodarski delež (gostinstvo, obrt, trgovina), takrat izkazovali tudi s slovenskim dijaštvom, ki je v Gorici obiskovalo nemško državno gimnazijo in v manjši meri realko, ter slovenskimi profesorji, ki so na teh zavodih učili. Na gimnaziji je bilo na primer v šolskem letu 1860–1861 med dijaki največ Slovencev, in sicer 179, 133 je bilo Furlanov in Italijanov ter 22 Nemcev. Slovanski (Slovenci in istrsko-kvarnerski Hrvati) gojenci so tudi prevladovali na centralnem bogoslovnem semenišču.

Od konca leta 1862 je bila središče slovenskega družabnega življenja v Gorici čitalnica. Članstvo Slovencev v deželni kmetijski družbi je pobudilo triletno izdajanje prvega slovenskega lista na Goriškem, mesečnika *Umni gospodar* leta 1863, za italijanske člane je družba izdajala list *Atti e memorie*. Od začetka leta 1867 je polna tri leta v Gorici izhajal politični tednik *Domovina*. Z njim je želela vlada pridobiti Slovence, da ublažijo vpliv avstrijskega italijanstva in tistega italijanstva, ki je prihajalo iz sosednje Italije. Italijani v Gorici so prvo politično časopisje dobili leta 1871 (*L'isonzo, Il Goriziano*). Tega leta je pričela v Gorici izhajati *Soča*, kot glasilo istoimenskega političnega društva, nastalega jeseni leta 1869. Slovensko prisotnost v Gorici je pokazal tudi leta 1861 prvič izvoljeni deželni zbor, v njem so delovali poslanci, ki so zastopali tudi slovenske predele Goriško-Gradiške. Slovenci, kljub številčni premoči v deželi, niso v deželnem zboru nikdar dosegli niti enakovrednega niti večinskega zastopanja.

Slovensko intelektualno jedro v Gorici so predstavljali srednješolski profesorji. Med letoma 1855 in 1875 so med drugim učili zemljepisec Blaž Kocen, zgodovinarja Janez Jesenko in Fran Šuklje, jezikoslovca Ivan Šolar in Maks Pleteršnik, literarna kritika in zgodovinarja Janko Pajk in Fran Levec, prirodoslovci Franc Krašan, Julij Głowacki, Matej Vodušek, Fran Erjavec, ki je bil tudi literarni ustvarjalec, in matematik An-

ton Šantel. Med njimi so le nekateri ostali stalni prebivalci Gorice, kot pisatelj Fran Erjavec, matematik Anton Šantel, kasneje zgodovinar Franc Kos. Vsi pa so sled svojega ustvarjanja zapustili pri svoji temeljni pedagoški nalogi pa tudi s pisanjem v vsakoletnih šolskih izveštjih, v lokalnem goriškem in v osrednjem slovenskem tisku, na predavanjih v goriški čitalnici in v čitalnicah goriške okolice. Predavanje Janka Pajka o Prešernu in Petrarci v goriški čitalnici 30. maja 1864 – v čitalnici je imel Pajk tudi pevske solistične nastope³ – je bilo objavljeno v *Novicah*.⁴ Njegova razprava o slovenski narodni pesmi je izšla v slovenskem jeziku v izveštjih goriške gimnazije leta 1863 (tudi separatno).

Na Goriškem pa so delovali tudi – imenujmo jih kar avtohtoni – domači literarni ustvarjalci. Med njimi na prvem mestu Simon Gregorčič, ki se je med letoma 1852–1868 šolal v Gorici in prvo pesem objavil leta 1863.⁵ Od leta 1872 je sodeloval v Trstenjakovi oziroma Pajkovi mariborski reviji *Zora*. Pesmi pa so objavljali še domoljubni Josip Furlani Trnogorski (1826–1914), urednik in publicist katehet Andrej Marušič (1828–1898), publicist in prevajalec (prevedel je Prešernovo *Življenje ječa v furlanščino – Una preson la vita ...*) in izdajatelj almanaha *Goriški letnik* Fran Zakrajšek (1835–1903), v prvi vrsti prevajalec Matej Ternovec (1842–1913) in drugi. Anton Klodič Sabladoski (1836–1914) je leta 1868 objavil komedijo *Novi svet*. Zelo zgodaj sta pesniško dozorevala v devetnajstem letu starosti umrli France Kosmač (1845–1864), čigar pesmi so izšle postumno, leta 1864, v letu njegove smrti ter Janko Leban (1855–1932), ki je svojo prvo zbirko *Pesni in povesti za poskušnjo* izdal kot šestnajstletnik leta 1871. Leta 1873 se je med goriškimi pesniki s ponarodelo pesmijo Slovo pojavila »gospodičina, vrla Slovenka« Katinka Stanič (1848–1887).⁶ Semeniški profesor slovarist in

3 *Novice*, 17. 1. 1863, št. 3, str. 21–22.

4 *Novice*, 11. 6. 1864, št. 24, str. 192–193.

5 Branko Marušič, Posegi Simona Gregorčiča v politično življenje. V: *Pogledi na Simona Gregorčiča*, Nova Gorica, Založba Univerze, 2006, str. 19.

6 *Soča*, 20. 3. 1873, št. 12; Pavel Plesničar, 50 let po smrti pozabljenega goriške pesnice. V: *Slovenec*, 3. 10 1937, št. 231.

Razglednica Solkana iz začetka 20. stoletja (vir: Anton Jerkič: *Pozdrav iz ...: stare razglednice primorskih krajev*. Nova Gorica: Branko, 1999).

domoznanec Štefan Kociančič (1818–1883) je imel v krogu goriških literarnih ustvarjalcev posebno mesto. Ni bil niti pesnik niti pisatelj, toda z literaturo je bil v lokalnem okolju tesno povezan tudi kot literarni zgodovinar in kritik. Svojo pretežno zgodovini namenjeno ustvarjanje pa je z objavo literarnega dela, črtice *Miramar* (Zora, 1874), začel Simon Rutar, ki je posegal tudi v literarno zgodovino.

V Gorici pa je bilo književno delovanje razvito tudi pri Italijanih in Nemcih. Goriška italijansko-furlanska oziroma ladinska literatura je leta 1867 objokovala smrt Pietra Zoruttija, rojenega leta 1792 v Ložah na skrajnem robu Brd, ob slovenski narodnostni in jezikovni meji. V Gorici mu je sledil Giovanni Luigi Filli (1813–1890), ki je prav tako pisal in pesnil v furlanščini. S poskusom dvojezičnega časnika (*Lo speculatore goriziano – Goriški oglednik*) se je leta 1862 želel približati Slovincem. V goriškem italijansko-furlanskem govoru je poezijo pisal tudi Carlo Favetti (1819–1892), navdahnjen z italijansko risorgimentalno mislijo. V slovenščino ga je zanimivo/nerodno prevajal Blazij Bevk, podobno kot je prevajal Pietra Zoruttija in druge goriške pesnike. Carolina Coen Luzzatto (1837–1919) je bila časnikarka in urednica (*Corriere di Gorizia*), pisala je predvsem mladinsko literaturo. V vrsto ladinskih literatov se

uvrščata tudi Federico Comelli (1826–1892) in Giuseppe Ferdinando del Torre (1815–1894).

V Gorici je živel tudi nekaj nemških literarnih ustvarjalcev. V prvih desetletjih 19. stoletja je izstopal Francesco Leopoldo Savio (1801–1847), ki je v nemščini pisal poezijo, v italijanščini pa domoznanska dela. Za Slovence je pomembna njegova korespondenca z Matijo Čopom. Goričan po rodu je bil tudi grof Karl Coronini-Cronberg (1818–1910), pisal je domoljubno poezijo. Močnejša postane nemška prisotnost v Gorici po letu 1866, kar se kaže tudi v publicistični dejavnosti. Tako je bil urednik *Görzer Zeitung* na prelomu šestdesetih in sedemdesetih let 19. stoletja pisatelj in v Ljubljani rojeni Heinrich Penn (1838–1918). Leta 1851 v Trstu rojena pisateljica Paul Maria Lacroma (Marie von Schmitzhausen) je večino svojega življenja preživela v Gorici (umrla v Mödlingu pri Dunaju 1929). Od leta 1880 je objavljala sentimentalne (pietistične) romane in povesti tudi z goriško tematiko, Slovenci so ji zamerili podcenjevanje slovenskega sveta.⁷ V Pulju je bil rojen Otto von Leitgeb (1860–Sandhof, Koroška 1951), od mladosti do začetka prve svetovne vojne je živel v Gorici. Snov

7 Branko Marušič, Goriška nemška pisateljica P. M. Lacroma. V: *Koledar za leto 1998*, Gorica, GMD, 1997, str. 90–93.

za svoje romane in povesti je jemal, podobno kot Lacroma, tudi iz goriškega okoliša in iz preteklosti Goriške.

Pavlina Pajk, rojena Doljak,⁸ je prišla na Goriško potem, ko sta ji umrla starša. Najprej je na porodu umrla mati Pavlina, rojena Milharčič. Bila je hčerka profesorja na goriški gimnaziji Ivana Milharčiča (1792–1864) in Terezije Premerstein (1801–1864), poročila sta se leta 1822.⁹ O Milharčiču ne vemo veliko. Premersteini pa so s priimkom Premrov izvirali iz Vrhpolja pri Vipavi, kasneje so domovali v dvorcu Tabor v Vipavi. Andrej Premrov (1763–1818) je bil zaradi gospodarske uspešnosti 18. septembra 1783 povzdignjen v dedni viteški stan s predikatom Premerstein (Ritter Premrau Edler v. Premerstein).

Po *Primorskem slovenskem biografskem leksikonu* je bila stara mati Pavline Doljak, že omenjena Terezija Premerstein, dvorna dama na dvoru v Gorici v emigraciji živčih Burboncev. Po *Slovenskem biografskem leksikonu* pa je bila dvorna dama Pavlinina mati prav tako Pavlina. K taki službi je obema verjetno pripomogel plemiški naslov. Povezavo Milharčičevih z goriškimi Burboni pokaže tudi podatek, da je profesor Ivan, stari oče Pavline Pajk, po smrti pretendenta za francoski prestol in v Gorici junija 1844 umrlega grofa Angoulêmeškega (Ludvika XIX.) napisal grofovo biografijo v nemščini (*Graf von Marnes oder Ludwig Antoin Bourbon, ältester Sohn Carl X Königs von Frankreich und Navarra in Görz*) in jo predložil državnim oblastem, da jo natiska, a je vrhovni cenzor grof Josef Sedlnitzky objavo zavrnil.¹⁰

Pavlinin oče Josip Doljak je umrl v Trstu maja leta 1861, mesec dni po tem, ko je Pavlina dopolnila sedmo leto starosti. Josip Doljak je bil tretjerojeni od desetih otrok v družini Jožefa Doljaka, premožnega kmeta v Grgarju. Bil je pravnik in kot osemindvajsetletnik je postal eden izmed treh prvih primorskih državnih poslancev

slovenskega rodu v revolucionarnem letu 1848 in »nar glasniši podpornik slovenstva,« kot piše časopisna vest.¹¹ V Trstu je leta 1861 vodil krajši začasni odbor tamkajšnje čitalnice. Njegov starejši brat Andrej (1815–1864) si je našel ženo v Lvovu (poročen 1850) in je kot podpolkovnik avstrijske armade padel med avstrijsko-dansko-nemško vojno v Schleswig-Holsteinu. Mlajši brat Matija (1822–1875) je bil prvi slovenski solkanski župan in goriški deželni poslanec. Josipova sestra Katarina (1823–1870) je bila soproga bovškega župana in poštarja Alojza Zorča, sestra Ana Marija pa se je poročila v Prvačino z mlinarjem Mozetičem.

Doljakovi so se novembra 1830 iz Grgarja preselili v Solkan in potlej so veljali za Solkance. Matija se je oženil (26. 9. 1851) z Ano Marijo Anderlič (r. 6. 3. 1823) s Placute v Gorici. Imela sta dva otroka, in sicer Josipa (r. 22. 11. 1852), ki je postal gradbenik¹² in hčerko Angelino/Angelo Katarino (r. 27. 9. 1854). Angela Doljak se je omožila s trgovcem Kavčičem iz Gorice (Na Kornu) in je bila stara mati prerano umrlega pesnika Branka Jegliča (1903–1920), najboljšega mladostnega prijatelja Srečka Kosovela.

Soproga Matije Doljaka je umrla 4. oktobra 1854. Matija se v drugo poročil leta 1867 s Katarino Breclj (u. 1918) in imel z njo hčerki Gabrijelo (1868) in Kristino (1870) ter sina Maksimilijana (u. 1872). Po smrti brata Josipa je v Solkanu skrbel za nečakinje Pavlino (Paolino), Henrijeto (Enrichetta) in Teodolino (Teodolinda), nečak Teodor (Teodoro; 1851–1893) je bival na Dunaju v deškem zavodu;¹³ njegov bratec Henrik (Enrico) pa je umrl še kot dojenček.

Pavlina je iz tujega okolja, iz Lombardije, kjer je bila rojena, ter Trsta in Gorice, prišla prav v Solkanu »v prvo dotiko s svojim narodom in slovensko govorico,«¹⁴ saj je do materine in nato očetove smrti v domačen in tujem okolju preje-

8 V biografijah (*SBL, PSBL*) piše, da je bila rojena v Paviji. Pavlina Pajk pa je zapisala, da je bil kraj njene rojstva Milano (*Ženski svet*, 2/1924, str. 27).

9 Miha Preinfalk, *Plemiške rodbine na Slovenskem. 18. stoletje. I. Od Andriolija do Zorna*. Ljubljana, Viharnik, 2013, str. 104, 113, 232.

10 Luigi Bader, *Il Borboni di Francia in esilio a Gorizia*. Gorizia, Cassa di Risparmio, 1993, str. 152.

11 *Slovenija*, 31.10. 1848, šte. 35.

12 V *Soči* (29. 5. 1873, št. 22) je objavil članek o železnici čez prelaz S. Gothard v Švici.

13 Teodor je postal državni pravdnik v Gorici (*Soča*, 7. 3. 1879, št. 10). Leta 1880 se je poročil z Leopoldino Lindemann.

14 Janko Pajk, *Životopisne in književne črtice za vvod*. V: *Zbrani spisi Pavline Pajkove*. 1. Celje, D. Hribar, 1893, str. 4 (1–11).

mala italijansko vzgojo in v pismu Cimpermanu je 21. februarja 1875 napisala, da je bila italijanščina njen materni jezik,¹⁵ toda, kot je zapisal njen sin Milan Pajk, »je bil tudi Pavlini Doljak pravzaprav Solkan rodni kraj«.¹⁶

Solkan je bil svojem okolišu od sredine 16. stoletja znan prav zaradi svetogorske božje poti. Prav zavoljo tega je prišel v slovensko književno in prevodno ustvarjanje leta 1843 z izidom knjižice *Kratka povést od boshie poti na Sveti Gori nas Salkanam blisu Gorize od issidanja, posnejshiga podrenja in supet ponovlenja zerkve: Is lashkiga prestavlena*. Prvič se ime Solkana pojavi v slovenskem periodičnem tisku leta 1850.¹⁷ Wolfov nemško-slovenski slovar (1860) je ime Salcano, ki je bila tudi nemška oblika, slovenil kot Solkan. Pisatelj Janez Trdina ga je poznal kot Solkamen.¹⁸

Kraj, v katerem je Pavlina s presledki – od osmega do štirinajstega leta starosti se je šolala pri uršulinkah v Gorici, nato živel v Solkanu in od jeseni leta 1873 znova v Gorici, skupaj s sestrama pri bratu Teodorju – preživela svoja otroška in mladostna leta, je bil skupaj s Kromberkom in Lokami samostojna občina z močnim vplivom bližnje Gorice, s katero je bil povezan že takrat, ko se je leta 1001 pojavil v pisanem zgodovinskem viru. Solkanci so s pridelki oskrbovali prebivalstvo Gorice, mnogi so tu našli zaposlitev, več plemenitih družin je imelo v Solkanu svoje rezidence in posesti. Med temi je bila tudi družina De Bartolomei, katere predstavnik Francesco je bil dolgoletni solkanski župan. Na županstvu se je uradovalo v italijanščini, toda Bartolomei je bil Slovincem naklonjen, nenaklonjeni naj bi jim bili nekaterini drugi prebivalci Solkana. Po smrti Bartolomeia (marec 1868) je postal župan Matija Doljak, tako je občinska uprava prešla v slovenske roke. Slovenščina pa je povsem prevladala potem, ko je postal jeseni 1872 občinski tajnik učitelj Tomaž Jug.¹⁹ Dopis iz Solkana sredi leta 1868

Portret Pavline Pajk.

poroča: »Ako si prišel, dragi bravec, pred poldrugim letom v našo prijazno vas, in opazoval, kako da se prosto ljudstvo narodnosti nič ne zaveda, da ob bregu Soče še vse spi: moraš pritrditi, da je zdaj, odkar imamo Čitalnico, vse veliko bolje. Izginile se italijanske pesmi, ki so jih prej fantje peli: pred občinsko pisarnico si zagledal poleg uradnih spisov: 'Avviso', 'Notificazione', 'Kundmachung' itd. tudi že poprej kako slovensko 'Oznanilo'; ali, odkar je izvoljen za župana znani korenjak g. M. Doljak, se je vse na bolje predrugačilo. Uraduje se zdaj vso po slovenski: 'županijska pisarnica' ima čisto slovenski značaj. Posadila se je po tem takem slovensčina na svoj častni sedež, kjer je prej nam na škodo le ptujka italijanščina v čisto slovenskem Solkanu gospodovala.«²⁰

S prevzemom županskega mesta se je pri Doljaku izvršil pomemben preobrat. Pavlina se spominja, da je med letoma 1868 in 1869, ko se je po šolanju v Gorici vrnila v Solkan, živel v popolni nezavednosti, »da obstoji i en omikan slo-

15 Jože Glonar, Mlada leta Pavline Pajkove. V: *Ženski svet*, 2/1924, str. 27.

16 Pavlina Pajkova. Literarna študija. V: *Dom in svet*, 1902, str. 331.

17 *Jadranski Slavjan*, junija 1850, št. 4, str. 95.

18 *Zgodovina slovenskega naroda*. Ljubljana, Matica slovenska, 1866, str. 119.

19 *Soča*, 21. 9. 1872, št. 38.

20 *Domovina*, 12. 6. 1868, št. 24, str. 96.

venski narod«. ²¹ V družini strica Matije, ki je sicer veljal za narodnjaka, se je govorilo le italijansko. Toda to je bil čas šempaskega tabora (18. oktober 1868), v katerega programu je bila tudi Zedinjena Slovenija. Doljak, ki se je malo pred tem iz »Savla spreobrnil v Pavla« ter »se je v svojem postopanju še nekako plašno oziral na svoje nekdanje laške prijatelje,« je menil, naj o programu Zedinjene Slovenije tabor ne razpravlja. ²² Težnje Slovencev so se mu zdele prenapete in neuresničljive, ²³ toda organizatorji tabora so ga prepričali v pravičnost slovenskih političnih zahtev. Podpisal je vabilo na tabor, na njem tudi govoril. Govoril pa je tudi na taborih v Brdih (1869) in v Tolminu (1870). Časopisna poročila o delovanju goriškega deželnega zbora, katerega član je Doljak postal sredi leta 1870, so mu oponašala njegovo poznavanje slovenščine. ²⁴

V Solkanu, v kraju, v katerem je živele in imelo posesti nekaj italijanskih in nemških plemiških družin (Battistig/Batistič, Bartolomei, Gironcoli, Mulitsch Palmenberg, Nordis, Obizzi, Puppi, Riccabona Reichenfels, Stabile), se je narodna prebujala v ustavnem obdobju začela v drugi polovici šestdesetih let 19. stoletja. To posebej poudarjamo, saj je imela solkanska narodna straža svojo slovensko zastavo že leta 1848. Februarska prireditve (Vodnikova beseda) leta 1867 – pripravili so jo goriški slovenski dijaki – je Solkanca »tako rekoč iz polnočnega spanja prebudila«. ²⁵ Sledile so priprave za ustanovitev čitalnice in po času nastanka enaindvajseta čitalnica na Slovenskem je bila svečano odprta 14. julija 1867. Za njeno ustanovitev so se poleg domačinov (med njim tudi Matija Doljak, ki je 14. maja 1868

postal njen predsednik) zavzemali slovenski javni delavci iz Gorice kot Ernest Klavžar, Franjo Ferfila, Matej Ternovec, Viktor Dolenc. Posebnost otvoritvene prireditve je bil zagotovo četverspev Solkanska, ki ga je za priložnost odprtja čitalnice »zložil« Miroslav Vilhar, Matej Ternovec pa je za isto priložnost napisal in prebral sonet Solkancem.

Vilharjeva pesem ni nastala slučajno. Pesnik je namreč spomladi leta 1867 prišel v Gorico in se v gostilni Katarini na Goriščeku srečal z goriškimi dijaki. ²⁶ Njegova hčerka Josipina, ki je bila kot gospodična gost na otvoritvi solkanske čitalnice, je kasneje živela v Gorici kot soproga železniškega uradnika Ljudevita Premrouja. V njunem zakonu se je leta 1871 rodil sin Miroslav, kasneje pravnik in krajevni zgodovinar, poročen je bil s hčerko pisatelja Janeza Mencingerja, a ne za dolgo, ker je mlada soproga kmalu umrla.

Doljakova domačija je z javnim nastopanjem hišnega gospodarja Matije postala družabno središče kraja in še več, sem so prihajali tudi vidni Slovenci iz Gorice. Med njimi dr. Karel Lavrič, Ernest Klavžar in kasneje, ko sta službovala v Gorici, na gimnaziji in na realki, tudi Fran Levec in Fran Šuklje. Ob koncu šestdesetih let 19. stoletja, ko so se že kazali zametki staro- in mladoslovenskega nesporazuma tudi na Goriškem, je bil krog okoli Matije Doljaka liberalno oziroma mladoslovensko opredeljen. Mladoslovenci so zlasti v verskih zadevah kazali veliko več strpnosti od katoliškega tabora. Zato so sprejemali voditeljsko vlogo protestanta dr. Karla Lavriča, medtem ko je staroslovenska skupnost sodila: »Mož, ki se sicer narodnjaka imenuje in dela, pa nima vere ali se sramuje, jo očitno spoznati, ali ki ni naše vere, ni za nas [...]«. ²⁷

Matija Doljak je bil jeseni 1869 med ustanovitelji *Soče*, prvega slovenskega političnega društva na Goriškem. Leta 1870 je postal deželni poslanec in eden vodilnih slovenskih politikov na Goriškem in predsedoval je tudi društvu *Soča*. Doljak je v začetku leta 1875 umrl, slovenska javnost na Goriškem je njegovo smrt obžalovala. V Trstu živeči pesnik Fran Cegnar je napisal pesem

21 Jože Glonar, Mlada leta Pavline Pajkove. V: *Ženski svet*, 2/1924, str. 27.

22 Branko Marušič, *Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem 1848–1899*. Nova Gorica, Goriški muzej, 1966, str. 209.

23 *Soča*, 7. 9. 1876, št. 36.

24 Na primer (*Novice*, 7. 9. 1870, št. 28, str. 290). Katoliški goriški tednik *Glas* (22. 11. 1872, št. 21) je tudi zapisal: »... kakor nas po eni strani veselijo, da se v zboru po slovenski govori, tako težko nam dè, da se tako govori, kakor on. Naj bi se držal svojega prijetnega solkanskega dialektika ...«.

25 *Stoletnica Slovenske čitalnice v Solkanu 1867–1967*. Solkan, KO SZDL, 1967, str. 4–9.

26 *Novice*, 15. 5. 1867, št. 20, str. 164.

27 *Glas*, 1. 8. 1873, št. 31.

V spomin Matiji Doljaku, uglasbil jo je Anton Hribar.²⁸ Slikar Ludvik Grilc pa je na pobudo solkanske čitalnice naslikal njegov portret.²⁹

V narodnostno spremenjenem vzdušju, ki je zavladalo pri Doljakovih v Solkanu – k temu so pripomogli tudi obiski, med njimi je na Pavlino najmočnejši vtis naredil dr. Lavrič –, je pričela javno nastopati. Morda je bilo prvič takrat, ko je časopisna vest poročala o besedi solkanske čitalnice 20. decembra 1868 in se za anonimno »malo deklamatorico«³⁰ skriva še ne petnajstletna Pavlina. Med vsemi, ki so jo v mladosti vzgajali v slovenskem duhu, je največjo sled zapustil dr. Karel Lavrič. Posvetila mu je dve poglavji svojega spisa *Ženska pisma prijatelju*.³¹ Tako se ga spominjala: »Lavrič je zabajal v našo družino najmanj dvakrat na teden. Politične zveze z mojim strijcem so ga tija vabile. Bili so takrat hudi čas na Slovenskem. Prepri-ri, osebni napadi mej slovenskima strankama so bili na dnevnem redu, a glavna oseb, na kojoj so letele najostrejše puščice, bil je – ubogi Lavrič.«³²

Še preden se je iz Solkana skupaj s sestrama novembra 1873 preselila k bratu Teodorju v Gorico je leta 1872 – tu je služboval kot avskultant na sodišču, potem ko je končal pravne študije –, nastopala v goriški čitalnici. Pavlina je v pismu Josipu Cimpermanu 21. februarja 1875 sporočala, kako njen brat, ki je sicer do nje ljubeč, nima slovenskega duha. Slovensko pisati ji sicer ni prepovedal, a vendar je na njeno pisanje gledal »čemerno in nezadovoljno«. Tako je tudi delovala v čitalniškem gibanju tudi potem, ko je z bratom živela v skupnem gospodinjstvu. Zato je nenavadna časopisna vest, da je njen brat decembra 1873 postal član odbora čitalnice v Gorici.³³

Simon Rutar se je v svojem dnevniku spomnil, da je 31. decembra 1871 na besedi v goriški čitalnici deklamirala Pavlina Doljak »sploh dobro (ne glede na neke posebnosti)«. Na isti prireditvi »venec si je zaslužila« v igri *Vdova in vdovec* Angela Doljak, hčerka Matije, Pavlinina malo mlajša sestrična. O prireditvi v goriški čitalnici 3.

marca 1872 in o nastopajočih je Rutar zabeležil: »Pavlina je igrala vse pretirano in preafektirano. Enkrat se je celo predržnila na odru 'smrkovec' reči.« Po Rutarju je njena sestrična Angela igrala bolje, a vendar ni bilo dobro. Za Doljakovi dekleti, ki sta nastopili na veliki besedi v goriški čitalnici v pomoč stradajočim na Kranjskem 17. marca 1872, je Rutar napisal pohvalno besedo, še posebej za Pavlino.³⁴

V časopisih pa so bile objavljene le pohvalne besede. Posebej omenimo Prešernovo besedo v Gorici. Mladoslavensko-staroslovenski nesporazumi so prvi javni odraz na Goriškem dobili sredi leta 1872, ko so stari pričeli izdajati tednik *Glas*. Pavlina se je pridružila mladim in tako je sodelovala kot recitatorica Prešernove pesmi Neiztrohnjeno srce na Prešernovi besedi v hotelu Pri zlati zvezdi v Gorici, 29. decembra 1872. Ta beseda je bila odgovor mladim – med njimi Frana Levca, Franja Šukljeta, Julija Głowackega in Štefana Široka – od novembra 1872 suplenta za klasične jezike na goriški gimnaziji – na staroslavenski prevzem vodenja goriške čitalnice, ko je Josip Tonkli v boju za predsedniško mesto 9. novembra 1872 premagal Frana Erjavca. Šuklje se spominja: »Čitalnico smo naposled docela bojkotirali, zato pa smo sklenili prirediti narodno slavnost v takem obsegu, kakor je slovenska Gorica dosihmal še ni videla. Peščica nas je bilo delavcev, a pokazali smo toliko gibčnosti in iznajdljivosti, da smo dvignili celo slovensko Goriško ter pritegnili mnogo slovenskega občinstva iz Trsta in njegove okolice.«³⁵ Dan po Prešernovi besedi, 30. decembra 1872, je imelo občni zbor politično društvo Soča. Ta zbor naj bi odločil, ali naj društvo vodi dotedanje liberalno vodstvo ali pa naj prevlada konservativna smer. S 64 glasovi je zmagala mladoslavenska lista, ki ji je načeloval dr. Karel Lavrič, 37 glasov je dobil dr. Josip Tonkli. Tako je bil opravljen prvi slovenski politični razkol na Goriškem. Dokončno formalno podobo je dobil nekaj tednov kasneje z ustanovitvijo konservativnega političnega

28 *Soča*, 7. 9. 1876, št. 35 in 28. 9. 1887, št. 70.

29 *Soča*, 10. 6. 1875, št. 23; 27. 1. 1876, št. 4.

30 *Domovina*, 25. 12. 1868, št. 52, str. 208.

31 *Zora*, 1. in 15. 5. 1877, št. 9 in 10.

32 *Zora* 15. 5. 1877, št. 10, str. 156.

33 *Slovenec*, 6. 12. 1873, št. 22.

34 Simon Rutar, *Dnevnik (1869–1874)*, Trst–Nova Gorica, NŠKT in Goriški muzej, 1972, str. 84, 90, 91. Op. 238 na strani 84 napačno pojasnjuje, da sta bili Pavlina in Angela sestri.

35 *Goriški spomini. Sodobniki o Gorici in Goriški v letih 1830–1918*. Gorica, GMD, 2002, str. 59.

društva Gorica (uradno potrjeno 1. 3. 1873). Že omenjeni Štefan Širok je v *Soči* zapisal: »Da, 29. december, ti ne prideš več mi iz spomina.«³⁶ Širok je bil, sodeč po nepodpisanem članku »Slučaji usode« v časniku *Dan*,³⁷ tisti »izvoljenec« Pavlininega srca in razlog za njeno najbolj grenko bolečino, za nesrečno ljubezen, o kateri je pisala tudi v avtobiografskem pismu Cimpermanu (21. 2. 1875). Doma je bil z Ravnice in skoraj natančno pet let starejši od Pavline. Sodeloval je pri Levstikovem *Pavlihi* in *Soči*, prijateljeval je z Levcem. Veliko je zahajal v Solkan k Doljakovim in na čitalniški prireditvi v Solkanu 24. septembra 1871 je nastopal skupaj s Pavlino, njeno sestrično Angelo in njenim bratom oziroma Pavlininem bratrancem Josipom (Pepijem).³⁸ Pavlina naj bi Široku, oziroma ljubezni, ki ni »dospela do cilja«, posvetila vrsto pesmi. Štefan Širok je umrl leta 1890 v ruskem Nikolajevu ob Črnem morju, tu je služboval kot profesor. Če so podatki o odnosih med Pavlino in Širokom resnični, je zato morda podatek, da se je njena prva ljubezen razdrla, ker je šel fant za duhovnika, zmoten. Morda gre za zamenjavo s hčerko Pavlinine sestrične Gabrijele Doljak, poročene Franko, za Vido Franko, ki naj bi se razšla z Alojzijem Resom. Res se je odločil za semenišče, Vida pa za redovnico in postala je karmeličanka Doloroza. Tudi Širok je poleg Jakoba Čebularja, Ignacija Guntarja, Ernesta Klavžarja, dr. Karla Lavriča, Frana Levca in morda še drugih spadal v Collegium ucenjarorum goritiense, ki se je v Gorici sestajal na »učenjaških shodih«. Taka shajanja je konservativni slovenski tabor na Goriškem grajal.³⁹

Vredno je še omeniti, da je na čitalniški prireditvi februarja 1873 v Solkanu ob Pavlini, katero »bilo bi brez potrebe« pohvaliti, nastopila tudi njena sestra Teodolina.⁴⁰ »Kedor je to gospodično uže slišal deklamovati, si more misliti, da so bili poslušalci jako navdušeni in da so se gospodičini

zahvalili s ploskanjem in se živio klici,« je pisalo v poročilu ob nastopu Pavline na prireditvi, ki jo je ajdovsko društvo Sloga pripravilo 15. avgusta 1874 Pri Rebku sredi Vipavske doline.⁴¹ Tega leta pa je Pavlina objavila prve pesmi v mariborski *Zori*, še pred tem je s podpisom –1–19. junija 1873 izšla v *Soči*, pomembno vlogo pri listu je takrat imel Fran Levec, njena prva objava, in sicer lirična proza je imela naslov *Prva ljubezen*. Še pred Pavlino je krajšo prozo Premišljevanje na mirodvoru objavila njena sestrična Angelina/Angela.⁴²

V Pavlinino življenje je nato krepko posegla tudi smrt strica Matije Doljaka. Iskala je tisto življenjsko oporo, ki jo je dotlej imela pri stricu. Našla jo je v stikih z vdovelim Jankom Pajkom, urednikom *Zore* in v dopisovanju s pesnikom Josipom Cimpermanom. Stiki s Pajkom so konec leta 1875⁴³ pripeljali do zaroke in 26. februarja 1876 sta se poročila. V pismu Cimpermanu je 3. oktobra 1875 sporočala: »Solkan postal mi je pravo brezno v kojega se bojimo ker vemo, da vanj ne moremo, tako on vzbuja le žalostnih spominov, koji meni povzročje ono žalost, v kojoj enkrat utopljeni si ne moremo jo tako kmalu iznebiti.«⁴⁴ Zelo verjetno je, da so se spremenila sorodstvena razmerja.

Z odhodom v Maribor se je poslovila od »goriške domovine«, kot je zapisala v pesmi *Slovo od domovine in zaželela*, naj ji ta domovina v prihodnosti ne odreka spomina. Tudi danes, če prav razumem Pavlinine besede, izpolnjujemo to davno izrečeno željo.

36 *Soča*, 9. 1. 1873, št. 2.

37 *Dan*, 2. 7. 1913, št. 545.

38 Branko Marušič, *Primorski čas pretekli*. Koper, Lipa, 1985, str. 355, 362.

39 Branko Marušič, *Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem 1848–1899*. Nova Gorica, Goriški muzej, Nova Gorica 2005, str. 261–262.

40 *Slovenski narod*, 13. 2. 1873, št. 36,

41 *Soča*, 20. 8. 1874, št. 34.

42 *Soča*, 31. 10. 1872, št. 44. Objava je podpisana: Angelina D.....a.

43 *Slovenec*, 14. 12. 1875, št. 146.

44 *Ženski svet*, 2/1924, str. 129.

VSESTRANSKO DELOVANJE UČITELJA MIHE ZEGE (1852–1919) NA KANALSKEM

ROBERT DEVETAK
magister zgodovine
devetak.robert@gmail.com

Razvoj in napredek lokalnega okolja je v preteklosti velikokrat ležal na plečih posameznikov, ki so s svojo prisotnostjo, delovanjem in prizadevanji dosegli številne spremembe. Na Kanalskem je bilo tovrstnih osebnosti v obdobju Avstro-Ogrske več. Ena izmed njih je bil Miha Zega, ki je s svojim delovanjem pomembno vplival na razvoj Kanala in njegove okolice v zadnji četrtini 19. in začetku 20. stoletja. Po izobrazbi in osnovnem poklicu je bil učitelj, a se je v svojem preko 40-letnem obdobju, ki ga je preživel v Kanalu, uspel uveljaviti na številnih področjih in postal najpomembnejša javna osebnost sodnega okraja Kanal v času pred prvo svetovno vojno. Do sedaj razen krajšega zapisa v *Primorskem slovenskem biografskem leksikonu*¹ in posameznih omemb njegovo življenje in delovanje še ni bilo predmet raziskav, zato je ne glede na pomen v veliki meri izginil iz kolektivnega spomina kanalskega prebivalstva, za razliko od nekaterih drugih pomembnih javnih osebnosti s tega območja. Pričujoč članek poskuša vsaj deloma odstreti njegovo življenjsko zgodbo.

Miha Zega se je rodil 25. septembra 1852 v Skopem očetu Mihaelu, trgovcu, in materi Marijani Budin.² Po končani osnovni šoli v rojstni vasi je šolanje nadaljeval v Gorici na realki in za tem še na učiteljski, kjer se je izobrazil za osnovnošolskega učitelja. Pred nastopom učiteljske službe je dve leti obiskoval kmetijsko šolo v Gorici ter leta 1869 napravil zrelostni in leta

1872 usposobljenostni izpit.³ K njegovemu osebnostnemu in intelektualnemu razvoju je morda pripomogla čitalnica za kmete in rokodelce, ki je v Skopem pričela delovati 23. septembra 1867.⁴ Poleg tega je nanj močno vplival tudi narodni buditelj Karel Lavrič, ki je zagovarjal učenje in uporabo slovenskega jezika v upravi ter vzpodbujal narodno zavest. Bil je med najzaslužnejšimi za širjenje čitalniškega gibanja na Goriškem.⁵ Z njim je bila povezana Zegova prva zaposlitev. Med letoma 1870 in 1871 je bil zaposlen kot tajnik v Lavričevi odvetniški pisarni v Gorici. Svoje sodelovanje z Lavričem je opisal v članku z naslovom Spomini na ranjkega dr. K. Lavriča, ki ga je 1. novembra 1906 ob 40. obletnici Lavričeve smrti objavil časopis *Soča*. O njem je zapisal: »Rad bi bil ostal še pri njem, toda odzvati sem se moral vabilu in odšel sem na svojo prvo podučiteljsko službo v Kanal in mesečno plačo 17 ½ gld. Kakor vsem dijakom je, bil je tudi meni pravi ljubeznivi oče, in oči so se mi solzile, ko sem se poslovil od njega.«⁶

Kanal je bil ob prihodu Zege na učiteljsko mesto trg z okoli 500 prebivalci, središče sodnega okraja Kanal, sedež dekanata, davčnega urada notariata in okrajnega sodišča. Večina prebivalstva trga se je ukvarjala z obrtjo in trgovino, okolica pa je bila izrazito ruralna. Višji sloj prebivalstva so še v sredini 60. let 19. stoletja predstavljali Nemci in Furlani, ki so bili nosilci gospodarske, upravne in kulturne moči. Skupaj so v začetku 70. let 19. stoletja šteli okoli 40 %

1 Marušič, Zega Miha. *Primorski slovenski biografski leksikon IV.* (ur. Martin Jevnikar). Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1991–1994, str. 333.

2 ACAG, *Matricole parrocchie Slovene, Matrimoni, Canale, 1835–1921.*

3 *Učiteljski tovariš*, 30. 4. 1919, št. 18.

4 Marušič, *Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem 1848–1899*, str. 168.

5 Marušič, *Lavrič Karel*, str. 255–259.

6 Zega, *Spomini na ranjkega dr. K. Lavriča*, str. 76.

prebivalstva trga.⁷ Raba italijanskega in nemškega jezika je vplivala na slovensko prebivalstvo trga in bližnje okolice, ki je zavračala rabo slovenskega jezika v javnem prostoru.⁸ Narodnostne in jezikovne razmere so se pričele spreminjati konec 60. let 19. stoletja. Ravno šola je bila eden izmed pomembnejših dejavnikov, ki so v naslednjih letih in desetletjih pripomogli k spremembi odnosa večinskega prebivalstva do slovenskega jezika. Zega je z izjemo leta 1874, ko je bil začasno nameščen v Ajdovščini, opravljal delo učitelja v Kanalu vse do upokojitve 15. julija 1899, ki je bila posledica slabega zdravja. Med letoma 1884 in 1899 je deloval kot nadučitelj in vodja šole.⁹ Poleg tega je bil ob koncu 19. in v prvih letih 20. stoletja član okrajnega šolskega sveta in njegov zastopnik za sodni okraj Kanal.¹⁰ Svoje učence je Zega navduševal za kulturno udejstvovanje v narodni čitalnici in ostalih društvih. Poučeval jih je o novih metodah sadjarstva. Na svojem vrtu je zanje organiziral praktični pouk o cepljenju dreves.¹¹ Za kanalsko šolo so leta 1882 v *Soči* zapisali: »*kanalski dijaki tako dobro izhajajo (iz šole), ali pa morda tudi tukajšnji učitelji k temu kaj pripomorejo s tem, da dobro učijo, mladini um bistrijo in ji veselje do učenja v mlada srca vcepljajo.*«¹²

Ob njegovem prihodu na Kanalsko sta v okraju delovali le dve šoli, zaradi česar je bila izobrazba prebivalstva na nizki stopnji. Neizobrazbenost in nepismenost sta veliko pripomogli k slabemu odzivu na spreminjajoče se gospodarske razmere in različne krize, ki so kanalski okraj v drugi polovici 19. stoletja prizadele v večji meri kot preostale dele dežele. Šele v 80. letih 19. stoletja je prišlo do pospešenega ustanavljanja šol, ki so pokrile celotno področje okraja. Pri širitvi šol je imel pomembno vlogo Zega, ki je večkrat apeliral na deželno in državno oblast, da je potrdila

in finančno podprla njihovo ustanovitev.¹³

Poleg šole je pomembno vlogo pri narodnostnem in kulturnem razvoju Kanala imela narodna čitalnica, katere pravila je cesarsko namestništvo v Trst potrdilo 7. novembra 1867.¹⁴ Po obnovitvi ustavnega življenja v državi leta 1860 so čitalnice predstavljale najpomembnejši prostor kulturno-političnega in narodnega delovanja Slovencev.¹⁵ V 60. letih 19. stoletja so neposredno utrjevale slovensko politično misel in nacionalno zavednost in s svojim delovanjem prodirale v lokalne skupnosti. Njihov glavni namen je bilo utrjevanje in širjenje narodne zavesti, odigrale pa so tudi pomembno vlogo na področju razvoja slovenskega jezika in izobraževanja. Kasneje se je delovanje usmerilo še na politično in gospodarsko področje. Ustanavljale so se tako v večjih slovenskih krajih kot tudi v nekaterih vaseh.¹⁶ Ob prihodu v Kanal se je Zega včlanil v narodno čitalnico in v naslednjih letih pripomogel k njenemu razvoju, uspehu in k pomembnim spremembam na različnih področjih. Skupaj z Josipom Kocijančičem, brati Leban (Anton, Avgust Armin in Janko) in še nekaterimi drugimi domačini je v 70. letih 19. stoletja predstavljal mlado, zagnano skupino, ki se je uspela pomembno uveljaviti pri delovanju čitalnice in je pripomogla k številnim spremembam na kulturnem in jezikovnem področju v Kanalu. Ustanovitev narodne čitalnice je pomenila mejnik v prizadevanjih za izboljšanje položaja slovenskega jezika in kulture v Kanalu in njegovi okolici. Glavni namen čitalnice je bila mobilizacija kanalskih prebivalcev, tako moških kot žensk, da so se vključili v proces oblikovanja nacionalne pripadnosti.¹⁷ Do konca 70. let 19. stoletja je čitalnici s poudarjanjem povezav z ostalimi slovanskimi narodi, pesmimi s sloven-

7 Czoernig, *Görz Oesterreich's Nizza: nebst einer Darstellung des Landes Görz und Gradisca*, str. 57.

8 *Kmetijske in rokodelske novice*, 18. 04. 1866, št. 16, str. 129.

9 Verč, *Izvadek iz kronike ljudske šole v Kanalu*, str. 34–35.

10 *Ročni kašipot po Goriškem in Gradiščanskem za leto 1901*, str. 46.

11 Verč, *Izvadek iz kronike ljudske šole v Kanalu*, str. 35.

12 *Soča*, 13. 10. 1882, št. 41.

13 Primer: Verč, *Izvadek iz kronike ljudske šole v Kanalu*, str. 34–35.

14 Devetak, *Narodna čitalnica v Kanalu (1867–1927)*, str. 30–40.

15 Matič, *Čitalnice, »valilnice« slovenskih kulturnih ustanov*, str. 25.

16 Marušič, *Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem 1848–1899*, str. 158–178.

17 *Domovina*, 15. 5. 1868, št. 20. »Tedad postavljena si na nogo kanalska čitalnica! le glej, da boš vredna tvojega imena, da boš pravi jez proti poitalijančevanju in hram domače vednosti in omike.«

sko in slovansko vsebino uspelo doseči številne spremembe na področju izobrazbe in rabe slovenskega jezika v javnem prostoru, poleg tega je pripomogla k (pre)oblikovanju narodnostne podobe Kanala. Če so v 60. letih 19. stoletja v časopisju pisali, da je v Kanalu prevladoval furlanski in deloma nemški vpliv in je Czoernig leta 1872 pisal o »200 Furlanib«¹⁸ v kraju, je popis prebivalstva iz leta 1880 pokazal drugačno sliko. Iz njega je razvidno, da je od skupno 507 prebivalcev Kanala italijanski jezik izbralo samo devet, nemškega pa štirje. Za slovensko govoreče prebivalce trga se je tako opredelilo več kot 97 % vseh popisanih.¹⁹

Zega je skupaj s Kocijančičem prevzel vodenje pevskih zborov in se hitro vključil in uveljavil tudi v vodstvenih strukturah čitalnice. Kot zborovodja je deloval skoraj tri desetletja. V drugi polovici 70. let 19. stoletja je opravljal delo tajnika in med letoma 1877 in 1879 nadomeščal dr. Andreja Lisjaka, ki je odšel na služenje v Bosno in Hercegovino, na predsedniškem mestu.²⁰ Kulturno in narodno udejstvovanje je v prvem desetletju delovanja doseglo vrhunec v času njegovega prvega predsedovanja, 15. aprila 1877 s koncertno besedo.²¹ Med letoma 1887 in 1893 je vnovič predsedoval čitalnici in ostal viden član vse do prve svetovne vojne. V času njegovega drugega predsedovanja se je čitalnica soočala s pomanjkanjem članov in nedelovanjem. Razlog za to gre iskati v spremembah na jezikovnem in narodnostnem področju, smrti več pomembnih članov čitalnice konec 70. in v začetku 80. let ter v gospodarski krizi, s katero se je okraj soočal v zadnji četrtini 19. stoletja. Da bi zopet zagnali delovanje čitalnice, so leta 1886 nekateri člani dali pobudo za ustanovitev moške podružnice

Družbe svetega Cirila in Metoda.²² Ta narodno-obrambna organizacija je zavzemala pomembno mesto med prizadevanji Slovencev, da bi zavrla vse intenzivnejšo germanizacijo in italijanizacijo obmejnih prostorov. Z ustanavljanjem zasebnih vrtcev in šol na narodnostno najbolj ogroženih področjih slovenskega ozemlja je skušala popraviti krivice uradne šolske politike, ki ponekod kljub zadostnemu številu slovenskega prebivalstva ni predvidela šol v slovenskem jeziku. Tržaško namestništvo je kanalsko podružnico potrdilo 23. februarja 1888 in na prvem občnem zboru je bil za predsednika izvoljen Zega.²³ Podobno kot narodna čitalnica je podružnica v 90. letih 19. stoletja doživela krizo in se soočala s pomanjkanjem članstva. Nov zagon je dobila po letu 1908, kar bi lahko povezali z razcepom znotraj vodstva organizacije leto prej.²⁴ V družbi so glavno besedo dobili predstavniki liberalnih krogov, katoliška stran pa je iz nje izstopila in leta 1910 ustanovila lastno narodnoobrambno društvo Slovenska straža.²⁵ Podružnice so po politični ločitvi v veliko primerih postale »izpostave« liberalnega tabora, s čimer je Narodno napredna stranka (NNS) širila svoj vpliv predvsem na podeželje.²⁶ Leta 1911 je dopisnik v *Soči* predlagal, da bi se pod okriljem kanalske podružnice povezala vsa liberalna društva v okraju, a ni dobil podpore.²⁷ Zega je ostal predsednik kanalske podružnice vse do leta 1909, ko je ta pričela podpirati liberalni politični tabor v okraju.²⁸ Tudi po prenehanju predsedniškega mandata v narodni čitalnici je ostal njen pomemben član še več nadaljnjih let. Na slavnosti ob 35. obletnici delovanja čitalnice, ki so jo označili za »prekrasen narodni praznik, kakoršnega ni videl ne le Kanal, marveč redko kateri trg na Slovenskem«²⁹ mu je pripadla osrednja vloga govornika.

18 Czoernig, *Görz Oesterreich's Nizza: nebst einer Darstellung des Landes Görz und Gradisca*, str. 57.

19 *Poseben krajevni imenik za Primorje*, str. 8.

20 ASGO, *Capitanatto distrettuale di Gorizia*, b. 15, f. 118, d. 3558.

21 *Soča*, 20. 4. 1877, št. 16. Privabila je »iz različnih krajev Goriškega mnogo gostov, mej katerimi smo zapazili precejšno število Tolmincev, nekoliko Goričanov in Vipavcev. Mnogo smo pričakovali, a še več dočakali. Kaj tako dovršenega se ne vidi vsak dan in povsod. Nič ne pretiram, če trdimi da takega koncerta ne morete niti v Gorici z lastnimi močmi napraviti, niti ga ne morejo napraviti tam v beli Ljubljani.«

22 *Soča*, 24. 9. 1886, št. 39.

23 Vovko, *Stare podružnice »Družbe sv. Cirila in Metoda« na Goriškem v letih 1885–1918*, str. 67–79.

24 *Soča*, 01. 8. 1908, št. 90.

25 Vovko, *Stare podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda na Goriškem v letih 1885–1918*, str. 67.

26 Vovko, *Odborniki in članstvo podružnic Družbe sv. Cirila in Metoda 1885–1918*, str. 11.

27 *Soča*, 28. 1. 1911, št. 12.

28 Vovko, *Stare podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda na Goriškem v letih 1885–1918*, str. 79.

29 *Soča*, 10. 9. 1902, št. 98.

Razglednica Kanala iz obdobja pred prvo svetovno vojno z upodobitvijo osnovne šole in železniške postaje (Fototeka Goriškega muzeja).

nika. Poleg tega je kulturni program odprl moški pevski zbor kanalske čitalnice, ki je pod vodstvom župana Zege zapel njegovo O ti moj dom. Na prireditvi je poleg kanalske čitalnice sodelovalo še 19 gostujočih društev.³⁰ To je bil daleč največji in najpomembnejši kulturni dogodek v Kanalu, ki je hkrati nosil tudi pomembno narodno sporočilo. K sodelovanju na proslavi so povabili kulturna društva iz celotne dežele, s čimer so želeli doseči prikaz narodne in kulturne povezanosti Slovencev. V naslednjih letih se je Zega verjetno zaradi političnih sporov in svojega odhoda v katoliški politični tabor nekoliko odmaknil od narodne čitalnice, ki je po letu 1908 postala osrednje liberalno društvo na Kanalskem.³¹ Vseeno pa je ostal njen član vse do prve svetovne vojne. Ko je leta 1913 čitalnica obeležila 35-letnico smrti Josipa Kocijančiča, je osrednji govor pripadel Zegi.³² Kot organizator petja in skladatelj pesmi z narodno in versko vsebino se je uveljavil širše na Goriškem. Med letoma 1875 in 1879 je deloval v odboru pevskega društva *Slavec* v Gorici. Vodil je združene pevske zборе na »narodnem slavju« v Tolminu septembra 1906, kjer so zapeli tudi nje-

govo skladbo Ali ste nas čuli?.³³ Med njegovimi bolj poznanimi skladbami izstopata še Raduj se, nebeška kraljica, Mi smo mi in že omenjeni O ti moj dom.³⁴

Na političnem področju se je Zega najprej uveljavil v lokalni upravi. Kot občinski odbornik je bil prvič izvoljen leta 1879, to funkcijo je nato brez prekinitve opravljal vse do leta 1906.³⁵ Leta 1898 je na županskem stolu nasledil Andreja Draščka, ki je umrl novembra 1897. Iz zapisnikov občinskih sej je razvidno, da je bil Zega eden izmed najdejavnejših odbornikov. Bil je član zdravniškega, gospodarskega, finančnega in stavbnega odseka, v okviru katerih je predlagal številne ukrepe.³⁶ Poleg tega je bil predstavnik Zveze slovenskih in istrsko-hrvatskih županov na področju Goriške.³⁷ V času njegovega županovanja se je pričela gradnja bohinjske železnice, za katero si je Zega zelo prizadeval. V podporo izgradnji je 24. julija 1898 v Kanalu organiziral velik shod, kjer so sprejeli posebno resolucijo.³⁸ Podal

30 *Soča*, 3. 9. 1902, št. 96.

31 *Soča*, 5. 9. 1907, št. 100.

32 *Novi akordi*, l. 1913, št. 5/6, str. 56.

33 Marušič, *Zega Miha*, str. 333.

34 *Učiteljski tovariš*, 30. 4. 1919, št. 18.

35 *Kanal ob Soči*, str. 65–71.

36 PANG 37, Občina Kanal, t. e. 1, a. e. 1.

37 *Kmetijske in rokodelske novice*, 8. 6. 1900, št. 23, str. 214. Sedež je imela v Ljubljani, njen predsednik pa je bil ljubljanski župan Ivan Hribar.

38 *Soča*, 2. 8. 1898, št. 61.

je predlog o izgradnji kanalske železniške postaje na levem bregu Soče, s čimer bi proga potekala neposredno ob naselju in skozi njega, a komisija njegovega predloga ni upoštevala, postajo so zgradili v bližini Gorenje vasi na desnem bregu Soče.³⁹ Zavedal se je tudi neposrednih ekonomskih koristi, ki jih je izgradnja prinesla lokalnemu prebivalstvu, katero je zaradi slabih kmetijskih letin in prevelike navezanosti na kmetijstvo v veliko primerih živelo v slabih razmerah. Občinska uprava si je v času gradnje uspešno prizadevala za odprtje novih gostišč, trgovin, prenočišč in obrtnih dejavnosti, ki so izboljšale gospodarske razmere in življenjski standard prebivalstva. Na naslednjih županskih volitvah ob koncu leta 1902 ni bil ponovno izvoljen, nadomestil ga je Anton Križnič.⁴⁰

Že v 80. letih 19. stoletja se je Zega vključil tudi v deželno politiko. Bil je član političnega društva Soča in v drugi polovici 90. let odbornik in namestnik predsednika.⁴¹ Po prelomu v slovenskem političnem taboru na Goriškem leta 1899, iz katerega sta izšli Narodno napredna stranka in Sloga (Od leta 1907 dalje Slovenska ljudska stranka za Goriško (SLS)), se je Zega vključil v prvo in aktivno deloval v liberalnem taboru. Stranka ga je na deželnozborskih volitvah leta 1901 postavila za poslanskega kandidata v kmečki kuriji (volilni okraj Gorica-okolica). NNS je v svojem glasilu *Soča* v predvolilnem času izpostavljala njegove zasluge pri županovanju in pri razvoju kmetijstva. »Kandidata narodno - napredne stranke za goriško okolico sta kanalski župan Zega in ajdovski župan (Anton) Lokar, oba moža, neodvisna, ki se pečata s kmetijo in obrtjo ter kot župana in -ker sta v vedni dotiki z ljudstvom; temeljito poznata vse potrebe naše okolice. To sta dva- moža, do katerih se bodo mogli kmetje z zupanjem obračati, ker jih bosta razumela, kaj hočejo in bosta mogla tudi kaj storiti za nje skupno z drugimi naprednimi poslanci.«⁴² Na volitvah Zega ni bil izvoljen, v volilnem okraju je zmago slavila Sloga s kandidatoma Ivanom Berbučem in Bla-

žem Grčo.⁴³ V naslednjih letih se je Zega pričel postopoma oddaljevati od NNS, ker se je stranka vse bolj usmerjala na mesta in trge ter se obenem oddaljevala od kmečkega okolja in volivcev, ki so v velikem delu dežele množično podpirali Slogo oz. Slovensko ljudsko stranko. Zega si je zelo prizadeval za razvoj podeželja in izboljšanje položaja kmečkega prebivalstva, kjer pa ni našel skupne besede z vodstvom NNS. Najširšo zasnovo in uspeh pri mobilizaciji večinsko kmečkih volivcev in podpori je imel katoliški tabor (Sloga, SLS), ki se je zavzel za uveljavitev katoliških načel na vseh področjih javnega in zasebnega življenja.⁴⁴ Organizacijsko ogrodje stranke so predstavljala okrajna politična, delavska in gospodarska društva, ki so prirejala shode in zborovanja ter skrbela za uveljavljanje strankarske politike na lokalni ravni.⁴⁵ V zadnjem desetletju pred razpadom monarhije je politični katolicizem s svojo učinkovito politično, gospodarsko in prosvetno organizacijo obvladoval slovenski politični prostor.⁴⁶ Ta širokopotezna in socialno angažirana politika katoliškega tabora je v največji meri škodila liberalnemu taboru, ki je deloval predvsem v mestih in trgih. NNS je imela svoje podpornike predvsem pri bogatejših slojih prebivalstva mest in vasi ter inteligenci. Njena društva niso imela tako široke zasnove kot katoliška, saj so se v največji meri usmerila na izobraženstvo, trgovce in obrtnike.⁴⁷ Del članstva NNS, predvsem učiteljev in kmetov, se ni strinjal s tovrstno politiko in si je želel pridobiti podporo kmečkega okolja in prebivalstva.⁴⁸ Poleti 1907 je prišlo do razkola in ustanovitve Agrarne stranke v Gorici. Njihovo geslo je bilo »kmet za kmeta, agrarci vkup za slogo naroda proti liberalcem in klerikalcem.«⁴⁹ Do njenega delovanja sta bila kri-

43 Melik, *Volitve na Slovenskem: 1861–1918*, str. 375.

44 Vodopivec, *O narodnem in političnem organiziranju (1848–1918)*, str. 51–52.

45 Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, str. 102.

46 Pelikan, *Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem*, str. 32.

47 Vodopivec, *Od Pobljinove slovnice do samostojne države*, str. 117.

48 Tuma, *Iz mojega življenja: spomini, misli in izpovedi*, str. 428.

49 Gabršček, *Goriški Slovenci: narodne, kulturne, politične in gospodarske črtice*, knj. II, str. 251.

39 Gorica, 28. 7. 1900, št. 60.

40 PANG 37, Občina Kanal, t. e. 1, a. e. 1.

41 ASGO, Capitanatto distrettuale di Gorizia, b. 12, f. 98, d. 839.

42 *Soča*, 16. 11. 1901, št. 133.

tična oba največja slovenska politična tabora na Goriškem. SLS je, da bi zmanjšal pomen Agrarne stranke in preprečil odmik volivcev iz kmečkega okolja, poleti 1907 v več okrajih, predvsem tistih z izrazito kmečkim prebivalstvom, ustanovila več društev z imenom Kmetiska zveza, med drugim tudi na Kanalskem.⁵⁰ Ustanovni shod političnega društva Kmetiska zveza za kanalski sodni okraj je potekal 21. julija 1907 v Kanalu.⁵¹ Na Kanalskem je več kot uspešno konkurirala Agrarni stranki in je s številnimi shodi, ki so potekali v več krajih okrajja, uspela SLS zagotoviti še močnejši položaj. Poleg Sadjarskega in vinarskega društva je bila edina, ki je v svoje delovanje vključila celoten sodni okraj in ne le posameznih občin, in ravno njena širša zasnova je pripomogla k takšnemu uspehu nasproti Agrarni stranki in NNS.

Zega se je v Agrarno stranko vključil že v samem začetku in predsedoval ustanovnemu občnemu zboru 13. junija 1907.⁵² Vseeno pa je po vsej verjetnosti kmalu spoznal, da stranka ne bo uspela učinkovito delovati na podeželju in je že naslednje leto prestopil h Kmetiski zvezi za kanalski okraj, katere gospodarski program mu je bil bližje od programa NNS ali Agrarne stranke. Posledično s tem je prešel tudi v tabor SLS, ki ga je na deželnozborskih volitvah leta 1908 določila za poslanskega kandidata v kmečki kuriji. To nam veliko pove o pomenu in položaju Zege, ki sta pripomogla, da je bil tako hitro po prihodu imenovan za kandidata, obenem pa se je SLS zavedala, da lahko z njegovimi kvalitetai le še pridobi moč na severno-goriškem prostoru. Prehod Zege, ki ga je Andrej Gaberšček označil za enega »*stebrov Napredne stranke v Kanalu*«,⁵³ iz liberalnega tabora v SLS je sprožil veliko polemik v časopisju in javnosti.⁵⁴ NNS je izgubila enega izmed po-

membnejših predstavnikov na Kanalskem in si s tem precej poslabšala svoj politični položaj v okraju. Politično dejavnost in mobilizacijo volivcev sta oba politična tabora v veliki meri izvajala preko različnih društev, v katerih je imel Zega vodilno ali pomembno vlogo. Večina teh društev je svoje delovanje usmerila v podporo katoliškemu taboru, ki si je s tem uspel zagotoviti politično prevlado v okraju. SLS je imela podporo večine gospodarskih društev, tudi najpomembnejšega – Sadjarskega in vinarskega društva za kanalski okraj, katerega predsednik je bil Zega. Zasluge in prepoznavnost, ki si jih je Zega pridobil s svojim delom, so pripomogle k njegovi dvakratni izvolitvi za poslanca kmečke kurije na deželnozborskih volitvah leta 1908 in 1909. Na prvih volitvah je nastopil s podporo Kmetiske zveze, ki ga je stranki SLS predlagala za kandidata.⁵⁵ Na volitvah 4. marca 1908 je bil v parlament izvoljen skupaj z Antonom Klančičem in Ivanom Berbučem (oba SLS). Na naslednjih volitvah oktobra 1909 je bil izvoljen skupaj z Ivanom Berbučem in Mihaelom Mariničem (oba SLS).⁵⁶ Kot poslanec je nadaljeval s svojim delom in prizadevanji za gospodarski razvoj Kanalskega in ostalih delov dežele in si prizadeval predvsem za izgradnjo cestnega omrežja, infrastrukture (vodovodov, kanalizacije, šol), ustanavljanje novih društev, večjo navezavo na goriško kmetijsko društvo in za širjenje izobrazbe.⁵⁷ V deželnem parlamentu je deloval v šolskem in gospodarsko-tehničnem odseku.⁵⁸ Poslanski sedež je obdržal do deželnozborskih volitev, ki so potekale julija 1913. Na njih ni več kandidiral za vnovičen mandat, k čemur je morda pripomoglo njegovo vse slabše zdravstveno stanje. Zega je bil eden izmed štirih prebivalcev okrajja, ki so bili izvoljeni v goriški deželni zbor v obdobju Avstro-Ogrske.⁵⁹

50 AST, I. R. Luogotenenza società, b. 7, d. 1128. Zveza si je za glavne cilje zadala: *ustavni boj za politične pravice in gospodarsko blagostanje kmečkega stanu, b) vzbujanje, razširjevanje in uglobljenje stanovske zavesti v kmetih, c) obramba in uglobljenje krščanstva v kmetiskem stanu.*

51 *Gorica*, 23. 7. 1907, št. 61.

52 Gabršček, *Goriški Slovenci: narodne, kulturne, politične in gospodarske črtice*, knj. II, str. 252.

53 Prav tam, str. 324.

54 *Soča*, 8. 2. 1908, št. 17. »Kdo bo torej volil Zego? Noben pameten volilec ga ne more voliti. ...! Potem pa,

kdo naj kaj veruje in zaupa človeku, ki je bil naprednjak ter je grmel proti klerikalcem, kar se je dalo. Pred 6 leti je ropotal proti klerikalcem, sedaj bi imel še več vzroka ropotati.«

55 *Gorica*, 28. 1. 1908, št. 8.

56 Melik, *Volitve na Slovenskem: 1861–1918*, str. 375.

57 *Gorica*, 29. 9. 1908, št. 78.

58 *Gorica*, 31. 12. 1909, št. 105.

59 Poleg njega so to bili še Anton Goriup (1812–1883) iz Kala nad Kanalom, Anton Križnič (1847–1926) iz Kanala in Franc Gorjup (1877–1946) iz Gorenje vasi.

Še pomembnejši od kulturnega in političnega udejstvovanja Zege je bil njegov prispevek h gospodarskemu razvoju Kanala in okraja. Poleg že omenjenega dela na tem področju v okviru šolstva in lokalne uprave je bila ključnega pomena njegova vloga pri različnih gospodarskih društvih. Na Kanalskem je bil glavni promotor gospodarskega napredka v okraju. Prav s svojim delovanjem je v veliki meri spremenil odnos kmetovalcev do modernega kmetovanja in jih uspel vsaj deloma pripraviti na vse večje spremembe, ki so bile posledica industrijske in tehnične revolucije ter vse bolj povezanega globalnega tržišča, ki je vplivalo tudi na Kanalsko. Deloval je kot zastopnik kmetijskega ministrstva za stanje poljskih pridelkov v kanalskem sodnem okraju,⁶⁰ na širšem območju pa najprej v c. k. kmetijski družbi in od leta 1905 v novoustanovljenem goriškem kmetijskem društvu. Član slednjega je postal oktobra 1905, avgusta naslednje leto pa je že deloval kot njegov odbornik.⁶¹ Deloval je v odsekih za živinorejo, vinogradništvo, sadjarstvo ter za kmetijski pouk in časopisje.⁶² V okviru kmetijskega društva se je zavzemal za organizacijo strokovnih predavanj in različnih razstav živine ter sadja, poseben poudarek je dajal tudi razvoju in podpori kmetijstva na Kanalskem. Spodbujal je tudi druge kanalske kmetovalce, naj se vključijo v obe organizaciji. Njihova zastopanost v c. kr. kmetijski družbi je bila z njihove strani v 80. in 90. letih 19. stoletja šibka.⁶³ Kasneje se je v goriško kmetijsko društvo včlanilo več kmetovalcev iz okraja. Junija 1910 se je Zega zaradi slabega zdravja odpovedal odborniški funkciji v goriškem kmetijskem društvu, a je še naprej ostal aktiven član društva.⁶⁴

Bil je ustanovitelj, član in podpornik več gospodarskih društev, ki so se na njegovo pobudo

ustanovljala v vseh predelih kanalskega okraja v 90. letih 19. in v začetku 20. stoletja. Strokovna predavanja, razstave sadja in goveda ter srečanja v okraju je pripravljala tako samostojno kot v okviru društev in politične stranke. Društva, katerih pobudnik je bil, so nastala kot odgovor in ukrep proti slabim gospodarskim razmeram, ki so prizadele okraj že v 70. letih 19. stoletja in trajale naslednji dve desetletji. V največji meri je bilo prizadeto kmetijstvo, ki se je spopadalo s slabimi letinami in visokimi dolgovi kmetov in se ni uspelo prilagoditi globalnim razmeram, ki so vse bolj vplivale na lokalno okolje. To je bilo povezano še s pozno vzpostavitev izobraževalnega sistema, ki je okraj s šolami sorazmerno učinkovito zaobjela šele konec 80. let 19. stoletja, in s slabo infrastrukturo, predvsem cestnim omrežjem, ki je učinkovito pokrivalo le nižje predele okraja, medtem ko so hribovita področja ostala vse do leta 1914 v veliki meri zanemarjena.

Prvi in najpomembnejši organiziran ukrep v okviru izboljšanja gospodarskih razmer na Kanalskem je bila ustanovitev sadjarskega in vinarskega društva za kanalski okraj v začetku leta 1895. Društvo, ki je preseglo lokalni okvir Kanala in se osredotočilo tudi na preostale občine okraja, je služilo kot odskočna deska za podobne oblike združevanja po različnih krajih v nadaljnjih letih. Da bi izboljšali razmere predvsem v sadjarstvu in vinogradništvu, ki sta bila tržno usmerjena, je Zega 20. septembra 1894 v kanalski občinski pisarni organiziral ustanovni zbor društva. Glavni namen društva je bil pospeševati in izboljševati stanje v sadjarstvu in vinogradništvu, ki sta takrat veljali za eni najdonosnejših kmetijskih panog, in izobraziti kmete, ki so kljub dobrim pogojem na tem območju zaradi mešanja različnih sort, zastarelih tehnik obdelovanja, pridelave majhnih količin in individualne prodaje izgubljali boj na spreminjajočem se trgu, ki je postajal vse bolj specializiran in globaliziran. Zega je bil na občnem zboru 27. marca 1895 potrjen za predsednika in je to funkcijo ohranil skoraj 20 let. Društvo se je zavzemalo za ohranjanje domačih in vpeljavo novih, rentabilnih sort, s čimer bi si kmetovalci lahko finančno opomogli in uspešneje konkurirali na trgih. Da bi kmete pripravilo na nove razmere, je zanje po celotnem okraju organizira-

60 Verč, *Izvadke iz kronike ljudske šole v Kanalu*, str. 35–36.

61 *Primorski gospodar*, 2. 8. 1906, št. 15.

62 *Primorski gospodar*, 4. 10. 1906, št. 19.

63 *Soča*, 6. 10. 1876, št. 40. »Cerkljanski in Kanalski okraj morata imeti skupaj enega samega zastopnika, ker se ne morejo zdriniti boljši in razumnejši posestniki in drugi prijatelji kmetijskega napredka, da bi jih bilo vsaj v vsakem okraju 15 društvenikov, kolikor jih mora biti, da smejo voliti sami svojega zastopnika v glavni odbor. Skoro neverjetno je, pa vendar je tako!«

64 *Primorski gospodar*, 30. 6. 1910, št. 12.

lo več predavanj, tečajev in razstav, na katerih so propagirali doma pridelano sadje in vino. Odprlo je knjižnico z referenčno literaturo in po krajih ustanovilo več sadnih vrtov, drevesnic in trtnic, kjer so sadili najprimernejše sadne sorte in trte. Sadike je društvo proti simboličnemu plačilu odajalo svojim članom in jim kasneje pomagalo kot posrednik pri prodaji.⁶⁵ Sadjarsko in vinarsko društvo je imelo zagotovo velik pomen za vnovičen zagon gospodarskih panog, specializacijo in usmeritev na širše trge.⁶⁶ Pripomoglo je k razvoju tako Kanala kot celotnega okraja, ki se je prej soočal s krizo na področju kmetijstva in z izseljevanjem. Bilo je precedens za ostala gospodarska društva in zadruge, katerih ustanovitve so sledile v nadaljnjih letih. Večina predsednikov in pobudnikov teh društev je bila aktivnih članov v sadjarskem in vinarskem društvu. Drugo pomembno društvo, pri katerem je Zega sodeloval, je bila okrajna posojilnica v Kanalu, ki je bila z ustanovitvijo 16. oktobra 1897 ena izmed prvih na Goriškem.⁶⁷ Predlagatelj, organizator in pobudnik je bil Zega. Z delovanjem je uradno pričela 3. januarja 1898.⁶⁸ Sadjarsko in vinarsko društvo ter okrajna posojilnica sta bila steber gospodarskega razvoja v Kanalu. Obe društvi sta na političnem področju delovali v okviru Sloge/SLS in vplivali na politično vključevanje lokalnega prebivalstva. Tako so Kanalci kljub dejstvu, da so župani po večini izhajali iz liberalnega tabora, na vseh treh deželnozborskih volitvah med letoma 1908 in 1913 z veliko večino volili SLS.

Samoiniciativno, na pobudo lokalnih skupnosti ali v okviru sadjarskega in vinarskega društva se je Zega zavzemal tudi za širjenje različnih gospodarskih društev v preostale dele kanalskega okraja. Že spomladi 1896 je v okviru sadjarskega in vinarskega društva pripravljaval ustanovitev »mlekarskega društva« v občini Banjšice,

ki bi jo vodil potovalni mlekarski učitelj. Sadjarsko in vinarsko društvo se je ponudilo za podpornika društvu in predlagalo učitelja Jožefa Lebana iz Tolmina, da bi poučil kmete o mlekarstvu in sirarstvu.⁶⁹ Leta 1905 je Zega na občinski seji predlagal ustanovitev podružnice zavarovalnice goveje živine v Kanalu,⁷⁰ a je do realizacije projekta prišlo šele junija 1909.⁷¹ Ročinjski je julija 1900 sledila mlekarska zadruga na Banjšicah, ki je nastala na pobudo Zege. Po vsej verjetnosti je bilo delovanje kratkotrajno, saj je časopisje že ob ustanovitvi opozorilo na spore med vaščani, ki so se razdelili v dve skupini, ki sta hoteli ustanoviti vsaka svojo obliko zadruga. V Levpi so že v začetku 20. stoletja poskusili z ustanovitvijo »kmetijske zadruga z omejeno zavezo«, ki pa najprej iz neznanih razlogov ni zaživela.⁷² Do vnovične obuditve ideje o združevanju je prišlo februarja 1909, ko so tamkajšnji kmetje zahtevali, da se delovanje zadruga obnovi. Ustanovitev so povezali s shodom, ki ga je organiziral deželni poslanec Zega in ki bi s svojo udeležbo navdušil krajanje za združevanje in dal zadrugi dobro popotnico.⁷³

Zega se je zavedal, da je za gospodarski razvoj pomembna dobra prometna infrastruktura, predvsem ceste. Ko je prevzel predsedstvo nad okrajnim cestnim odborom na prehodu iz 19. v 20. stoletje, je bilo cestno omrežje na Kanalskem v zelo slabem stanju. Z izjemo državne ceste, ki je povezovala Gorico s Koroško, vse preostale prometne povezave v okraju niso bile omembe vredne in povečini za vozove neprimerne in neprehodne. Slabe prometne povezave v goratih predelih so vplivale na kakovost življenja, zaskanile so prihod modernizacije, šolskega sistema in botrovale k slabši trgovski menjavi z ostalimi deli dežele, s čimer je bilo prebivalstvo prikrajšano za velik del morebitnega zaslužka. Po letu 1895 se je pričelo pospešeno trasiranje in gradnja prometnih povezav v okraju, ki ju je cestni odbor

65 Več o sadjarskem in vinogradniškem društvu za kanalski okraj glej Devetak, Sadjarsko in vinarsko društvo za Kanalski okraj (1894–1915), str. 13–22.

66 Učiteljski tovariš, 30. 4. 1919, št. 18. »Sadjarstvo se je skokoma povzdignilo, tako, da je bilo sadje v mnogih razstavah odlikovano, da, celo v Parizu in v Düsseldorfu.«

67 Waltritsch, Slovensko bančništvo in posojilništvo na Goriškem, str. 224.

68 Gorica, 6. 4. 1900, št. 28.

69 ASPGO, Archivio della I. R. Società di Gorizia, 337, d. 369.

70 PANG 37, t. e. 1, a. e. 1, d. 194.

71 Gorica, 10. 6. 1909, št. 55.

72 ASGO, Capitanato distrettuale di Gorizia, b. 13, f. 100, d. 4143.

73 ASGO, Capitanato distrettuale di Gorizia, b. 13, f. 100, d. 12046.

Oglas Zegove gostilne (Ročni kažipot po Goriškem in Gradiščanskem za leto 1907, str. 121).

nadzoroval, a se je vse do konca svojega delovanja srečeval z velikimi logističnimi in finančnimi težavami.⁷⁴ V času predsedovanja Zege so se razmere vseeno izboljšale. Do leta 1914 je bilo zgrajenih več lokalnih cest, ki so z državno cesto povezale višje ležeče kraje na Banjški planoti in Kanalskem kolovratu.⁷⁵

Zega si je v Kanalu ustvaril družino. Avgusta 1874 se je poročil z dvajsetletno posestnico Marijo Jožefo Segalla, članico pomembne, vplivne in bogate družine, ki se je na Kanalsko prese-

lila v začetku 19. stoletja iz Karnije.⁷⁶ Poroka s pomembno članico kanalskega višjega sloja veliko pove o položaju Zege in vplivu, ki si ga je uspel pridobiti v kratkem času bivanja v Kanalu. Skupaj sta vodila gostišče in kavarno, Miha Zega je bil poleg tega tudi upravitelj vinotoča. V zakonu, ki je trajal 25 let, vse do smrti Marije decembra 1899, se jima ni rodil noben otrok. Zega je dal pokojni ženi postaviti velik nagrobnik, ki še danes stoji na kanalskem pokopališču. Po njeni smrti se je Zega ponovno poročil aprila 1900 v Desklah s posestnico Emo Franciško Ivančič, ki je bila 22 let mlajša od njega.⁷⁷ Med letoma 1901 in 1911 se jima je rodilo pet otrok – trije sinovi in hči.⁷⁸ Kmalu po vzpostavitvi fronte na Goriškem med prvo svetovno vojno maja 1915 je bila družina prisiljena oditi v begunstvo v Ljubljano. Zaradi uničenja, ki ga je na Kanalskem povzročila voj-

74 *Pertrattazioni della Dieta provinciale della Contea principesca di Gorizia e Gradisca* (1902), str. XIII. Prihodki odbora so leta 1902 znašali 3400 kron, odhodki pa 12.000.

75 *Gorica*, 17. 1. 1911, št. 5. »Šele v novejšem času od kar predseduje cestnemu odboru neumorno delaven gospod deželni poslanec in veleposestnik M. Zega, so se tozadevne razmere pridrugačile. Zdi se sicer, da g. Zega sili v nasprotni ekstrem. da bi hotel vse naenkrat popraviti in narediti. kar se je prej zanemarilo, toda temu ni tako. On dobro ve, da je treba dosti denarja in časa za izvršitev vseh načrtov, katere je on deloma pripravil in jih še pripravlja, on zasleduje drugi namen.«

76 ACAG, Matricole parrocchie Slovene, Matrimoni, Canale, 1835–1921.

77 ACAG, Matricole parrocchie Slovene, Matro moni, Descla, 1835–1944.

78 ACAG, Matricole parrocchie Slovene, Natti, Canale 1876–1925.

na, in splošnega pomanjkanja, je v tem obdobju izgubila velik del premoženja in se ni vrnila domov. Miha Zega je umrl v Ljubljani 25. aprila 1919 zaradi kapi. *Učiteljski tovariš* je ob njegovi smrti zapisal: »Nepozabni pokojnik ostane vsem znancem, osobito prebivalstvu kanalskega sodnega okraja, v trajnem spominu, ker več ne bi bil mogel storiti, kot je storil za svoj narod.«⁷⁹ Pokopali so ga na pokopališču Sv. Križ v Ljubljani (današnje Žale), a so njegove posmrtno ostanke prenesli v Kanal, kjer sta pokopani tudi njegovi ženi.

Zegov prispevek h kulturnemu, narodnostnemu, gospodarskemu in političnemu razvoju Kanala in okolice je bil konec 19. in v začetku 20. stoletja izrednega pomena. S svojim delom, ki je obsegalo številna področja, je dosegel oz. pripomogel k spremembam, ki so imele širše posledice in odmev. Vidno vlogo je imel pri večini kanalskih društev in v lokalni upravi. Volivci so ga zaradi njegovih zaslug dvakrat nagradili s poslanskim mandatom v deželnem zboru. Brez večjih pomislekov ga lahko označimo za najpomembnejšo javno osebnost Kanala in bližnje okolice v obdobju Avstro-Ogrske.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Archivio Arcidiocesi di Gorizia = ACAG
 ACAG, Matricole parrocchie Slovene, Natti, Canale 1876–1925
 ACAG, Matricole parrocchie Slovene, Matrimoni, Canale, 1835–1921
 ACAG, Matricole parrocchie Slovene, Matrimoni, Descla 1835–1944
 Archivio di Stato di Gorizia = ASGO
 ASGO, Capitanatto distrettuale di Gorizia, b. 12, 13, 15
 Archivio storico provinciale di Gorizia = ASPGO
 ASPGO, *Archivio della I. R. Società di Gorizia*, 337, 338
 Archivio di Stato di Trieste = AST
 AST I. R. Luogotenenza società, b. 7
 Pokrajinski arhiv v Novi Gorici = PANG
 PANG 37, Občina Kanal, t. e. 1

Časopisni viri

Domovina 1868
Gorica 1900, 1907, 1908, 1909, 1911
Novice 1866, 1900
Novi akordi 1913
Primorski gospodar 1906, 1910
Soča 1876–1911
Učiteljski tovariš 1919

Literatura

Czoering, K.: *Görz Oesterreich's Nizza : nebst einer Darstellung des Landes Görz und Gradisca*. Wien: W. Braumüller, 1873–1874.
 Devetak, R.: Narodna čitalnica v Kanalu (1867–1927). V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, št. 9 (ur. Petra Kolenc). Nova Gorica : Raziskovalna postaja ZRC SAZU, 2012, str. 30–40.
 Devetak, R.: Sadjarsko in vinarsko društvo za kanalski okraj (1894–1915). *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, št. 10 (ur. Petra Kolenc). Nova Gorica: Raziskovalna postaja ZRC SAZU, 2013, str. 13–22.
 Erjavec, F.: *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*. Ljubljana: Prosvetna zveza, 1928.
 Gabršček, A.: *Goriški Slovenci: narodne, kulturne, politične in gospodarske črtice*, knj. II. Ljubljana:

⁷⁹ *Učiteljski tovariš*, 30. 4. 1919, št. 18.

Samozaložba, 1934.

Kanal ob Soči (ur. Drago Sedmak). Nova Gorica: Goriški muzej; Kanal ob Soči: Občina, 2006.

Marušič, B.: Lavrič Karel. V: *Primorski slovenski biografski leksikon II.* (ur. Martin Jevnikar). Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1982–1985, str. 255–259.

Marušič, B.: *Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem 1848–1899.* Nova Gorica: Goriški muzej, 2005.

Marušič, B.: Zega Miha. V: *Primorski slovenski biografski leksikon IV.* (ur. Martin Jevnikar). Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1991–1994, str. 333.

Matić, D.: Čitalnice, «valilnice» slovenskih kulturnih ustanov. *Slovenska kronika XIX. Stoletja, knj. II 1861–1883.* Ljubljana Nova revija, 2003, str. 25–27.

Melik, V.: *Volitve na Slovenskem: 1861–1918.* Ljubljana: Slovenska matica, 1965.

Pelikan, E.: *Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem.* Maribor: Obzorja, 1997. *Pertrattazioni della Dieta provinciale della Contea principesca di Gorizia e Gradisca (1902).* Gorizia: Giunta provinciale, 1902.

Poseben krajevni imenik za Primorje. Wien: Alfred Hölder, 1885.

Ročni kašipot po Goriškem in Gradiščanskem za leto 1901. Gorica: Goriška tiskarna, 1901.

Tuma, H.: *Iz mojega življenja: spomini, misli in izpovedi.* Ljubljana: Tuma, 1997.

Verč, A.: Izvadek iz kronike ljudske šole v Kanalu. V: *Kanal ob Soči.* Nova Gorica: Goriški muzej; Kanal: Občina, 2006, str. 33–36.

Vodopivec, P.: O narodnem in političnem organiziranju (1848–1918). V: *Društvena in klubska kultura v Sloveniji* (ur. Alja Brglez, Barbara Vogrinc). Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo - ICK, 2004, str. 33–64.

Vodopivec, P.: *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja.* Ljubljana: Modrijan, 2006.

Vovko, A.: *Odborniki in članstvo podružnic Družbe sv. Cirila in Metoda 1885–1918.* Ljubljana: Založba ZRC, 2004.

Vovko, A.: Stare podružnice »Družbe sv. Cirila in Metoda« na Goriškem v letih 1885–1918. V: *Goriški letnik 1979.* Nova Gorica: Goriški muzej, 1979, str. 67–83.

Waltritsch, M.: *Slovensko bančništvo in posojilništvo na Goriškem.* Trst: Založništvo tržaškega tiska; Gorica: Kmečka banka, 1983.

Zega M.: Spomini na ranjkega dr. K. Lavriča. V: *Goriški spomini: sodobniki o Gorici in Goriški v letih 1830–1918* (ur. Branko Marušič). Gorica: Goriška Mohorjeva družba; Ljubljana: Zgodovinski inštitut ZRC SAZU, 2002, str. 73–77.

VAŠKI UČITELJ ANTON PEGAN IN VZDRŽNI RAZVOJ PODEŽELJA V ZGORNJI VIPAVSKI DOLINI V DRUGI POLOVICI 19. STOLETJA

JASNA FAKIN BAJEC

Dr. etnoloških znanosti in prof. zgodovine
Sekcija za interdisciplinarno raziskovanje ZRC SAZU
jasna.fakin@zrc-sazu.si

Vsako leto se soočamo z novimi odloki o zapiranju podružničnih osnovnih šol na podeželju zaradi premajhnega števila učencev. Čeprav so podružnične šole dejansko dražje kot mestne, se njihove vrednosti ne bi smelo ocenjevati le glede na kriterij finančne vzdržnosti, temveč tudi glede na pomen, ki ga ima šola pri razvoju kraja in podeželja. Kljub temu da se danes vzdržnemu razvoju podeželja namenja velik pomen – saj naj bi prav tu dosegali nekatere prednostne cilje današnje družbe, kot so: varovanje okolja, biotska raznovrstnost, ohranjanje kulturne krajine, pridelovanje lokalne hrane, samooskrba in s tem nova delovna mesta –, se premalo zavedamo, da v preteklosti k razvoju kmetijstva in dodatnih gospodarskih dejavnosti na kmetijah niso pripomogle le zadruge, kmečke hranilnice in ponekod vsestransko izobraženi duhovniki (prim. Matija Vertovec),¹ temveč tudi učitelji. S svojim znanjem, razgledanostjo in didaktičnim pristopom so prispevali k temu, da so se krajani kulturno, socialno in gospodarsko razvijali. Današnje zaprtje podružničnih šol na podeželju tako ne prikraj-

ša manjših vasi le za otroški utrip in radoživost, temveč tudi za kakovostni napredek.

Namen članka je predstaviti izobraževalne dejavnosti vaškega učitelja Antona Pegana (1850–1916), ki je v šolskih letih od 1879/80 do 1893/94 deloval na Planini pri Ajdovščini.² Članek razgrinja vlogo Peganovega dela pri razvoju izobraževanja, kmetijstva, kulturnih dejavnosti, vaškega sodelovanja in skrbi za zdravje. Vse to so tudi načela vzdržnega razvoja, ki se ne osredinja več le na uravnoteženo varovanje okolja, gospodarski razvoj in graditev sočutne in povezane družbe, temveč tudi na ohranjanje in razvijanje kulturne različnosti, lokalnih vrednot in pomenov, regionalnih identitet, doseganje medkulturnega dialoga. Obenem tendence vzdržnega upravljanja predvidevajo upoštevanje in uporabo preteklih kulturnih elementov in tradicij, predvsem tistih, ki so nastajale v sožitju z značilnostmi naravnega območja (npr. gradnja bivalnih enot, gojenje poljskih pridelkov, kulinarika, umetnostni izdelki itd.) in lahko v sedanosti predstavljajo dobre primere razbremenitve tehnološko obremenjenega okolja in revitalizacijo onesnažene kulturne krajine. Kot bomo spoznali iz predstavljenega izobraževalnega dela podeželskega učite-

1 Matija Vertovec (1784–1851) je bil duhovnik, narodni buditelj, pisatelj in pospeševalec gospodarskega razvoja, zlasti vinogradništva na Vipavskem. V letih od 1809 do 1812 je služboval tudi na Planini pri Ajdovščini, kjer je postavil temelje planinski šoli, saj je v večernih urah zbral odrasle in otroke ter jih učil brati in pisati. Posegel je tudi na področje umnega kmetijstva in uspešnega vinarstva in tako svojim rojakom postal najboljši posrednik in učitelj gospodarskega napredka. Skrbel je tudi za telesno zdravje in še preden je francoska oblast ukazala splošno cepljenje, je pregovoril planinske starše, da so dali cepiti svoje otroke proti kozam. S farani je stkal pristne odnose medsebojnega spoštovanja in ljubezni (Kralj 1994: 130, 131).

2 Učitelj Anton Pegan je poučeval še na Suhorju v Brkinih (1893–1905) in Matenji vasi na Pivki (1905–1909). Poznan je tudi kot vestni zbiratelj ljudskega izročila, saj je zbral kar 12 zvezkov pesmi, pravljic, pripovedk in drugega ljudskega blaga, danes objavljenega v knjigi *Indija komandija* (2007) urednika Franca Černigoja. V knjigi je posebno poglavje namenjeno tudi njegovemu življenju, kjer je Božidar Premrl izpostavil njegovo skrb za ureditev in opremo učnih prostorov in njegovo pot do pridobitve naziva samostojnega učitelja (Premrl 2007: 10–19).

lja, so po načelih vzdržnega razvoja živeli že v 19. stoletju. Naši predniki so bili primorani živeti v sožitju z naravnimi danostmi, ker je bilo njihovo preživetje odvisno od narave. Zato so svoj način življenja in izkoriščanja naravnih virov prilagodili varovanju okolja. Hkrati s sokrajani so vzpostavljali dobre odnose, saj so za večja dela na kmetiji potrebovali pomoč sosedov, prijateljev in drugih (npr. dninarjev). Vaški izobraženci in drugi narodni buditelji so veliko storili tudi za krepitev človeških razvojnih potencialov in opolnomočenje ljudi, ki so s svojim znanjem, izkušnjami in idejami razvijali kulturo, bivalni prostor in gospodarstvo. V preteklosti, ko so bile tehnološke spremembe veliko počasnejše kot danes in svet ni bil virtualno povezan, so se v sožitju z naravo oblikovale tudi kulturne posebnosti, ki so bile vedno prilagojene znanju, moči in pogumu ljudi. Ker so posebnosti družbe, izkušnje in izročila ljudi nepogrešljivi dejavniki vsakega razvoja, je treba za doseganje inovativnega gospodarstva, kreativnega okolja, ekoizdelkov in storitev uporabiti, nadgraditi ali spremeniti tudi pretekle kulturne elemente, znanja in pristope. V članku bomo tako spoznali, na kakšen način je vaški učitelj ozaveščal ljudi o razvojnih priložnostih podeželja in dvigovanju življenjske ravni ter s tem sooblikoval vipavsko kulturo, na kateri je treba nadaljevati sodoben razvoj. Njegovo delo bo prikazano z zapisi iz *Kronike enorazredne ljudske šole v Planini pri Vipavi*, ki jo je začel vestno in natančno pisati prav Anton Pegan in jo hranijo v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici (v nadaljevanju PANG).

Pomen izobraževanja in ozaveščanja otrok in starejših

Temelj vsake družbe so izobraženi, razgledani in za različno delo kvalificirani ljudje, ki so dovolj sposobni, aktivni in pripravljeni svoje znanje nadgrajevati, se izobraževati in osebno rasti. Včasih se je pri razvoju družbe velik poudarek namenjalo le izobraževanju otrok in mladostnikov, danes pa politika namenja posebno pozornost vseživljenjskemu učenju, s katerim naj bi države nenehno dvigovale izobrazbeno strukturo prebivalstva, povečevale socialno vključenost, promovirale svojo ideologijo, višale konkurenčnost in zaposljivost. V okviru vzdržnega razvoja

naj bi se s programi vseživljenjskega izobraževanja prispevalo k razvoju družbe z vrhunskim znanjem, trajnostnim gospodarskim razvojem, več in bolj kakovostnimi delovnimi mesti, večjo socialno povezanostjo in zagotavljanjem varstva okolja za prihodnje generacije (internetni vir 1).

Programi vseživljenjskega učenja imajo na podeželju manjši učinek kot v urbanih okoljih, saj je mnogo starejših vaščanov še vedno mnenja, da so dovolj izobraženi in dodatnih usposabljanj ne potrebujejo. Zato se redko udeležujejo tudi neformalnih oblik izobraževanja, ki se kažejo v obliki različnih predavanj, predstavitev knjig, obisku amaterskih gledaliških predstav itd. V mnogih krajih se problem učinkovitega ozaveščanja širšega sloja prebivalstva rešuje z dejavnostmi različnih društev (npr. društvo vinogradnikov, društvo gospodinj, turistična društva, etnološka in dediščinska društva), ki z različnimi vsebinami (npr. izdaja knjig o lokalni zgodovini, razstave, sejmi, obujanje lokalnih šeg in navad itd.) in sodelovanjem s stroko poskušajo ljudi ne le zabavati, temveč tudi izobraževati.

Pomen izobraževanja in ozaveščanja ljudi za učinkovit razvoj in napredek družbe je poudarjala že Marija Terezija, ki je leta 1774 s *Splošno šolsko naredbo* določila splošno in obvezno šolstvo, vendar hkrati dopuščala, da je bilo zaradi kmečkih opravil otrokom dovoljeno izostajati od pouka v času največjih del na poljih (spomladi in jeseni). Tudi šolski zakon iz leta 1867 je uvedel šolsko obveznost, vendar posebne prisile ni bilo, obstajala je le deklarativna obveznost obiskovanja pouka. Raziskava dveh šolskih kronik s Planine pri Ajdovščini³ je pokazala, da so se učitelji nad obiskom pouka otrok pritoževali še nekaj let po drugi svetovni vojni, v 50. letih 20. stoletja pa je obiskovanje pouka postalo del otroškega vsakdana.

3 Šola na Planini pri Ajdovščini je delovala od leta 1857 do 1972. Pod avstroogrsko monarhijo je delovala kot enorazredna šola, po drugi svetovni vojni pa kot podružnična šola osnovne šole v Ajdovščini. Za obdobje italijanske države žal nimamo podatkov. Učitelji so svoje delovanje popisali v dveh šolskih kronikah, in sicer iz obdobja 1879–1899 in 1945–1966. Izsledki raziskave o zgodovini šolstva na Planini pri Ajdovščini so predstavljeni v knjigi *Dobra stara šola: utrinki iz šolskega življenja na Planini pri Ajdovščini skozi čas* (Fakin Bajec 2013).

Zahodni del šolske stavbe v obdobju med prvo in drugo sv. vojno. Hrani: Društvo gospodinj in dramska skupina Planina pri Ajdovščini.

V časa službovanja Antona Pegana so otroci velikokrat izostajali od pouka, saj je Pegan že na prvih straneh kronike, ki jo je začel pisati v oktobru 1880, zabeležil, da je bilo »šolsko obiskovanje /.../ sprvoma vrlo slabo. Kriva je bila temu nemarnost prejšnjih gospodov učiteljev, osobito [posebno – op. avt.] zadnjega, kateremu je bila šolska disciplina menda zadnja briga. Vsaj dogodilo se je, da je prvi dan le četverica otrok v veliko začudenje učiteljevo v šolo došla, kar se /.../ nikdar pričakovati ne more in ne sme« (Kronika 1879–1899; leto 1879/80, PANG, t.e. 3, a.e. 23). Takrat so na podeželju prevladovale drugačne navade in je bilo pred obiskovanjem šole pomembnejše delo na kmetiji. Tega se je zavedal tudi Anton Pegan, zato je staršem stal ob strani, ko so se uprli odloku o uvedbi celodnevnega pouka, ki ga je 24. avgusta 1880 odredil postojnski okrajni šolski svet. V kroniko tako zapiše: »Usled sklepa slavnega c. kr. okrajnega šolskega sveta postojnskega dne 24. avgusta 1880 zavkazano je bilo šolskemu vodstvu, da se vpelje na planinski šoli s pričetkom šolskega leta mesto [namesto – op. avt.] poldnevnega celodnevni pouk. /.../ Proti temu protestirala je cela vas in tudi krajni šolski svet je izdelal v seji dne 10. oktobra 1880 nujno prošnjo z jako tehničnimi vzroki. Navedle so se osobito [posebno – op. avt.] celodnevni pouku jako neugodnimi klimatič-

ne in topografske razmere planinske, ko bi lahko povzročile marsikatero bolezen mej otroci, opozorilo se je dotlej na jako neugodno finančno stanje prebivalstva, katero se bode celodnevnim poukom povečalo, kajti starši bodo primorani celo za pašo tujih otrok uprejemati; a vse to ni obveljalo, prošnja ni bila uslišana. /.../ Usled tega pričenja šola vsaki dan ob deseteri uri zjutraj in traja dopoldan, popoldne pa od 1 ure do treh. Tretji oddelki se poučuje vsako sredo do šterih. Usled seji se je sklenilo, da se upelje ženska ročna dela, ako se ta prošnja usliši« (Kronika 1879–1899; leto 1880/81; PANG, t.e. 3, a.e. 23).

Ker sprva zahteve staršev niso bile uslišane, so se po pisanju Pegana pojavile »hude« otroške bolezni, kot »glavobol, konvulzija krvi proti glavi, prenapolnjenje možganov se s kervjo, boleznimi vratu, boleznimi na nogah, osobito [posebno – op. avt.] pa boleznimi oces in kratkovidnost«. Ker so bile v prejšnjem letu, ko je bil le poldnevni pouk »bolezen mej otroci le bela vrana, otroci so bili čversti in zdravi kot riba« (Kronika 1879–1899; leto 1880/81; PANG, t.e. 3, a.e. 23), so bili krajani zelo vztrajni pri svojih prizadevanjih, in kot zapiše Pegan »krajevne razmere osobito [posebno – op. avt.] na Planini celodnevni pouku nikakor ne vzgajajo, ker je oddaljenost od šole precejšnja, zdravje otrok v nevarnosti, materialna

škoda ljudstva velika itd.« (Kronika 1879–1899; leto 1880/81; PANG, t.e. 3, a.e. 23). Poldnevni pouk so vnovič uvedli šele leta 1883, in sicer so »učenci III. in IV. oddelka šolo obiskovali dopoldan, učenci I. in II. oddelka pa popoldan (Kronika 1879–1899; leto 1883/84; PANG, t.e. 3, a.e. 23).

Pegan se pri svojem izobraževalnem delu ni zavzemal le za vzgojo in poučevanje otrok, temveč je z izpopolnjevanjem šolske knjižnice želel ozaveščati tudi drugo prebivalstvo. Knjižnično gradivo se je pod njegovim vodstvom množično večalo, predvsem z darovi drugih izobraženih Planincev. »Šolska knjižnica, katera vrlo napreduje in koje se tudi odrasčeni čemdalje poprijemljejo, namnožila se je za celih 71 zvezkov. Dokaj lepo število v enem letu in to večinoma po blagodarnosti nekaterih planinskih gospodov. Nakupil se je je »Vertec« in knjige dr. sv. Makora. I...! Ostale knjige nabrale so se iz zapuščine prečastitega J. Štibilja, bivšega profesorja na bogoslovju gorškem« (Kronika 1879–1899; leto 1883/84; PANG, t.e. 3, a.e. 23).

Pomen sočutne skupnosti in sodelovanja

Ključni vir vsakega razvoja so ustvarjalni, razgledani, vztrajni in aktivni ljudje, ki imajo tudi občutek za sodelovanje. Slovenci smo že večkrat ob hudih naravnih ali političnih preizkušnjah dokazali, da nam je uspelo ohraniti oziroma še okrepiti občutek vzajemne pomoči in prostovoljno delo. Lahko se pohvalimo z vzornim sistemom zaščite in reševanja, ki je dediščina razvoja skozi stoletja, začenši z gasilci in postopnim razvojem drugih prvin (Hrček 2014: 10). O pomenu sodelovanja na vipavskem podeželju oziroma Planini je spregovoril tudi Pegan, ko je na mnogih mestih predstavil sodelovanje vaščanov pri različnih kulturnih in državnih prireditvah. Po zapisih v šolski kroniki so vaške prireditve pripravili ob večjih državnih praznikih, kot so bili rojstni dnevi, godi in poroke avstrijskih cesarjev in druge obletnice. V šolskem letu 1882/83 je mladina več dni praznovala »Patriotični praznik združenja Kranjske dežele s preslavno rodovino Habsburško«. Glavni dan praznovanja je bil na nedeljo, ko so obiskovalci najprej odšli k jutranji sveti maši, popoldne pa na proslavo v vaško dvorano. Anton Pegan je sodelovanje vaščanov pri

pripravi prireditve takole predstavil:

»Šolska dvorana je bila v pravi vrt spremenjena, vse je cvetelo krog. Mnogo brojne cvetlice v loncih, muškati cvetleči klinčki, gorečnice, cveteče goreče ljubezni rudeče zvončke (fukse) so ljudje iz vseh vasi skupej znesli, da so se dekorirala žnjimi šolska okna, peč sploh vse, kjer je bilo le košček kaj prostora praznega. Ob stropu veseli so barvani lustri venci, katere so planinska dekleta spletla. Pred šolskimi vrati bila sta dva mlaja postavljena. Istotako v šoli pred odrom, katera so šolski učenci sami vsekali in donesli. Sploh so se ljudje izrazili, da je lepša narejeno kot v cerkvi. Slovesnost se je pričela po litanijah, kmalu po treh« (Kronika 1879–1899; leto 1882/83; PANG, t.e. 3, a.e. 23).

Prireditve pa se niso odvijale le v lepo okrašeni dvorani, temveč tudi na prostem, zlasti na hribu sv. Pavla, kjer so med drugim proslavili poroko avstrijskega cesarjeviča Rudolfa in belgijske princeze Štefanije leta 1881. Praznovanje, ki je nedvomno ostalo v spominih mnogih nekdanjih Planincev, se je odvijalo več dni, vrhunec pa doseglo v nedeljo dopoldan. Med drugim Pegan zapiše: »Drugi dan v nedeljo jutro o polu sedme ure sebrala [zbrala – op. avt.] se je možka mladina zopet v šoli ter šla od tod v cerkev, kjer je bila slovesna sveta maša s zahvalnico. Tudi ta dan so možnarji pokali, veselo je zvonilo in kaj ponosno je stopala praznično oblečena mladež zopet v šolo. Zopet se je pelo, deklamovalo, vodstvo je napravilo kos pridige potem pa hajdi z barvanimi puškami par za parom k svetemu Paulu. Se ve, da ni smela tudi kuharica onega jerbasa z roglji in cukrenimi figami doma pozabiti! No in gori je bil lov, takov lov, da se Bogu usmili! Ni čuda toraj, ako so pritekli iz svojih hiš vsi Kobilovci in Kobilovke [prebivalci zaselka vasi – op. avt.] pogledati korajžen planinski regiment »ne boj se ga«. I...! Pridno se je telovadilo, marševalo, komandiralo, pelo, vpilo, skakalo in plesalo, da vse križem bežalo, da je vže sapa zmanjkala in želodec svoje človeške pravice zahteval. I...! Pridno se je jedlo. Vsakega je nekaj doletelo, najmanj masleni rogljiček in ena cukrena figa, pridni tekači pa prislužili so si v potu svojega obraza celo po dva »roga«, tekalo je namreč v stavo vse prek, kar moške hlače nosi. No pa tudi ženstvo ni zaostalo, deklice so se nadkerilovale v petju. Veselo je bilo slišati planinsko »bando« v krilih, ko je nastopila krog svetga Pau-

Šolska kuharica in čistilka Marija Božič v šolskem vrtu okoli leta 1950. Hrani: Društvo gospodinj in dramska skupina Planina pri Ajdovščini.

la v kolobar. Gotovo je bil takove muzike sam sveti Pavel vesel! A tudi tukaj je obveljala stara: »da je vedno enkrat zlatega veselja konec«, kriva temu bila je planinska paša. Točno o polu ednajste ure smo svetega Paula zapustili« (Kronika 1879–1899; leto 1880/81; PANG, t.e. 3, a.e. 23).

Šolski vrt in razvoj kmetijstva

Pri doseganju vzdržnega razvoja ima kmetijstvo, zlasti razvoj ekokmetijstva osrednji pomen, saj se neposredno nanaša na varovanje okolja in naravnih virov. Kmetijstvo je ena izmed osnovnih in prvotnih človekovih dejavnosti, ki je omogočala, da se je človek za stalno naselil na določenem območju ter začel spreminjati naravo in uporabljati naravna bogastva. V 18. stoletju se je v Evropi začela razvijati agronomija, v 19. stoletju pa se je s tehnološko revolucijo in predvsem z mehanizacijo kmetijstva povečala tudi učinkovitost kmetijstva. Hkrati so v Avstro-Ogrski že z agrarno reformo Marije Terezije (čas vladanja 1740–1780) in z ustanovitvijo razvojnih institucij, kot so bile zadruge, usposabljali kmeta za razvoj kmetijskih dejavnosti, tržno proizvodnjo in konkurenčnost na širšem avstrijskem trgu (Lemut, Kosovel 1994: 12). Preko zadrug je država tudi delila denarno pomoč.

O pomenu razvoja kmetijstva za blagi-

njo Planincev je pisal tudi Pegan. Velik trud je namenil povečanju prostora za šolski vrt, kjer bi se mladina učila umnega kmetovanja in pomena gibanja na prostem. Med drugim je svojo jezo nad vaščani, ki niso vložili dovolj truda za nov šolski prostor, izrazil takole: *»Kako naj bi tudi učitelj učence podučeval o raznih panogah kmetijstva, ko je jedva [komaj – op. ur.] prostora, da zraste par zelnatih glav. Kje naj bi se napravil trtnica, kje drevesnica, kam naj trte presaja? Usaditi bi moral po jedan kostanj, jedno hruško, jedan oreh, jedno jablano, jedno figo, jedno češpljo, jedno marelico i.t.d. pa bi še javalne [komaj – op. ur.] izbajal, ker bi mu pred prostora, katerega je preko 100 m² zmanjkalo nego bi razna plemena ovačja [plemensko sadje – op. ur.] zasadil. In pa bodo li drevesca v tem senčnim in osojnim kraju rastla? Kje ima potem učitelj prostora za razno vrtnino in poljsko zelenjavo? – A ravno v tej panogi kmetijstva bi se jako uspešno na učečo se mladino delovalo. Kako lahko bi postavim Planina špargeljne, zgodnji grah, krompir i.t.d. pridelovala ter v bližnji Trst, kamor Planinci itak vedno hodijo – drago prodajala. Koliko bi se živinoreja povzdignila, ako bi postavim učitelj orjaško kravje zelje /.../ v šolskem vrtu zaplodil, čegar sadike bi potem Planinec razdal. Koliko več mleka bi se v Trst znosilo? Nekoliko kupčijskih rastlin bi se z uspeh nasadilo: melisa postavim na Planini, kaj*

rada raste in se lepo v senčnem kraju posušena drago proda. Izmej sadnega drevja bi tukajšnjemu kraju osobito [posebno – op. avt] kostanj in marelica vzgajala. Kostanj precepljen v leško pleme 'maronijev' na Planini, kaj rad raste zlasti v okolici Kobilov in do Mercev. Res škoda praznega prostora, katerega leži na Planini toliko nepotrebovanega, kateri bi z kostanjem in drugim plementim sadjem zasajen. Planincem še marsikteri goldinarček v žep potisnil. A vsi ti lepi nameni in nakani so in ostanejo dotlej »pia desideria« ubogega planinskega učitelja dokler se Planinci sami ne zganejo in primernejšega prostora za šolski vrt ne pride, kar se bode se ve da pred ali pozneje itak zgoditi moralo, če že ne drugače, vsaj z vladino silo» (Kronika 1879–1899; leto 1881/82; PANG, t.e. 3, a. e. 23).

Prostor za nov šolski vrt so na Planini dobili leta 1884, ko je vaški župnik Jožef Nakus, ki je bil tudi krajni šolski nadzornik, podaril svojo njivo. Obdelovanje šolskega vrta je bilo v veliki meri odvisno od prizadevnosti učiteljev. Izpostaviti velja delo na vrtu po drugi svetovni vojni, ko so otroci s pomočjo učiteljic posadili čebulo in česen, pridelek nato prodali Kmečki zadrugi iz Ajdovščine, zaslužni denar pa porabili za nakup gnojna pri krajanih. S tem so se mladi dejansko učili pridelovanja in trženja hrane, hkrati pa pomena medsebojne pomoči, saj so jim pri delu pomagali tudi sovaščani. Danes se v mnogih šolah vnovič urejajo šolski vrtovi, ki so zlasti namenjeni gojenju ekovrtnin. Njihov namen je otroke poučiti o načinih pridelave hrane, neposredno pa o naravi, varstvu okolja, medsebojnem sodelovanju (internetni vir 2).

Skrb za zdravje

Zdravje naših prednikov ni bilo odvisno od farmacevtskih izdelkov in sodobnih čudežnih zdravil, ki različne bolezni sicer lahko hitro in učinkovito pozdravijo, vendar zaradi umetnih sestavin lahko dolgoročno tudi škodijo. Zdravila so največkrat iskali v bogastvu narave. Čeprav bolezen in spremljajoča bolečina nista prešli takoj, pa so se zavedali, da je potrpljenje »božja mast«. Na bližnjem vrtu so gojili tudi osnovna zelišča za kuho in zdravljenje, kot so majaron, kamilica, žajbelj, lovor, rožmarin, timijan, koromačevo cvetje itd. Stara znanja o učinkovitosti zelišč pri zdra-

vljenju najrazličnejših težav nam ob spodbujanju vzdržnega razvoja lahko veliko pomagajo. Alternativno zdravljenje je ob uradni medicini čedalje bolj cenjeno, pametneje pa je razmišljati o preventivi, da do bolezni sploh ne pride. In tukaj je mati narava najboljša prijateljica.

Tudi učitelji so posebno pozornost namenili zdravju in boleznim učencev in v kroniki vestno zapisovali, katere bolezni so se pojavile in koliko otrok je zbolelo oziroma umrlo. Večji poudarek so namenjali prav preventivi, ki so jo med drugim prepoznali v gibanju na prostem. Pomena telovadbe so se zavedali že v 19. stoletju in čeprav so se po pisanju zgodovinarjev starši nad njo pritoževali, saj so si otroci raztrgali oblačila, so si učitelji zelo prizadevali, da bi telovadba postala del učnega programa. Anton Pegan je tako del svojega dohodka namenil za nakup telovadnega orodja, o pomenu gibanja in prehrane otrok na podeželju takole zapisal: »*Oni ne jedo puranov in rac, še juhe in mesa celo leto ne vidijo, to pa imata mesni sin in mesna hči vsaki dan; sploh uživajo kmečki stanovi le težko prebavljiva jedila: kislo zelje s fižolom, koruzen kruh, polento kar rednega telesnega gibanja zahteva, da se prebavi. Moralo bi se tore v šoli vedno večno telovaditi, kar pa zopet ne ide, ker bi bil takim načinom ves drugi pouk iluzoričen in bi za druge predmete nikacega časa ne preostajalo*« (Kronika 1879–1899; leto 1880/81; PANG, t.e. 3, a.e. 23).

Sklep

V Sloveniji ugotavljamo, da se je iz življenja naših prednikov, ki so živeli z naravo in vzdržno uporabljali naravna bogastva, ohranilo mnogo prvin, ki bi jih danes lahko nadgradili in razvijali za kakovostnejše življenje. Toda kljub temu se te bogate dediščine premalo zavedamo in je ne postavljamo ob bok drugim kulturnim dosežkom. K prvim še ne napisanim načelom vzdržnega razvoja so veliko prispevali tudi učitelji, ki so poleg duhovnikov predstavljali edine izobražence v vasi. Predstavljeni zapisi vaškega učitelja Antona Pegana kažejo, da namen šole ni bil le izobraževanje in vzgajanje otrok v aktivne državljane, temveč je šola omogočala tudi kulturni in gospodarski napredek. Anton Pegan je tako Planince nagovarjal, naj se intenzivneje začnejo ukvarjati s kmetijstvom, zlasti sadjarstvom

in vinogradništvom. Govoril je tudi o ugodnih pogojih za gojenje marelic in kostanja, kar se danes tudi izvaja. Zato naj utrinke iz poučevanja Antona Pegana zaključimo z željo, da bi se nauki iz stare šole lahko še naprej razvijali in prepletali s sedanjimi znanji in željami. Sami smo namreč ustvarjalci sodobnega razvoja, ki ne sme postati razvoj individualnih interesov, potreb in želja, temveč razvoj, ki bo v skupnostih spodbujal sodelovanje, prijateljstvo, sočutje in pomoč. To so temeljne vrednote, ki jih poudarja tudi vzdržni razvoj in hkrati vrednote, ki so jih stari ljudje že poznali in kot starši in učitelji posredovali mlajšim rodovom.

VIRI IN LITERATURA

- Fakin Bajec, J. 2013: *Dobra stara šola: Utrinki iz šolskega življenja na Planini pri Ajdovščini skozi čas*. Planina: Društvo gospodinj in dramska skupina.
- Hrček, D. 2014: Več ravnotežja – ključ do uspeha. V: *Delo, Sobotna priloga*, 18. oktober 2014, str. 10–11.
- Internetni vir 1: http://sl.wikipedia.org/wiki/Vse%C5%BEivljenjsko_u%C4%8Denje (ogled 3. 11. 2014).
- Internetni vir 2: <http://www.solskiekovrt.si/> (ogled 4. 11. 2014).
- Kralj, F. 1994: Matija Vertovec. V: *Vipavski izbor: zbornik spisov ob sto letnici vinarske zadruge Vipava*, Borut Koloini (ur.), Andrej Malnič (ur.). Vipava: Agroind Vipava 1894, str. 129–138. *Kronika 1879–1899*, Pokrajinski arhiv Nova Gorica, t.e. 3, a.e. 23.
- Lemut, S., Kosovel J. 1994: Razvoj vinarske zadruge Vipava in njenih pravnih naslednikov. V: *Vipavski izbor: zbornik spisov ob sto letnici vinarske zadruge Vipava*, Borut Koloini (ur.), Andrej Malnič (ur.). Vipava: Agroind Vipava 1894, str. 11–41.
- Pegan, A. 2007: *Indija komandija: prozna ljudska besedila z Vipavskega, Goriškega, Krasa in Tolminskega iz 19. stoletja* (ur. Franc Černigoj). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Premrl, B. 2007: Učitelj Anton Pegan iz Vipavskega trga. V: *Indija komandija: prozna ljudska besedila z Vipavskega, Goriškega, Krasa in Tolminskega iz 19. stoletja* Franc Černigoj (ur.). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, str. 10–19.

JULIUS KUGY (1858–1944): »NE IŠČIMO V GORI TERIŠČA ZA PLEZANJE, IŠČIMO NJENO DUŠO!«

PETRA TESTEN

Dr. zgodovinskih znanosti

Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU
ICK, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
petra.testen@zrc-sazu.si

»Sredi junija leta 1915 sem se ponudil kot vojni prostovoljec proti Italiji. To sem občutil kot svojo dolžnost. Iz časnikov sem izvedel, da bodo Naborjet obstreljevali čez gore. Videl sem, da so na pozorišču gore, katerih nihče na svetu ne pozna tako dobro kot jaz. Šlo je za Julijske Alpe in za moje ljubo, sinje, domače morje ob njihovem vznožju. Morale so ostati naše. Spoznal sem svoje poslanstvo.«¹

»Moje hribovstvo je bila srčna zadeva. Sledil sem ji ko klicu iz dalje. Moral sem.«²

V letu 2014 se je pričela serija stoletnic – obletnic, ki nas bodo v naslednjih letih opominjale na dogodke iz obdobja prve svetovne vojne. Da se ob teh priložnosti spomnimo tudi velikih mož, kot je bil Julius Kugy, pravnik, pisatelj in humanist, ki je bil po srcu alpinist in je kot tak odigral pomembno vlogo v tistih prelomnih časih, je pomembno.

Kugy se je rodil 19. julija 1858 v Gorici.³ Oče Pavel Kugaj,⁴ pozneje Kugi, je bil doma iz Lipe pri Podkloštru v Ziljski dolini. Mati Julija pa je bila najstarejša hči pesnika Jovana Vesela Koseskega (1798–1884). Oče je končal trgovsko šolo v Gradcu in se po praksi pri tamkajšnjih trgovcih nazadnje preselil v Trst. Z družabnikom Pfeifferjem je ustanovil firmo »Pfeiffer-Kugy«.

Portret mladega Kugyja.

Julius je srednjo šolo obiskoval v Trstu (1876), doktorat iz prava pa končal na dunajski univerzi (promoviral je leta 1882). Nato se je vrnil v Trst, kjer je bil nekaj časa praktikant na tržaškem sodišču, že leta 1883, po očetovi prezgodnji smrti, pa sta z bratom Pavlom prevzela domače podjetje (veletrgovina s kavo, oljem, južnim sadjem in vinom). Družine si ni ustvaril.

Kugy je vse življenje ostal zvest Trstu – mestu, ki je bilo kraj njegove mladosti in kjer je preživel vse življenje, z izjemo nenehnih razisko-

¹ Kugy 1995: 7.

² Kugy 1937: 11.

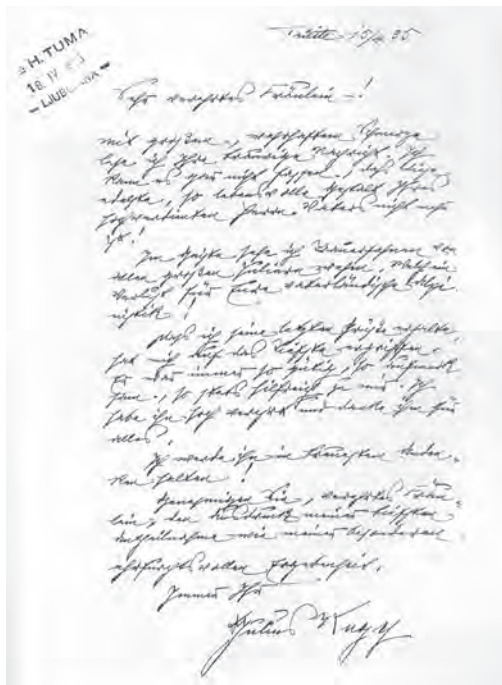
³ Kugyjeveemu rojstvu v Gorici je botrovala kolera, ki se je tedaj razširila v Trstu.

⁴ Franceta Avčina je vseskozi, tako kot potem še mnogo drugih raziskovalcev in radovednežev, zanimala slovenskost Kugyjevega priimka. Glej: *Planinski vestnik (PV)* 1985, št. 4. 7; *PV* 1953, št. 10, 584–587.

vanj njemu tako ljubih gora. Tu je opravljal tudi svoj poklic. Politika ga ni prevzela. Edina »politična epizoda« v njegovem življenju je bila odločitev, ki ga je med 29. junijem 1915 in 2. julijem 1918 postavila v službo domovini – kot »alpskega referenta« avstroogrške vojske (Marušič 2010: 148). Kugy se te »poklicanosti« spominja takole: »In ko je v uri sile in nevarnosti zadonel klic, smo se, zavedajoč se cilja, postavili v bran pač vsi, ki smo verjeli, da lahko nekaj naredimo. Italijanska obmejna vojna je leta 1915 rodila alpskega referenta« (Kugy 1995: 14–15). Kot »alpski referent« je Kugy – takrat že preveč v letih, da bi sam udeležanec drzne načrte – svetoval in poučeval mladino, saj je poznal vsa pobočja in vrhove Julijcev kot lasten žep. Kako zahtevne so bile razmere, da slutiti njegova skorajda šaljiva trditev: »Včasih so zahtevali od mene celo, da naredim vreme« (Kugy 1995: 16). Prav vojni izkušnji pa Kugy dolguje tudi svoje pisateljstvo. Takrat je nastala njegova prva knjiga: *Aus dem Leben eines Bergsteigers*.

Kugy je imel v svojem življenju tri velike ljubezni: botaniko,⁵ glasbo⁶ in gore. (Dolhar 2008: 18) Zanimanje za botaniko se je za Juliusa pričelo v drugi gimnaziji, popeljala pa ga je najprej na Tržaški Kras, nato v istrsko zaledje in Kvarner. Kasneje ga je strast v iskanju rože *Scabiosa trentina*⁷ zapeljala v še neokrnjeno dolino Trente pod vznožje Vzhodnih Julijcev, kjer se je vnela njegova vseživljenska ljubezen do gora.

V Kugyjevi mladosti je bil vsak vzpon v Julijcih dogodek, vsaka tura na velikane Zahodnih Alp pa pravi podvig. Razdalje, pomanjkanje komunikacij in koč, neznana pokrajina, odsotnost natančnejših zemljevidov, odvisnost od krajevnih poznavalcev, ki so opravljali naloge vodnikov in nosačev – vse to je pomenilo, da je Kugy veli-

Kugyjevo pismo Anki Tuma.

kokrat oral ledino. Pri tem pa je nizal uspeh za uspehom. V letu 1871, ko so Trento in Reklanico še pokrivali gozdovi, ko še ni bilo cestne infrastrukture, je Julius prvič stopil na Triglav – iz Tolmina preko Škrbine k Bohinjskemu jezeru in naprej preko planin Zgornjih bohinjskih gorà na vrh Triglava. Nato je vse do leta 1912, kar polnih štirideset let s predanostjo raziskoval Julijce. Svoje vodnike je vedno iskal med slovenskimi pastirji in lovci. Med njimi so bili Andrej Komac, Jože Komac, Anton Tožbar, Anton Ojcinger itd., vseh pa se je spomnil v svojih besedilih.

Francè Avčin je ob odkritju spomenika Kugyju (3. avgusta 1953)⁸ njegove poglobitve, a s tem še zdaleč ne vse podvige opisal takole: »L. 1877 je prvič na Kanjavcu, 1880 na Škrlatici iz Vrat. 1881 odkrije pristop na Triglav s trentske strani po »Kugyjevi smeri« in prav tako na Bavški Grintovec. 1882 obkroži Triglavov vrh po »Ku-

5 Pri strasti do botanike sta ga vzpodbujala mentorja Muzio de Tommasini in Carlo de Marchesetti. O svojem raziskovanju in odkritjih je pisal v dunajski *Osterreichische Botanische Zeitschrift*.

6 Deloval je v tržaškem nemškem kulturnem krožku Schiller, v pevskih zborih in kot organist. Kupil je orgle za armensko katoliško cerkev v ulici Giustinelli, kjer je rad vadil in koncertiral. Rad je izvajal Bacha, Beethovna in Palestrino. Glej PSBL 1983: 213.

7 V 18. stoletju je rožo poimenoval Balthasar Hacquet (1735–1815); pozneje se je izkazalo, da je med botaniki že poznana pod imenom *Cephalaria leucantha*.

8 Kugyjeve spomenik kraljuje nad dolino Trente, ki jo je imel tako rad, ob cesti na Vršič. Vse od odkritja spomenika, 3. avgusta 1953, prirreajo planinci treh sosednjih dežel izmenično vsako leto Kugyjeve spominski dan.

gyjevi polici« in stopi kot prvi turist iz Trente na Jalovec. 1884 je prvi alpinist na Naboisu in prvi iz Planice na Jalovec. 1885 mu prinese zapleteni vzpon na Razor s severa in prvič prekorači Travnško škrbino. 1886 si prvi najde pot na Gamsovo mater, Špik nad Mrzlo vodo in na Visoko Belo Špico. 1887 sledi v plemenitem tekmovanju z drugimi kandidati prvi vzpon na Špik Hude Police s severozahoda in na Subi plaz, na Škrlatico po severni steni. 1888 odkrije direktni vzpon na Razor s severa, 1890 je prvi na Cimi Vallone in prvi preko severnega ostinja Prisojnikovega. 1891 najde svoj pristop na Viš z zapada in prvi stopi na Mali Mangart, prav tako na Pelc. 1892 si utre pot na Poliški Špik iz Špranje. 1893 se povzpne prvi na Lastovice in z vzhoda na Viš. 1895 prvi pripleza na Kanin s severa. 1898 prvi preči Kamen nad Rezijo skozi Žlebe, 1899 pa Krniško špico in ves greben Muzcev. [...] Leta 1900 sledi za preokretnico stoletja prvenstveni vzpon na Špik nad Vrati (Cima delle Portate), naslednjega leta pa varianta zapadne smeri in prvi vzpon skozi severovzhodno žrelo na Viš. 1902 mu prinese velik uspeh: diretissima na Poliški Špik s severa. [...] Iste ga leta mu uspe še doseči vrh Špika nad Tratico in prvi zimski vzpon na Kanin. 1903 si najde pristop na Krniški Turn. 1905 piše dva velika uspeha: zimski vzpon na Poliški Špik in severno smer na Viš. 1906 se povzpne prvi s severa na Innominato, naslednjega leta je prvi na Špiku nad Plazom. 1908 mu prinese težki vzpon na Poliški Špik s Škrbine vrh Strmali. 1910 se prvi povzpne na Turn nad Zadnjo Špranjo in na Severni stolp Poliškega Špika, njegov poslednji prvenstveni vzpon v Julijcih. 1911 sledi še druga varianta zapadne smeri na Viš, 1912 vzpon s severa na Cimo Vallone. Manjkajo pa datumi njegovih prvenstvenih vzponov preko Mlinarice, zapadne stene Struga, celotnega prečenja Rateških Ponc, zimskega vzpona na Prisojnik, na Kotovo špico in v Koncu Špico. [...] Vsaj 50 prvenstvenih vzponov prve vrste, pa še ne vemo vseh [...] Če je kdo svetu in nam odkril Julijce, potem je bil to edino le dr. Julius Kugy« (Avčin 1953: 588).

Tudi v Dolomitih, Zahodnih in centralnih Alpah je Kugy opravil izjemne vzpone. In kot je sam zapisal v knjigi *Aus dem Leben eines Bergsteigers*, je ljubezen do gora povezoval že s svojim ranim otroštvom in vlogo, ki jo je pri tem imel njegov oče: »Moje hribovstvo korenini v ljubezni do

prirode. Ko nisem mogel več premagati hrepenenja po višavah, se je oče čudil, odkod to fantovo nagnjenje. In vendar sem začel ob njem. On mi je prvi pripovedoval – vedoželjnemu fantiču – o pravljličnih lepotah gora« (Kugy 1937: 14).

Kugy je poleg številnih člankov napisal kar sedem knjig v nemščini. Prevedene so bile v več jezikov. Slovenci imamo prevedene vse, v glavnem po zaslugi zakoncev Franceta in Lilijane Avčin. Prvi, delni prevod prve Kugyjeve knjige je že leta 1937 priskrbela Mira Marko Debelakova.⁹ Monumentalni deli o zgodovini Triglava in o zahodnem velikanu Monte Rosi pa je prevedel Marijan Lipovšek.

Bibliografija Juliusa Kugyja obsega predvsem spomine – opise tur, portrete ljudi, ki jih je srečeval in doživetje gorā:

-*Aus dem Leben eines Bergsteigers*, München, 1925. Slov. prevod: *Iz mojega življenja v gorah: Julijske Alpe*, 1937, 2008; *Iz življenja gornika*, 1968.

-*Arbeit, Musik, Berge – ein Leben*, München, 1931. Slov. prevod: *Delo, glasba, gore*, 1966.

-*Die Julischen Alpen im Bilde*, Gradec, 1933.

Slov. prevod: *Julijske Alpe v podobi*, 1971.

-*Anton Oitzinger – ein Bergführer*, Gradec, 1935.

Slov. prevod: *Anton Ojcinger. Življenje gorskega vodnika*, 1977.

-*Fünf Jahrhunderte Triglav*, Gradec, 1938.

Slov. prevod: *Pet stoletij Triglava*, 1973, 1979.

-*Im göttlichen Lächeln des Monte Rosa, 1–2*, Gradec, 1940. Slov. prevod: *Božanski nasmeh Monte Rose*, 1976.

9 Komentar o Debelakinem prevodu izpod peresa dr. Josipa Tominška lahko že leta 1938 zasledimo v PV: »Na tem mestu nam je govoriti le o sedanjem prevodu. Debelakova je bila zanj prav poklicana kot pisateljica, planinka-alpinistka in osebna znanka dr. Kugyjeva. Kugyja prevajati pa ni ravno lahko; on ne piše strokovno planinsko, ampak vedno čustveno, to pa enkrat z razkošjem izvrstnega stilista, drugikrat odsekano le z naznačenjem misli in čustva, z vsemi finesami nemščine. Tej razlikovitosti skuša Debelakova ustreči s samostojnim prevodom, iščoč odgovarjajočega slovenskega izrazoslovja. Dosegla je, da se prevod gladko bere; seveda marsikateri fini odenki izvirnika so zabrisani – to velja za vsak prevod osebno močnih spisov. Kar ne- prevedljiv je tisti posebni ténor Kugyjevega sloga, da v nekako očetovskem tonu prikriva in počituje tu ironijo, zdaj vedro resignacijo, pa zopet buršikoznost /sproščeno- prešernost, razposajenost!« Glej PV 1938: 27.

–*Aus vergangener Zeit*, Gradec, 1943 (izide post-mortem). Slov. prevod: *Iz minulih dni*, 1971.

Kugyjeva srčna zavezanost Julijcem se kaže v njegovih besedilih. Ko je pisal knjigo o petih stoletjih Triglava, jo je začel takole: »Sporočilo mi je bilo poslano. Od Julijcev. O njihovem gospodarju in kralju, o goreče ljubljeni gori moje mladosti, o starem, častitljivem Triglavu. Napisal naj bi njegovo petstoletno zgodovino. [...] Tako sporočilo ne prihaja pogosto. In če ga sprejmemo, ne vprašujemo dolgo, temveč primemo za delo radostni, polni zaupanja in v svesti si namena« (Kugy 1973: 7).

Nič manj pa niso pomenljive naslednje vrstice, ki umestijo Triglav in Kugyja v negotovo obdobje fašizma (knjiga je izšla leta 1938), hkrati pa pričajo o pisateljevem strpnem, kozmopolitskem in »nad vsako narodno nestrpnostjo« naravnanim bivanju: »Čutim, da sem za to delo poklican in prav izbran. Dvainšestdeset let je že, odkar sem prvič stal na njegovem temenu. /.../ Gotovo je tudi dobro, da v teh časih vedno bolj prevladujočega nacionalizma prime za tako delo mož, ki je visoko nad vsako narodnostno nestrpnostjo, čigar obzorje se ne neha tam, kjer leže meje njegovega jezika« (Kugy 1973: 7).

Podobno prepričanje, a obenem zavedanje, da je zgodovina ubrala svojo pot in se je po spletu okoliščin znašel njegov Trst v drugi državi, Italiji, odseva v že leta 1935 izdanem delu *Anton Oitzinger – ein Bergführer*: »Predvsem pa se moram držati tega, kar mi vevata obzirnost in takt. Danes sem polnovreden italijanski državljani, v Italiji živim mirno in zadovoljno. Postala mi je druga domovina /.../ Stara Avstrija, ki sem jo vroče ljubil v vsej njeni slavi in z vsemi dobro znanimi napakami in podedovanimi pomanjkljivostmi, je zatonila« (Kugy 1977: 71).

Česar v biografiji Juliusa Kugyja zagotovo ne gre prezreti, je odnos med njim in dr. Henrikom Tumo (1858–1935), znanim goriškim pravnikom, publicistom in politikom ter seveda gorečim ljubiteljem gora. Posledice njunega prijateljstva, o katerem je pravzaprav znanega zelo malo, so (bile) izjemnega pomena za toponomastiko (slovenskih) Julijskih Alp. Kugy se je vedno trudil, da bi v svojih spisih spoštoval izvirna slovenska krajevna imena, čeprav – tako je trdil tudi Tuma – pri tem ni bil vedno dosleden.

Kugy z mamo Julijo Vessel.

Anka Tuma se je vezi med očetom in dr. Kugyjem spominjala takole: »V stik sta prišla šele kot zrela moža. Oče mu je pisal iz Gorice – od tam smo se selili v avgustu 1924 – ko je hotel napraviti konec zmedi v imenoslovju. Dr. Kugy je iznenaden zelo ljubeznivo odgovoril, da se popolnoma podvrže očetovim izsledkom, ker se v nomenklaturu on sam, ne več slovenščine, ni mogel poglobiti /.../ Nekaj časa sta si dopisovala v pristržnem tonu, kasneje sta se tudi osebno spoznala« (PV 1958: 440).

Iz korespondence med Kugyjem in Tumo je ohranjenih osemindeset pisem¹⁰ in razglednica, in sicer iz obdobja med 19. oktobrom 1923 in 20. septembrom 1934. Kugy je Tumi med 28. marcem 1926 in 27. septembrom 1934 poslal šestindvajset pisem in trideset razglednic, a ta dediščina ni v celoti ohranjena. Iz njunega dopisovanja izvemo premalo dejstev, da bi lahko analizirali njun odnos. Oba sta – kot se v »stari šoli« spodobila – pisala konkretno, a hkrati

10 Hrani Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica, Arhiv dr. Henrik Tuma (AHT).

ti zelo vladno (Marušič 2010: 155–156). Da je Julius Henrika Tuma in njegovo delo, kolikor ga je nevesč slovenščine poznal, cenil, pa ne gre dvomiti. V svoji knjigi *Aus dem Leben* je zapisal: »Naj omenim tu še enega moža, ki je kakor jaz skoraj petdeset let hodil po teh gorah, a zmerom sam in molčeč, da je le malokdo vedel zanj. Bil je to dr. Henrik Tuma iz Gorice. V tem poglavju (Julijske Alpe) ponovno omenjam bodočega moža, ki bo moral dognati še to in ono, kar je ostalo skrivnostnega. Marsikaj tega je že pojasnil dr. Tuma, na katerega sem bil šele nedavno opozorjen, a je vse izsledke zakopal globoko vase. »Bodoči mož« naj zato poskusi razvozlati jezik temu molčečemu popotniku, preden se odpravi na delo. Zame je že prekasno. Marsikaj bo ta »bodoči« našel tudi v slovenski literaturi, ki je ostala meni zaprta, ker žal ne znam slovenski. Mislim, da je v vseh vprašanih toponomastike dr. Tuma najbolj poklican. Toda spregovori naj! Ta to ga tudi s tega mesta prosim« (PV 1958: 439).

V obdobju druge svetovne vojne je Kugy živel v Trstu, pod nenehnim nadzorom oblasti, ker je veljal za protinacista. France Avčin se je v *Planinskem vestniku* leta 1949 spominjal zadnjega srečanja s Kugyjem v njegovi tržaški hiši v Via San Anastasio leta 1943, preden je kapitulirala Italija. Kugy se je zgražal nad okoliščinami, ki jih je morala v Trstu trpeti slovenska skupnost. Kritika ni letela le na fašiste, temveč tudi na Nemce – čeprav je bil sam Nemec. Trdil je, da vendarle verjame v zmago kulture, a hkrati – če je kje Bog – v poraz Nemcev in v njihovo kazn (PV 1949: 79).

Kugy je umrl 5. februarja 1944 v šestinosemdesetem letu starosti na svojem domu v Trstu. Njegova zapuščina je bila razdeljena med sorodnike, kar je od nje ostalo pa je zakurila gospodinja Pepina Malalan.¹¹ V knjigi *Aus dem Leben eines Bergsteigers* je o sebi in svojem udejanjanju v gorah razmišljal takole – in to naj bodo zaključne misli: »O bitnosti hribovca nisem nikdar v življenju dosti premišljeval. Razprave o upravičenosti gorskega športa, o hoji z vodnikom in

Kugy v poznejših letih.

brez vodnika, filozofska razmišljanja o alpinizmu in podobnem, me niso nikdar posebno zanimala. Uspeh, način, kako in kaj stori ubog smrtnik, da pride do gora – k nesmrtnim, večnim – to se mi je zdelo drugotnega pomena. Če me vprašate, kakšen naj bo hribovec, odgovorim: resnicoljuben, plemenit in skromen. [...] Beseda »gorski šport« me je vedno malce bolela. Kazala je preveč na površnost. Ne iščimo v gori terišča za plezanje, iščimo njeno dušo« (Kugy 1937: 11).

VIRI IN LITERATURA

- Abram, J. 1997: *Moja Trenta*, Nova Gorica: Bran-ko.
- Avčin, F. 1949: Zadnje srečanje s Kugyjem V: *Planinski vestnik*, št. 3, 76–80.
- Avčin, F. 1953: Ob odkritju spomenika Kugyju. V: *Planinski vestnik*, št. 10, 583–595.
- Dolhar, R. 2008: *Po Kugyjevih poteh od Trente do Zajzere. Julius Kugy, slovenske gore in ljudje*. Celovec: Mohorjeva družba.
- Jevnikar, I. 1983: Julius Kugy. V: *Primorski slo-*

11 Zanimivo je, da je že v družini Kugyjevih staršev kar štirideset let kot služkinja delala Slovenka Urška Šebenik iz Logatca. Podobno je pozneje kar štiri desetletja pri Juliusu gospodinjila Slovenka Malalanova z Občin. Kugy slovensko ni znal. Morda je jezik zgolj za silo obvladal. Glej *PSBL* 1983: 213.

- venski biografski leksikon*, snopič 9, Gorica, 213–214.
- Konjar, V. 1985: Tragični bojevnik. V: *Planinski vestnik*, št. 6, 255–257.
- Košir, M. 1985: Med mitom in romantiko. V: *Planinski vestnik*, št. 6, 253–255.
- Kovačič, S. 2003: Dr. Julius Kugy – novosti o Kugyju iz vojnega arhiva na Dunaju. V: *Na fronti*, št. 2, 20–26.
- Kugy, J. 1937: *Iz mojega življenja v gorah. Julijske Alpe*. Ljubljana: Planinska matica.
- Kugy, J. 1966: *Delo, glasba, gore*. Maribor: Založba Obzorja.
- Kugy, J. 1968: *Iz življenja gornika*. Maribor: Založba Obzorja.
- Kugy, J. 1971: *Iz minulih dni*. Maribor: Založba Obzorja.
- Kugy, J. 1971a: *Julijske Alpe v podobi*. Maribor: Založba Obzorja.
- Kugy, J. 1973: *Pet stoletij Triglava*. Maribor: Založba Obzorja.
- Kugy, J. 1976: *Božanski nasmeh Monte Rose*. Maribor: Založba Obzorja.
- Kugy, J. 1977: *Anton Ojcinger. Življenje gorskega vodnika*. Maribor: Založba Obzorja.
- Kugy, J. 1995: *Vojne podobe iz Julijskih Alp: Deveto poglavje*. Ljubljana: Založba Kres.
- Kugy, J. 2008: *Iz mojega življenja v gorah. Julijske Alpe, pisma*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije.
- Lovšin, E. 1984: Dr. Julius Kugy – v spomin na 40-letnico smrti. V: *Planinski vestnik*, št. 12, 538–539.
- Marušič, B. 2010: Il re delle Alpi Giulie e il suo vassallo: Julius Kugy e Henrik Tuma. V: Santin, L. (ur.): *Le Giulie allo specchio. Il carteggio Kugy–Tuma 1923/1934*. Trieste: CAI XXX Ottobre, 139–156.
- Mazi, V. 1958: Sto let Tume in Kugyja. V: *Planinski vestnik*, št. 8, 434–440.
- Potočnik, M. 1953: O dr. Kugyju. V: *Planinski vestnik*, št. 12, 743.
- Potočnik, M. 1985: Dr. Henrik Tuma: Dr. Julius Kugy. V: *Planinski vestnik*, št. 4, 149–151.
- Pirjevec, A. 1932: Julij Kugy (1858–1944). V: *Slovenski biografski leksikon: 4. zv. Kocen - Lužar*. Franc Ksaver Lukman et al. Ljubljana: Zadruga gospodarska banka.
- Tominšek, J. 1953: Tržačan dr. Kugy o Slovencih v Trstu. V: *Planinski vestnik*, št. 12, 690.
- Tominšek, J. 1938: Dr. Julius Kugy, št. 1, 26–27.
- <http://www.primorci.si/osebe/kugy-julius/571/>
- <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi308558/>

BRUNO PODVERŠIČ – BRIŠKI DOMOLJUB

DANILA ZULJAN KUMAR

Dr. jezikoslovnih znanosti in docentka za jezikoslovje

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša

DZuljan@zrc-sazu.si

Delo in življenjsko poslanstvo Bruna Podveršiča morda najboljše označujeta naslednja citata: »Bruno Podveršič, ki smo ga spoznali med raziskovanjem Goriške, njenih prebivalcev in njenih naravnih vrednot, je eden glavnih pobudnikov za to, da je iz naše radovednosti in začetnega ljubiteljskega zanimanja za stare sadne sorte nastal projekt *Rehabilitacija starih in avtohtonih sadnih sort v Goriški regiji*. Bruno je bil med pripravo projekta naš najbolj dragoceni vir informacij, hkrati pa je bil projektu s spodbudami in vsebinskimi usmeritvami navdihujoč in srčen podpornik. Bil je vzor predanosti zemlji in njenim sadovom. Vsak obisk na njegovi domačiji v Gradnem, od koder smo se vračali bogatejši za nova spoznanja, je bil izjemno doživetje.«

»/.../ obranjajmo modrost naših prednikov, ker vsak napredek temelji na spoštovanju tradicije.«

Prvi citat je zapisal Gregor Božič v svoji knjigi *Stare sadne sorte na Goriškem* (Božič 2013: 22), drugi pa so Brunove besede v njegovem prispevku z naslovom *Napredek temelji na spoštovanju tradicije*, v katerem govori o tradicionalni pripravi oljčnega olja, temelječi na knjigi Luciusa Juniusa Moderatusa Columelle: *De re restica* iz leta 60–65 po Kristusu (Podveršič 2006: 38).

Kdo je bil Bruno Podveršič?

Rodil se je 4. februarja 1926 v Gorici očetu Hermenegildu, sicer dolgoletnemu županu v Števerjanu, in materi Heleni Božič-Petrovi. Osnovno šolo je obiskoval v Števerjanu in Spodnjem Cerovem, kamor se je družina preselila po tem, ko je moral Brunov oče zaradi dolga, ki je nastal ob obnovi porušene domačije leta 1917

Bruno Podveršič na 1. taboru Slovenske kmečke zveze maja 1989 v Vipolzah.

– števerjanska obnovitvena zadruga, katere član je bil Brunov oče, je namreč za obnovo porabila preveč denarja – kmetijo prodati. Kupil jo je trgovec iz Podgore, Podveršičevi pa so postali koloni, česar Brunov oče ni dobro prenašal, zato je družino preselil k svojemu očetu v Cerovo. Kasneje je Hermenegild Podveršič kupil majhen kos zemlje v Števerjanu in si sezidal novo hišo (Gomiršek 2011: 2).

Leta 1936 je Bruno vstopil v goriško semenišče in obiskoval gimnazijo, ki jo je zara-

Žnidarjeva domačija v Grapi, Gradno v Brdih.

di vojne končal jeseni 1946. Poleti 1944 je bil mobiliziran k domobrancem v Trst, vendar je od tu kmalu prebegnil k partizanom. Spomladi leta 1944 se je v Višnjeviku udeležil 1. tečaja za partizanske učitelje in nato po nalogu nove ljudske oblasti še isto leto odprl partizansko šolo v Števerjanu. Leta 1947 je začel poučevati v Višnjeviku in Golem Brdu, kasneje pa na nižji gimnaziji na Dobrovem, leta 1955 se je zaposlil na občini Dobrovo in v letih 1959–1961 obiskoval višjo upravno šolo. Po šolanju je od leta 1968 do leta 1978 delal pri Stanovanjskem podjetju v Novi Gorici, ki ga je tudi uspešno vodil (Gomiršek 2011: 1). V občinski skupščini v Novi Gorici je deloval kot odbornik. Upokojil se je leta 1981. Leta 1990 je bil najprej izvoljen za poslanca slovenske skupščine (zbor občin), potem še za poslanca Republike Slovenije v Zbor narodov in narodnosti zvezne skupščine v Beogradu. Kot republiški in kasneje državni poslanec je deloval v zakonodajnoupravni komisiji za poslovniki in v odboru za varstvo naravne in kulturne dediščine (Stres 1994: 777). Leta 1995 je bil izvoljen za svetnika v novoustanovljeni občini Brda, kjer je ostal do leta 2006. Opravljal je funkcije podžupana in vodje komisije za čezmejno sodelovanje.

Do svojega odhoda 21. februarja 2013 je skupaj z ženo Zorko, hčerko Sandro z družino in sinom Igorjem živel na Žnidarjevi domačiji v Grapi v Gradnem, v obnovljeni hiši iz kamna, zgrajeni v izvorni briški (sredozemski) arhitekturi, z lesenima *pajoloma* in čudovitim portalom. Fotografije njegove hiše so obogatile več knjig in člankov o Brdih in pričajo o njegovi navezanosti na briške korenine.

Bruna je odlikovala močna življenjska energija. Njegove dejavnosti so segale na mnoga področja življenja, najintenzivneje na kulturno, politično in kmetijsko področje. Začnimo z njegovim delom v kulturnem in intelektualnem življenju Brd in širše. V času svojega učiteljevanja v Golem Brdu in Višnjeviku je vsako leto režiral igro, s katero je z mladimi nastopal tudi po drugih vaseh (Gomiršek 2011: 1). Tako je s svojo skupino v sedemdesetih letih na povabilo Društva F. B. Sedej gostoval v rodnem Števerjanu (*Števerjanski vestnik* 2013: 25). V Višnjeviku je ustanovil prosvetno društvo Jez. Ploden je bil kot pisec prispevkov za *Slovenske brazde*, *Demokracijo*, *Primorske novice*, *Novi glas*, *Slovenec*, *Trinkov koledar* in *Briški časnik*. Za *Zbornik tabora v Goriških Brdih* (1990) je pripravil prispevek Bri-

ško vinogradništvo in sadjarstvo v preteklosti, za *Briški zbornik* (1999) je raziskoval izvor in oblike kolonata v Brdih. Globoko se je zavedal, kako pomembna je ohranitev jezika, narodnostne in kulturne identitete Brd, zato je bil med organizatorji Gradnikovih večerov, ki naj izražajo identiteto Brd, med glavnimi pobudniki obnove Gradnikove in Zorzutove rojstne hiše v Medani ter postavitve spomenika Alojza Gradnika na Dobrovem (Birtič 2013: 25).

Leta 1988 je sodeloval pri ustanovitvi prve podružnice Slovenske kmečke zveze na Primorskem (Stres 1994: 777), leta 1989 je v gradu Vipolže organiziral okroglo mizo o takratnih aktualnih političnih, kulturnih in gospodarskih problemih (Podobnik 2013: 11). Marjan Podobnik, njegov prijatelj in strankarski kolega, je o Brunu zapisal naslednje: »*Bil je zelo izobražen, čeprav na mnogih področjih samouk. Živel in delal je skladno z mislijo primorskega pesnika in duhovnika Simona Gregorčiča: 'Dolžan ni samo, kar veleva mu stan; kar more, to mož je storiti dolžan.'* Temu je bil zvest na vseh delovnih mestih; v šoli, v kmetijski zadrugi, na občini, v gradbenem podjetju, pa tudi v političnem življenju in v svoji družini. /.../ Bruno Podveršič si je želel in si aktivno prizadeval za polno svobodo, ne samo polovično. Zato se je v Brdih takoj vključil v ustanavljanje Slovenske kmečke zveze in Zveze slovenske kmečke mladine, ki sta orali ledino demokratizacije Slovenije. Bil je močno vpet v organizacijo 1. tabora SKZ maja 1989 v Vipolžah v Goriških Brdih, kjer smo množično podpisovali Majniško deklaracijo z zahtevo za osamosvojitvev in vzpostavitev neodvisne države Slovenije. Skupaj z duhovnikom Benedetičem je v času priprav na osamosvojitvev organiziral številna množično obiskana omizja na obeh straneh slovensko-italijanske meje v Brdih. Z njimi je želel pozitivna domoljubna in svobodomiselnost čustva briškega človeka usmeriti v aktivno odgovorno državljansko držo pred prihajajočimi zgodovinskimi odločitvami na prvih demokratičnih volitvah in na osamosvojitvenem plebiscitu. Zavedal se je, da bodo prihodnja leta in desetletja morda tako težka in nepredvidljiva, kot so bile pretekle izkušnje ljudi na Primorskem, še posebno v času fašizma. Zato je potrebno ljudi izobraževati in utrjevati, da bodo ob preizkušnjah zmogli preživeti tudi kot samorastni-

ki. Na prvih demokratičnih volitvah po II. svetovni vojni leta 1990 je bil kot kandidat Slovenske kmečke zveze in DEMOS-a izvoljen v Zbor občin takratne slovenske skupščine. V hramu demokracije ni bil le eden izmed 240 članov skupščine. Bil je predstavnik Goriških Brd, dolga desetletja prometno skoraj odrezanih od Slovenije. Čeprav se ni trudil imeti upadljivih nastopov za usako ceno, je želel in uspel v državni parlament prinesiti košček razmišljanja in hotenja te svoje dežele, za katero se je zavedal, da vslovenski zavesti pomeni mnogo več, kot je njena velikost in število njenih prebivalcev. Na nek način so z Brunom Podveršičem imeli v parlamentu svojega predstavnika tudi Slovenci na drugi strani meje, s katerimi je bil zelo povezan /.../. V mesecih pred dokončno osamosvojitvijo je slovenski parlament v kratkem času moral sprejeti veliko zahtevne osamosvojitvene zakonodaje. Zaradi pogostega nasprotovanja številnih opozicijskih poslancev je bilo zelo težko zagotavljati sklepčnost in potrebno večino. Kot vodja poslanskega kluba SKZ, kot takratne daleč največje DEMOS-ove poslanske skupine, se s ponosom spominjam Bruna Podveršiča in številnih drugih kmetov v naši poslanski skupini – po izobrazbeni strukturi je bila med najvišjimi –, ki so v času največjih kmečkih opravil vztrajno, teden za tednom, mesec za mesecem zagotavljali nujno potrebno sklepčnost in večino, tudi namesto nekaterih mnogo manj obremenjenih DEMOS-ovih poslanskih kolegov. To je bil eden od majhnih, a ne nepomembnih dokazov odgovorne nacionalne in državljanske države v prelomnih časih» (Podobnik 2013: 11).

Ko je nastopil funkcijo podžupana in vodje komisije za čezmejno sodelovanje pri občini Brda, je takoj vzpostavil stik s slovenskimi društvi v Benečiji, še posebej z Društvom Ivan Trinko iz Čedada. Po njegovi zaslugi so bila nekaj let na gradu Dobrovo srečanja z naslovom Tam za rečico, na katerih je Društvo predstavljalo *Trinkov koledar* in druge svoje publikacije. V vlogi podžupana je organiziral tudi prvo uradno srečanje z župani Nadiških dolin in Čedada, ki ga je vodil takratni župan Čedada Bernardi. Cilj teh pobud je bil zblíževati sosede, ovrednotiti manjšinsko kulturno ustvarjalnost pa tudi turistične in druge potenciale obmejnega prostora (*Novi Matajur*, 30. 1. 2013).

Skupaj z delegacijo Stanovanjskega podjetja v Genovi leta 1968 (drugi z leve). Na teh potovanjih se je spoznal in spoprijateljil z direktorjem italijanskega stanovanjskega podjetja Massimom Celejem (desni). Z njim je večkrat potoval na daljše obiske k Celejevim sorodnikom, ki imajo nasade oljk. Z njihovo pomočjo je v Toskani kupil prve oljčne sadike.

Nazadnje se v prispevku dotaknimo še njegovega dela kmeta, dela, ki mu je bilo nadvse pri srcu, in pri katerem ni mogel brez svojega osnovnega poslanstva – učiti in vzgajati. Zaradi svojih službenih obveznosti je veliko potoval, med drugim tudi v južno Italijo, kjer se je podrobneje seznanil z oljkami in oljkarstvom in se kasneje z oljgarskimi središči v Italiji tudi povezal. Leta 1978 je na svoji kmetiji v Gradnem zasadil prvih 25 sadik oljk. Ker teh pri nas ni bilo mogoče dobiti – ne na Goriškem ne v slovenski Istri – jih je naročil v Toskani, od koder so mu jih poslali z vlakom. Danes so te oljke ogromne, vsaka pa obrodi okoli sto kilogramov sadežev na leto. Zanimivo je, da cariniki posebnih težav glede uvoza niso delali, bolj jih je čudilo, kaj Bruno vlači čez mejo (Alič 2013: 1). Kasneje je vzpostavil plodno sodelovanje s Tehničnim zavodom za kmetijstvo iz Čedadada – v katerega so se od tistega časa naprej vpisovali tudi dijaki iz slovenskega dela Brd, česar prej ni bilo –, in Deželno ustanovo za razvoj kmetijstva (ERSA) (*Novi Matajur*, 30. 1. 2013: 3). Društvo oljkarjev iz Brd, ki ga je ustanovil in mu v letih 1998–2006 predsedoval prav Bruno, je skupaj z ERSO uspeš-

no kandidiralo na razpisu za projekt INTERREG III Slovenija - Italija, v sklopu katerega so na slovenski strani meje pridobili sredstva iz evropskih skladov za postavitev oljarne in prodajnega mesta za olje na Dobrovem v Brdih, na drugi strani meje pa sredstva za postavitev prodajnega mesta za olje v Čedadu, za genetske raziskave avtohtonih sort (črnica in drobnica) in za izobraževanje ter vse stroške dejavnosti na tem področju (Podveršič 2006: 41). Bil je tudi gonilna sila in predsednik Zveze oljgarskih društev Slovenije. V enem od svojih intervjujev na temo oljkarstva je povedal, da ga na oljke pravzaprav niso vezali spomini iz otroštva, ampak proučevanje briške zgodovine (Potočnik 2011: 1). Razumel je, da bo oljkarstvo smiselno dopolnilo k v vinogradništvo in vinarstvo usmerjeni kmetijski proizvodnji. Strastno se je zavzemal proti usmerjenosti v eno samo kmetijsko panogo. To je podkrepil z besedami: *»Monokultura je slaba za zemljo in za človeka. Če poznaš le eno stvar, postaneš neumem«* (prav tam). V intervjuju Gregorju Božiču je poudaril:

»Bistveno pa je to, da bi moral razvoj regije temeljiti na družinski kmetiji, ki jo moramo va-

Bruno Podveršič, Janez Stanovnik ter Karel Bučinel v Gradnem leta 1989.

rovati kot najzlahnejše in najpomembnejše delovno mesto. Ne smemo kar na pamet ponavljati, 'da je briška kmetija majhna in razdrobljena in zato ne more uspevati'. To ni res! O veliki, zaokroženi kmetiji lahko govorimo samo tam, kjer vlada monokultura: ali živinoreja ali poljedelstvo ali gozdarstvo ... Sredozemska kmetija je sama po sebi raznolika: ima sadovnjak, vinograd, njivo, travnik, gozd – na različnih krajih in vrednostno različnih površinah. Ravno raznolikost je velika prednost sredozemske kmetije" (Božič 2013: 23).

V svojem zrelem življenjskem obdobju je Bruno kulturno in naravno dediščino Brd začel načrtno ohranjati – predvsem z mislijo na prihodnje rodove. Tako je izdal dvoje knjižic: *Vaška skupnost Višnjevnik, Gradno, Breg-Krasno. Praznik rebule in oljčnega olja* (2007), v kateri piše o zgodovini in ljudeh teh krajev, ter *Briške smokve ali fige v besedilu in podobi* (2009), v kateri predstavlja sorte fig, ki uspevajo v Brdih, zgodovino tega sadeža, načine njegovega shranjevanja ter slovarček domačih narečnih besed in tujk, povezanih s figami. Če sta oljka črnica in trta rebula »dve najzlahnejši Briki, dve sestri, ki z roko v roki lepšata in bogatita pokrajino in prebivalce«, (Podveršič 2009: 31), pa Bruno figo imenuje »tretja sestra« (prav tam), ki še ni stopila v ospredje, saj je da-

nes v Brdih »najbolj zapuščen, zanemarjen sadež« (prav tam), »čeprav je bila v preteklosti eden izmed stebrov briškega gospodarstva« (prav tam). Sprašuje se, »kdaj se bomo zavedli neprecenljive vrednosti blagoslovljene briške zemlje« (prav tam: 9), in istočasno poziva: »Brici, ne obečajmo se na problematična delovna mesta. Vse možnosti za normalno preživetje nam daje blagoslovljena briška zemlja in sredozemsko podnebje« (prav tam: 32).

Leta 2010 je Bruno Podveršič za svoje življenjsko delo na področju kmetijstva, posebej oljkarstva, za zavzemanje za pestrost krajine in opozarjanje na slabosti, ki jih prinaša usmerjenost v eno kmetijsko panogo, za uspešno kandidiranje na razpisu Interreg ter za prizadevanje, da bi se Brda turistično in gospodarsko razvijala z ohranitvijo avtohtonih značilnosti, prejel priznanje Kmetijsko-gospodarske zbornice Slovenije (*Priznanje KGZS za življenjsko delo*, 2010: 15–16).

Naj ob koncu nanizam še nekaj lastnih spominov na srečanja z Brunom. Pravzaprav sem prvič z njim govorila v Čedadu na Kulturnem društvu Ivan Trinko ob predstavitvi *Trinkovega koledarja*. Zdelo se mi je lepo, da sva tam dva predstavnik iz Brd, eden iz starejše, drugi iz mlade nadebudne generacije. Pozneje sva se srečala večkrat, večinoma pri njem doma, rad je ponudil

svoje oljčno olje, da sem vanj *točirala* kruh in si zraven hitela zapisovati informacije, ki so kar vrele iz njega. Zabičal mi je, da v slovenščini poznamo slovenske izraze oljka, oljčnik in oljčno olje (v Brdih oljkovo olje), da je izraz oliva prevzet brez pomena. Ko sem pisala slovarček medanske terminologije pomenskega polja *polje, vrt in sadovnjak*, sem brskala po furlanskih slovarjih za izvor besede *marešta* 'medenje sadja', potem pa se obrnila na Bruna, ki je, ne da bi rabil čas za razmislek, z nasmeškom na obrazu povedal, da beseda izhaja iz furlanske besede *morèste*, rabljene samo v besedni zvezi *in morèste* 'v hrambi, na strani'. Za vse tiste, ki smo željno srkali znanje, je bil Bruno prava enciklopedija.

Njegovo delo z vso predanostjo briški zgodovini in briškemu življu nadaljuje njegova vnukinja Tanja Gomiršek, univ. dipl. zgodovinar-ka ter višja kustosinja v Goriškem muzeju.

VIRI IN LITERATURA

- Birtič, D. 2013: Oče briškega oljkarstva. V: *Briški časnik*, pomlad, št. 74, str. 30.
- Božič, G. 2013: *Stare sadne sorte na Goriškem. 1. in 2. zvezek. Zgodnje in poletne sorte*. Ljubljana: Nosorogi, zavod za kulturno dejavnost.
- Alič, J. 2013: Pozabljena tradicija v vzponu. V: *Dnevnik*, 16. 1. 2014
<http://www.dnevnik.si/kulinarika/kulinaricne/pozabljena-tradicija-v-vzponu>
- Podobnik, M. 2013: V slovo Brunu Podveršiču (1926–2013). V: *E-novičnik SLS*, št. 205, 28. 1. 2013, str. 11.
- Gomiršek, T. 2011: *Intervju z Brunom Podveršičem* (Rokopis).
- Potočnik, M. 2011: En hribček bom kupil, bom oljke sadil. V: *Kmetija.si*, 26. 4. 2011. <http://www.kmetija.si/en-hribcek-bom-kupil-bom-oljke-sadil>.
- Bruno Podveršič je bil prijatelj Benečije. V: *Novi Matajur*, 30. 1. 2013, št. 4, str. 3.
- Podveršič, B. 2006: INTERREG III. A Čezmejno sodelovanje oljkarjev. *Briški časnik*, pomlad, št. 42, str. 41.
- Podveršič, B. 2006: Napredek temelji na spoštovanju tradicije. Oljčno olje nekoč in danes. *Briški časnik*, zima, št. 45, str. 38.
- Podveršič, B. 2007: *Vaška skupnost Višnjevnik, Gradno, Breg-Krasno. Praznik rebule in oljčnega olja*. Višnjevnik: Društvo ljubiteljev rebule.
- Podveršič, B. 2009: *Briške smokve ali fige v besedi in podobi*. Dobrovo: Samozaložba.
- Stres, P. 1990: Bruno Podveršič. V: *Primorski slovenski biografski leksikon. Tič-Žvanut IV* (ur. Marko Jevnikar). Gorica: Goriška Mohorjeva družba, str. 777.
- Priznanje KGZS za življenjsko delo. Bruno Podveršič*. KGZS, 2010. Brošura.
- Umril je Bruno Podveršič. V: *Števerjanski vestnik* 2013, 1, str. 25.

ZBIRALCI IN SKRBNIKI KULTURNE DEDIŠČINE MED ALPAMI IN KRASOM – PROJEKT ZBORZBIRK

ŠPELA LEDINEK LOZEJ

Dr. etnoloških znanosti ter prof. umetnostne zgodovine

Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU

spela.ledinek@zrc-sazu.si

Pri projektu ZBORZBIRK – Kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom, sofinanciranem iz sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj in iz nacionalnih sredstev, sodelujejo poleg vodilnega partnerja, Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU (Raziskovalna postaja Nova Gorica), še dve izobraževalno-raziskovalni ustanovi (Univerza v Vidmu in Inštitut za slovensko kulturo iz Špetra), dva muzeja (Goriški muzej Kromberk – Nova Gorica in Gornjesavski muzej Jesenice) ter šest lokalnih skupnosti (občine Bardo, Podbonesec in Tipana na italijanski in občine Brda, Kanal ob Soči in Kobarid na slovenski strani). Projekt je namenjen ovrednotenju, tj. evidentiranju, popisu, ureditvi, predstavitvi in promociji (predvsem etnološko pričevalnih) krajevnih zbirk kulturne dediščine na obmejnem območju med Alpami in Krasom: v Kanalski dolini, Režiji, Terskih in Nadiških dolinah na italijanski ter v Gornjesavski dolini, Breginju, na Kobariskem, Kambreškem, v Ligu, Spodnjem Posočju in v Brdih na slovenski strani. Krajevne zbirke kulturne dediščine so bile popisane ter širši javnosti predstavljene v vodniku, na zgibankah in na spletišču (<http://zborzbirk.zrc-sazu.si>) ter tako skupaj s pripovedmi, videoposnetki ter strokovno etnološko in dialektološko predstavitevjo območja postavljene v družbeno-zgodovinsko sobesedilo pestrega in raznovrstnega obmejnega območja. Poleg muzeoloških in raziskovalnih nalog so bili za izbrane zbirke urejeni razstavniki prostori ter informacijske točke (Ravnik 2013: 102; Ledinek Lozej 2014).

V prispevku so predstavljeni zbiralci, lastniki, skrbniki oziroma upravitelji, ki so zaznali vrednost upredmetenih prežitkov preteklega

življenja in bili ključni za ohranitev bogate kulturne dediščine. Od štiriintridesetih v projekt vključenih krajevnih zbirk jih je kar enaindvajset zasebnih, vzpostavljenih povsod z zbirateljsko dejavnostjo posameznikov ali pa pridobljenih kot zapuščina. Zagnani in ozaveščeni posamezniki so imeli pomembno vlogo tudi v tistih zbirkah, ki so v lasti in upravljanju društev ali lokalne skupnosti.

Na zahodnem robu projektne območja, v Terskih dolinah je v nekdanji vaški mlekarni sedež Etnografskega muzeja Bardo. Muzej je bil ustanovljen leta 1973 na pobudo Centra za kulturne raziskave Bardo, predvsem pa njihovega ustanovitvenega člana **Viljema Černa**. Danes se zbirateljska in muzeološka prizadevanja v Bardu nadaljujejo tudi zaradi njegovega naslednika **Igorja Černa**.

V bližnji Karnajski dolini sta dve zbirki, in sicer občinska zbirka Pričevanja kmečke kulture v Tipani, ki hrani prek dvesto predmetov, ki jih je zbral **Giuseppe Carloni**, občini pa podaril njegov sin **Ivano Carloni**. V istoimenski zbirki v Prosnidu je v župnišču mogoče videti različne predmete iz preteklega življenja, ki jih je v okoliških krajih zbral **Alan Cecutti**, ter črno kuhinjo z le rahlo dvignjenim in zamejenim ognjiščem.

V Režiji sta dve muzejski zbirki. Muzej brusarjev na Solbici pod okriljem društva CAMA (Comitato Associativo Monumento all'Arrotino) in muzej zagnanega **Giovannija Negra**, ki hrani in razstavlja brusarško orodje. Muzej rezijanskih ljudi, ki ga upravlja Kulturno društvo Muzej rezijanskih ljudi ob prizadevanjih **Luigie Negro**, **Sandra Quaglia** in drugih posameznikov, hrani bogato gradivo o preteklem načinu življenja v Režiji.

Ivan Šavli (30. 11. 1932 – 4. 8. 2014), foto: Špela Ledinek Lozej.

Številne in raznolike so tudi zbirke v Nadiških dolinah. V najvišje ležeči beneški vasi, v Čarnem Varhu je Muzej blumarjev in vasi. Poleg oprave krajevnega pustnega lika – blumarja so v zbirki še številni predmeti iz vsakdanjega življenja, ki jih je zbral **Graziano Specogna**, veliko pa jih je muzeju podarila družina **Giuseppeja Specogne**. Pustni liki iz Nadiških dolin so predstavljeni tudi v občinski zbirki Rakarjev hram v Bijačah. Poleg pustov je v Bijačah na ogled še rekonstruirana mizarska delavnica **Angela Medveša – Birba** ter izdelki **Liugija Pullerja**. Pod Matajurjem, v Mašerah je ohranjena kovačija **Micheleja** in **Simoneja Dusa**, ki sta jo njuna dediča, **Valentino** in **Damiano Dus** ohranila takšno, kot je bila v petdesetih letih 20. stol. V Gorcovi hiši pa je pod okriljem Inštituta za slovensko kulturo, predvsem pa ob prizadevanjih **Luise Battistig** vzpostavljen Muzej varha Matajurja. Ob prizadevanjih **Fabia Trinca** je v bližnjem Centru Vrtača pri Tarčmunu zbirka, ki je posvečena izdelovanju in različnim vrstam grabelj. V Trinku je v nekdanji osnovni šoli na pobudo društva Pro Drenchia nastala zbirka s predmeti, ki pričajo o preteklem načinu življenja, kot tudi predmeti, dokumenti in fotografije iz prve svetovne vojne. Društvo Kobilja glava iz bližnje Dreke pa hrani zanimivo in raznoliko zbirko podobic. V občini Srednje je v Gnidovici bogata zbirka etnološko pričevalnih predmetov

zbiratelja **Elia Qualizze – Kaluta**, v Gorenjem Tarbilju pa je Zgodovinski muzej Balus zbiratelja **Mattea Balusa**, v katerem so v prvi vrsti predmeti in dokumenti o prvi svetovni vojni v Nadiških dolinah. V Zbirki **Marine Cernetig** je ta ohranila predmete in dokumente iz porušene Kravarščakove hiše iz Petjaga. V Čedadu pa ima **Oddo Lessizza** zbirko s prek dvesto različnimi likalniki. V Vidmu je Zbirka **Riccarda Ruttarja**, v kateri je zanimivo mizarsko in sodarsko orodje iz različnih krajev Nadiških dolin.

Na severnem delu projektnega območja, v Kanalski dolini je pod okriljem Slovenskega kulturnega središča Planika vzpostavljena zbirka Glasovi Kanalske doline, virtualni prikaz oblačilne kulture območja. Na Belopeški ravnini je zbirka družine Jelen, imenovana po ledinskem imenu V Vidrijah. V bližnjih Ratečah je v Kajžnkovi hiši občinski Muzej Rateče z etnološko zbirko, ki obsega opremo črne kuhinje ter razstavo o rateški noši, v hrambi pa imajo tudi Jervahovo mizarsko zbirko iz sosednje hiše, ki je v lasti **Jožeta Mertlja**.

V Breginju je družinska muzejska zbirka Mazora Breginj, ki obsega več kot pet tisoč kosov raznovrstnega gradiva. Kosom hišne opreme, orodju, oblačilom se pridružujejo tudi zapisi izginjajočih narečnih besed, receptov breginjskih jedi ter pripovedi. V muzejski zbirki Stol 1915–1917

Pavle Levpušček (29. 6. 1927 – 5. 6. 2014), foto: Špela Ledinek Lozej.

zbiratelj **Zdravko Marcola** hrani predmete, povezane s prvo svetovno vojno, pa tudi kmečko, čevljarsko in mizarско orodje. V bližnjem Kobariidu je muzejska zbirka Poti umika pri Kobariidu. Ustanovitelj zbirke **Ivo Krajnik** starejši je bil med prvimi zbiralci ostalin prve svetovne vojne na Kobariškem, zbrano gradivo je po njegovi smrti prevzel in razstavil njegov sin **Ivo Krajnik** mlajši. V Lukčevi hiši na Kambreškem, v kateri je bila nekdanj trgovina in gostilna, živi zbiralka in skrbnica **Jožica Strgar**, ki je stavbo preuredila v muzej, kjer je poleg raznovrstnih predmetov mogoče videti tudi visoko kamnito ognjišče, ognjiščno opremo ter krušno peč. Prav tako na Kanalskem Kolovratu je v Melinkih Etnološko-rezbarska zbirka **Franca Jerončiča**, v kateri so poleg etnološko pričevalnih predmetov še Jerončičevi rezbarski izdelki.

V Ročinju, v stavbi, ki jo je lastnik **Andrej Ipavec** podedoval od svojih prednikov, je zbirka Črna kuhinja pri Čuoljevih. Prav tako v Ročinju je Zbirka cerkvenih podob zbirateljice **Marije Čargo**, ki obsega prek 17.000 tematsko urejenih podob. Manj obsežna, a etnološko nič manj pričevalna je Zbirka razglednic Kanalskega **Branka Drekonje** iz Morskega. Predmete iz prve svetovne vojne hranita **Jože Gorjanc** iz Rodeža in **Zoran Šuligoj** iz Deskel. Slednji je del svoje zbirke razstavil v informacijski točki projekta na žele-

zniški postaji v Kanalu. V Brdih, na južnem obrobju projektne območja pa je Etnološka zbirka družine **Darinke Sirk**, in sicer v kolonski hiši na Furlanišču v bližini vasi Breg pri Krasnem.¹

Prispevek sklepam z orisom poti zbirateljev, ki sta preminula letošnje poletje, **Pavla Levpuščka** in **Ivana Šavlija**. Pavle Levpušček (r. 29. 6. 1927 v Levpi – u. 5. 6. 2014 v Šempetru), lastnik in skrbnik Jugove zbirke, je bil eden prvih zbiralcev na Kanalskem. Predmete je zbiral zaradi osebnega veselja in zanimanja in za zbirateljstvo je navdušil marsikoga. Najprej je zbiral znamke, denar in predmete iz prve svetovne vojne. Najbolj ponosen je bil na pet različnih vojaških uniform. Zaradi zbiralcev iz Italije, ki so hodili od hiše do hiše in za drobiž kupovali stare predmete, je pričel tudi sam zbirati predmete iz preteklega vsakdana. Nekdanje gospodarsko poslopje je preuredil v razstavni in družabni prostor z rekonstrukcijo odprtega ognjišča, kjer je ob hudomušnem pripovedovanju gostil in sprejemal obiskovalce in znance.² Prav tako je bil med prvimi zbiratelji na Kobariškem Ivan Šavli – Jaklčev (r. 30. 11. 1932 v Idrskem – u. 4. 8. 2014 v Idrskem), lastnik in

1 Podrobnejšo predstavitev zbirk in zbirateljev prim. <http://zborzbirk.zrc-sazu.si/sl-si/zbirke/seznam.aspx>.

2 Podrobneje prim. Božič (2014), Mauri (2014) in Rijavec (2014).

skrbnik Muzejske zbirke Posočje 1915–1917 v Idrskem. Njegova zbirateljska pot se je začela v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je v kotu domačega skednja odkril železno avstrijsko peč. Radovednost in raziskovalna žilica sta ga nato vodila do vedno novih odkritij in zbirka predmetov, ki so danes razstavljeni v gospodarskem poslopju, se je iz leta v leto večala. Sprva je zbiral ostaline iz prve svetovne vojne, kasneje se je posvetil še zbiranju etnološko pričevalnih predmetov. Posvečal se je tudi zapisovanju zgodb in zgodovine domače vasi in je tudi avtor spomenika koscem in grabljicam nad vasjo Idrsko.³

Pavle Levpušček in Ivan Šavli sta s svojim vizionarstvom, zagnanostjo, vsestranskostjo, hudomušnostjo in dobro voljo za zbirateljstvo navdušila svoji družini, predvsem vnuka, **Martina Levpuščka** in **Matica Volariča**, ki sta prevzela skrbništvo nad zbirkama ter nadaljujeta s skrbjo dedov za dediščino.

VIRI IN LITERATURA

- Božič, A. 2014: Pavle Jugov: Dva spomina na Pavleta Levpuščka, rojenega v Levpi 29. 6. 1927, umrlega v šempetrski bolnišnici 5. 6. 2014, <http://www.mojaobcina.si/kanal-ob-soci/novice/skrita/trije-spomini-na-pavleta-levpuscka-rojen-v-levpi-29-6-1927-umrl-v-sempetrski-bolnisnici-5-6-2014.html>.
- Kofol, K. 2014: *Posočje 1915–1917*. Ljubljana, Nova Gorica: ZRC SAZU.
- Ledinek Lozej, Š. 2014: Dokumentacija kulturne dediščine v projektu ZBORZBIRK: Kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom. *Glasnik SED* 54/1–2: 66–70.
- Likar, Z. 2006: Postavili spomenik koscem in grabljicam. *EPIcenter: Glasilo Posoškega razvojnega centra* 7/8: 11–12.
- Mauri, Š. 2014: In memoriam Pavel Levpušček, <http://www.mojaobcina.si/kanal-ob-soci/novice/skrita/in-memorial-pavel-levpuscek.html>.
- Ravnik, M. 2012: Kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom: Evropski projekt ZBORZBIRK. *Trinkov koledar za Beneške Slovene za leto 2013*: 101–103.
- Rijavec, T. 2014: *Jugova zbirka = Collezione Jug*. Ljubljana, Nova Gorica: ZRC SAZU.
- Volarič, M. 2014: *Zasebne vojaške zbirke na Kobarškem: Primer ohranjanja vojaške in kulturne dediščine ter spomina na 1. svetovno vojno*. Koper: Diplomsko delo na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem.
- Zborzbirk 2014: <http://zborzbirk.zrc-sazu.si/sl-si/zbirke/seznam.aspx>.

3 Podrobneje prim. Likar (2006), Kofol (2014), Volarič (2014).

Poročila

POROČILA O VSEBINI HUMANISTIČNIH IN DRUŽBOSLOVNIH REVIJ V FURLANJI JULIJSKI KRAJINI

V pričujoči rubriki opozarjamo na vsebino revij, ki v italijanskem in furlanskem jeziku izhajajo na območju dežele Furlanije Julijske krajine in zadevajo tudi zahodni slovenski narodni prostor. V pregled so zajete le nekatere periodične publikacije, ki so izšle v letih 2013 in 2014.

BORC SAN ROC, Gorizia: Centro per la conservazione e per la valorizzazione delle tradizioni popolari di Borgo San Rocco, 2013, št. 25.

Nova, 25. številka letnika *Borc San Roc* na čelu z odgovorno urednico, slovensko goriško kulturno ustvarjalko Eriko Jazbar, nadaljuje s tradicijo zgodovinskih objav o mestu Gorica in njeni bližnji okolici, s posebnim poudarkom na zapisih o nekdanj izrazito slovenskem predelu mesta Podturn, pod furlanskim vplivom preimenovanim v San Rocco (Sv. Rok). Zgodbe in osebnosti, umetnosti in skupni dogodki, manj poznani vidiki in posamezniki iz življenja velikih datumov zgodovine, ki so skrbno zapisani v mikrozgodbah goriške četrti, vse to spremlja bogato opremljen letnik *Borc San Roc* že od leta 1989.

Revija, ki ji podnaslov pripisuje pristojnosti centra za ohranjanje in vrednotenje ljudske tradicije na predelu Sv. Roka, tako z naslovnico kot z uvodnim člankom Renata Madriza opiše začetke združenja ter oriše predloge za prihodnje delovanje omenjenega centra. Z zapisom Maura Ugrina o odgovornosti do preteklosti avtor oriše temeljne naloge, cilje in pomen združenja Centera za ohranjanje in vrednotenje ljudske tradicije. S

podelitvijo nagrad se center spomni na nekdanjega predsednika Federica Lebania (v mandatu 1982–1986). Tokrat sta nagrado prejela tudi dva arhitekturna projekta, ki se tičeta prav predela Podturn: Hiša kulture avtorjev Ivana Chiacchia in Tanie Grassi ter projekt urbane arhitekture – odprtega prostora za Borc Roberte Capitano.

Arhivsko gradivo o zgodovini zvonika goriške katedrale predstavi Andrea Nicolaudsig, Vanni Feresin pa izpostavi poglavje o zgodovini uršulink v času Francozov ter prihoda Napoleona na Goriško. Paolo Sluga predstavi življenje ene od podturnskih družin, posebej življenje bratov Bradaschia. Antonella Gallarotti poda zgodovino portona nekdanjega goriškega židovskega geta vse od 17. stoletja. Gioacchino Grasso prispeva članek o dvestoletnici rojstva Giuseppeja Verdija s poudarkom na izvedbi njegovih del v goriškem prostoru. O prenovi hodnika na trgu sv. Antona v 70. letih 20. stoletja izvemo iz zapisa Diega Kuzmina. Nadvse zanimiv pa je spominski zapis Paola Viole »iz šolski klopi leta 1943« tako v furlanskem kot slovenskem prevodu. Sergio Tavano se spomni preminule Anne Bombig (1919–2013), posebej zaslužne za preučevanje furlanščine, kot se je govorila na Goriškem. Letnik zaključuje predstavitev Benita Zollia, goriškega podjetnika nagrajenca San Rocca za leto 2013.

Petra Kolenc

CE FASTU? Rivista della Società Filologica Friulana »Gracadio I. Ascoli«, Udine: Società Filologica Friulana, 89 (2013), št. 1–2

Pričujoča številka prinaša deset znanstvenih prispevkov ter sedem ocen znanstvenih in literarnih del. V branje nas uvede v furlanščini pisani prispevek Paola Roseana, Ane Ma ter Fernández-a Planasa z naslovom *La intonazion des frasis declarativis e des domandis polárs par furlan*, v kateri avtorji predstavljajo raziskavo o intonaciji trdilnih in odločevalnih vprašalnih stavkov, ki so jo izvedli v laboratoriju Univerze v Barceloni kot del raziskovalnega projekta Multimedia Atlas of the Prosody of Romance Varieties (AMPER) (7–24). V naslednjem prispevku z naslovom *Siro Angeli, una vita per la scrittura Cristina di Gleria* predstavlja življenje in delo Sira Angelija, karnijskega pesnika, dramatika in umetniškega vodje (1913–1991) (25–45). Gianfranco Carnera v prispevku z naslovom *Inediti fiori di Francesco Guardi* predstavlja slike rož v vazah neznanega avtorja, ki glede na njihov značilen stil pripadajo beneškemu slikarju Francescu Guardiju. Slika, ki jo avtor opiše v prispevku, predstavlja enega najboljših beneških slikarskih primerov tega žanra v 17. stoletju (47–51). Barbara Cinausero Hofer in Ermanno Dentesano v prispevku z naslovom *Ancora su Cividin. Per un approccio statistico-distributivo* razpravljata o priimku in toponimu Cividin ter analizirata njegovo distribucijo v Italiji, posebej v Furlaniji (53–70). Mirta Faleschini v prispevku z naslovom *Qui veniunt de Austria et Stiria et Karintia ... per Canales et per Clusam consueverunt venire* opisuje del poti od Jadrana proti Avstriji, ki so jo Rimljani zgradili po dolini reke Bele v Reziji, da bi povezali jadransko in podonavsko območje (71–97). Bruno Rossi v prispevku *Prime apparizioni del fonografo a Udine e Gorizia e prime incisioni friulane* raziskuje prve pojave fonografa v Furlaniji, in sicer na podlagi časopisnih člankov o tem ob koncu 19. stoletja (121–136). Claudio Lorenzini v svojem prispevku *Attorno a Le cifre, le anime di Giorgio Ferigo* predstavlja omenjeno delo Giorgia Feriga. Delo predstavlja zgodovino prebivalstva Karnije ter problem brezposelnosti (137–144). Antonio Rossetti v svojem prispevku *Chiusaforte e viam*

Belloio: Una certezza e due ipotesi odgoarja na prispevek Curzia Contija o zgodovini Kluž. Avtor predstavlja razloge, ki so ga vodili do zaključka, da so bile Kluže rimska postojanka viam Belloio, ki se je nahajala na poti iz Ogleja do Vinuruma (145–150). Renata Da Nova, Rienzo Pellegrini, Sergio Tavano, Renate Lunzer, Gabrielle Zanello ter Celso Macor v prispevku *Parole oltre l'orizzonte* vsak s svojega stališča predstavljajo zasebni arhiv Celsa Macorja (151–176). Ob koncu te številke revije sledijo ocene del: Elisabetta Scarton ocenjuje delo *Spilimbergo e la Patria del Friuli nel basso Medioevo* (ur. Maurizio D'Arcano Grattoni (177), Federico Costantini delo *Verità e libertà. Saggi sul pensiero di Cornelio Fabro* (ur. Gabrielle De Anna) (178), Giovanni Frau *Shakespeare Baudelaire Boutens in versi friulani* Giorgia Faggina (180–181), Odorico Serena delo *Claudia Mattalonija Sguardi su Cividale del Friuli* (183–185), Michele Gasparetto delo *Lorene Menegoz in Fabrizia Padoana I costumi de Avian* (186), Marino Zabbia delo *I quaderni di Gualtiero da Cividale (1274–1275, 1291–1294)* (187–188) ter Luca Gianni delo *Elise Pellin I necrologi del capitolo si San Pietro in Carnia (1287–1789)* (189).

Danila Zuljan Kumar

MEMORIE STORICHE FOROGIULIESI, Udine: Deputazione di storia patria per il Friuli, 2013, vol. 41

Leta 2013 je v Vidmu izšla najnovejša številka znanstvene revije *Memorie storiche forogiuliesi*, ki jo izdaja Deputazione di storia patria per il Friuli. Norberto Valli je v izvirnem znanstvenem članku obravnaval *codex Rehdigeranus*, evangelijar iz 7./8. stoletja, Pier Cesare Ioly Zorattini pa judovska pokopališča v beneški Furlaniji v srednjem in novem veku. Judovska problematike je v 91. številki dobro zastopana, saj ji je posvečen tudi prispevek Maddalene Del Bianco Costrozzi o judovskih pokopališčih na nekdanjem habsburškem ozemlju Furlanije Julijske krajine. Izvirni znanstveni članek Neve Makuc se osredotoča na podatke, pomembne za slovensko zgodovino, ki jih je v svoja dela vključil čedajski zgodovinar Marc'An-

tonio Nicoletti (um. 1596), prispevek Silve Della Mora pa na enega izmed dogodkov italijanskega Risorgimenta, in sicer obleganje trdnjave Osoppo s strani avstrijske vojske leta 1848. Poleg tega sta objavljena tudi dva zapiska, in sicer Paola Pastresa ob 100-letnici Società storica friulana (ustanovljena leta 1911) ter Gianfranca Ellera, ki je spomnil na dela videmskega zgodovinarja Tita Maniaca (1932–2010) (z njegovo bibliografijo).

Neva Makuc

QUADERNI GIULIANI DI STORIA, Udine: Deputazione di storia patria per la Venezia Giulia, 34/2013, št. 1

Prva številka 34. letnika *Quaderni giuliani di storia*, ki ga objavlja Deputazione di storia patria per la Venezia Giulia, prinaša večinoma prispevke, ki so bili predstavljeni na letnem posvetu omenjenega združenja 20. oktobra 2012. Posvet z naslovom *Aquileia e Gorizia tra storia e cultura* (Oglej in Gorica med zgodovino in kulturo) je bil zastavljen čezmejno, saj je potekal v središču Gorice in na gradu Kromberk pri Novi Gorici. Omenjena številka prinaša prispevke Donatelle Porcedda o tajni diplomatski misiji goriškega plemiča Federica Strassolda v Bosni (z objavo napotkov cesarja Maksimilijana I. z dne 1. junij 1510), Silvana Cavazze o diplomatski misiji Giovannija Cobenzla v Moskvi (z objavo njegovega poročila iz leta 1576), Neve Makuc o poznavanju slovenskega prebivalstva s strani furlanskih novoveških historiografov, Alessandra Quinzija o delovanju arhitekta Nicolaja Pacassija (1719–1790) v Gorici, Liliane Ferrari o tržaškem škofu Antoniju Leonardisu (1756–1830), Lucie Pillon o morebitni naklonjenosti grofa Giuseppeja Della Torre Valsassine (1760–1831) prostozidarstvu ter Tanje Gomiršek o strategijah v zvezi z dedovanjem, ki jih je uporabljalo kmečko prebivalstvo Brd v prvi polovici 20. stoletja. Poleg omenjenih prispevkov je v obravnavani številki objavljen tudi izvirni znanstveni članek Rajka Bratoža o izbranih vprašanjih, povezanih z življenjem in delom Hieronima ter o njegovih stikih z Oglejem.

Neva Makuc

SOT la Nape: Riviste furlane di culture, Udine: Società filologica friulana «G. I. Ascoli» = Societât filologjiche furlane «G. I. Ascoli», 65/2013, št. 1–4

Sot la nape je tromesečnik z domoznanskimi prispevki v italijanščini in furlanščini, ki ga od leta 1949 izdaja Furlansko filološko društvo (Societât filologjiche furlane/ Società filologica friulana). 65. letnik (2013), dve dvojni številki, je uredil Nicola Saccomano. Uvodni prispevek prvega zvezka spod peresa Maria Martinisa govori o praznikih in šegah v avgustu, ki naznanjajo konec poletja (9–15). Federico Bufone Gransinigh se je v nadaljevanju posvetil pomenu barvnih palet v poslikavah s konca 15. in začetka 16. stol. (16–26). Sledijo prispevki o pomenu toponimov Palmada (27–34), Infiers, Purgatoris in Paradis (35–43), Lucinico (44–46) in Pale dal Muart (89–94). Stefano Zozzolo piše o mlinu v Trussiu (47–58), Aleardo Di Lorenzo o podobi Furlanov v romanih Franca Sachettija (59–67), Vinicio Galasso pa o pesniku in pisatelju Angelu Bertoliju (68–77). Sledeč prispevek prinaša zgodbe Furlanov, ki so konec 19. in v začetku 20. stol. gradili transibirska železnico (78–88). O pravičnikih iz Furlanije, ki so rešili Jude pred deportacijo v taborišča, piše Giovanni Strasiotto (95–102). Sledita prispevka o rekonstrukciji cerkve v Andreuzzi (103–107) in o razvoju letališča v Ronkah (108–112). Drugi zvezek prinaša uvodno razpravo Vinicia Galassa o videmskih škofovskih grbih od padca Beneške republike do danes (5–15). Sledeči prispevki govorijo o prenosu kipa Marije v Mereto (16–21), o izdaji Križevega pota v furlanščini iz leta 1863 (22–25), o rakah na Tilmentu (26–28), o pisateljici Eleni Fabris Bellavitis (29–42), o slikarju Toninu Cragnoliniju (43–44), o morebitnem postanku tržaškega pisatelja Itala Sveva v Ločniku (59–66) ter o pogrešanih in padlih krajanih Teōra na ruski fronti. Zvezke dopolnjujejo predstavitve furlanskih društev, recenzije razstav in knjig, poročila o različnih dogodkih ter objave poročil, zapisnikov in siceršnje dokumentacije Furlanskega filološkega društva, predvsem pa bogato fotografsko gradivo. Opozoriti velja na fotografijo na zadnji platnici drugega zvezka, ki prikazuje Fabianijev Trgovski dom v Gorici, zgrajen leta 1905;

navedeno je pomenljivo zato, ker je bil prav letošnje leto Trgovski dom vrnjen v upravljanje Narodni in študijski knjižnici in ker naj bi postal med drugim sedež goriškega Evropskega združenja za teritorialno sodelovanje, ki prinaša na Goriško nov zagon.

Špela Ledinek Lozej

STUDI GORIZIANI, Gorizia: Biblioteca Isontina, 2013, vol. 105

Najnovejša številka *Studi Goriziani*, ki jo izdaja državna knjižnica Isontina v Gorici, prinaša bibliografski pregled prispevkov vseh številk omenjen revije, in sicer od leta 1923 dalje. Pregled, ki ga je pripravila Antonella Gallarotti, je urejen kronološko, po posameznih številkah, dodan pa je tudi seznam avtorjev.

Neva Makuc

POROČILO O DELU SODELAVCEV RAZISKOVALNE POSTAJE ZRC SAZU V NOVI GORICI OD 1. 1. 2014 DO 31. 10. 2014

PERSONALNI SESTAV

V letu 2014 so delo na Raziskovalni postaji (dalje RP) ZRC SAZU v Novi Gorici opravljali: doc. dr. **Danila Zuljan Kumar**, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, vodja RP ZRC SAZU v Novi Gorici, dr. **Jasna Fakin Bajec**, Sekcija za interdisciplinarno raziskovanje, dr. **Neva Makuc**, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, dr. **Špela Ledinek Lozej**, Inštitut za slovensko narodopisje, dr. **Petra Testen**, Inštitut za kulturno zgodovino (na porodniškem dopustu od 20. 6. 2013 do 21. 6. 2014, kolegica se je Raziskovalni postaji pridružila 22. 6. 2014, zaposlena tudi na Inštitutu za civilizacijo in kulturo v Ljubljani ter na Znanstvenem inštitutu – Zgodovinopisje, Filozofske Fakultete Univerze v Ljubljani), **Petra Kolenc** strokovna sodelavka na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa, prof. dr. **Branko Marušič** (znanstveni svetnik v pokojju) na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa.

DOKTORSKI ŠTUDIJI

Petra Kolenc opravlja podiplomski doktorski študij na programu Zgodovina Evrope in Sredozemlja na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem, v okviru katerega pripravlja doktorsko disertacijo z naslovom *Trnovski gozd [Trnovska planota] v gospodarsko-političnih in kulturno-socialnih dinamikah treh stoletij (od 18. do 20. stoletja): med mikrozgodovinsko obravnavo in pisanjem lokalne zgodovine* (mentorica: red. prof. dr. Marta Verginella, somentorica doc. dr. Dragica Čeč).

PEDAGOŠKO DELO

V sklopu predavateljskih obveznosti na Univerzi v Novi Gorici, Fakulteti za humanistiko, program Kulturna zgodovina, **Neva Makuc** kot asistentka izvaja seminarske vaje pri predmetu Zgodovina historiografije, v poletnem semestru pa vaje pri predmetu Uvod v študij historiografije. **Petra Testen** na Fakulteti za humanistiko, program Kulturna zgodovina, izvaja vaje/seminar pri predmetih Evropa v obdobju revolucij in Kulturna zgodovina slovenskega prostora. **Danila Zuljan Kumar** izvaja predavanja pri predmetu Slovenska dialektologija na Fakulteti za humanistiko, smer Slovenistika, Univerze v Novi Gorici.

GOSTUJOČA PREDAVANJA NA UNIVERZAH

✿ Jasna Fakin Bajec

Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 7. 1. 2014: predavanje *Kras, turizem, dediščina* pri predmetu Etnološke regionalne raziskave Slovenije.

Krakow, Poljska, Inštitut za slovansko filologijo Jagelonske univerze, 10. 3. 2014: predavanje *Kulturna dediščina – vir za trajnostni razvoj v lokalnih skupnostih v Sloveniji*.

Krakow, Poljska, Inštitut za slovansko filologijo Jagelonske univerze, 13. 3. 2014 (soavtorstvu s Špelo Ledinek Lozej): predavanje *Pust, post in velika noč: predstavitev pomladanskih seg na Slovenskem*.

❖ Špela Ledinek Lozej

Krakow, Poljska, Inštitut za slovansko filologijo Jagelonske univerze, 10. 3. 2014: predavanje *Kulturna dediščina sezonske paše in predelava mleka v planinah*.

Krakow, Poljska, Inštitut za slovansko filologijo Jagelonske univerze, 13. 3. 2014 (v soavtorstvu z Jasno Fakin Bajec): predavanje *Pust, post in velika noč: predstavitev pomladanskih šeg na Slovenskem*.

❖ Neva Makuc

Koper, Fakulteta za humanistične študije, Univerza na Primorskem, 20. 6. 2014: predavanje *Banditizem, razbojništvo in plemiško nasilje ob habsburško-beneški meji* na znanstvenem sestanku *Zakon preživetja: Nelegalne prakse in ljudski odpor*.

❖ Danila Zuljan Kumar

Krakow, Poljska, Inštitut za slovansko filologijo Jagelonske univerze, 10. 3. 2014: predavanje *Bogastvo slovenskih narečij*.

Krakow, Poljska, Inštitut za slovansko filologijo Jagelonske univerze, 13. 3. 2014: predavanje *Jezik je veliko več kot le sredstvo komunikacije*.

PREDAVANJA, REFERATI IN DRUGI JAVNI NASTOPI

❖ Neva Makuc

Nova Gorica, Frančiškanski samostan Kostanjevica pri Novi Gorici, 8. 5. 2014: predavanje *The Economic Value of Cultural Heritage* v okviru mednarodnega projektnega srečanja THETRIS (*Transferability training*).

Seggau, Avstrija, 3. 7. 2014: srečanje *Project Market* v okviru projekta THETRIS predstavitev zbranih projektnih zamisli partnerjev ter možnosti financiranja le-teh iz evropskih sredstev.

Luby Castle, Nagyar, Madžarska, 5. 9. 2014: predstavitev bogate kulturne dediščine THETRIS mednarodne cerkvene poti na zaključni konferenci mednarodnega evropskega projekta THETRIS.

❖ Jasna Fakin Bajec

Ptuj, Ptujski grad, 20. 2. 2014: prispevek *Kulturna dediščina – medij za vzpostavljanje trajnostnega razvoja v lokalnem prostoru* v sklopu 3. srečanja kulturne dediščine Slovenije *Vloga kulturne dediščine v razvoju krajev in pokrajin*.

Bovec, 24. 4. 2014 (skupaj s Špelo Ledinek Lozej): prispevek *Dediščina kot priložnost za razvoj: predstavitev mednarodnih projektov ZBORZBIRK in THETRIS* na posvetu *Kulturna dediščina kot poslovna priložnost v Stergulčevi hiši v Bovcu*.

Nova Gorica, Frančiškanski samostan Kostanjevica pri Novi Gorici, 8. 5. 2014: predavanje *Development potential of cultural heritage* v okviru mednarodnega projekta THETRIS (*Transferability training*).

Guimarães (Portugalska), 23. 7. 2014: prispevek *Theuses of cultural heritage for innovative development of rural communities* na 4th International Conference on Heritage and Sustainable Development.

Portorož, Univerza na Primorskem, Fakulteta za turistične študije, 26. 9. 2014: prispevek *Intangible sacral cultural heritage as a source for the development of sustainable tourism* na 5th International Conference »Encuentros, Dialogiung Tourism«.

Portorož, Univerza na Primorskem, Fakulteta za turistične študije, 27. 9. 2014: prispevek *Interpretacija kamna na Krasu včeraj, danes in jutri* na Mednarodni znanstveno-strokovni konferenci »Kamen pripoveduje«.

❖ Špela Ledinek Lozej

Bovec, 24. 4. 2014 (skupaj z Jasno Fakin Bajec): predavanje *Dediščina kot priložnost za razvoj: predstavitev mednarodnih projektov ZBORZBIRK in THETRIS* na posvetu *Kulturna dediščina kot poslovna priložnost v Stergulčevi hiši v Bovcu*.

Ljubljana, SED, 24. 4. 2014: predavanje *ZBORZBIRK* na Etnološkem večeru v Slovenskem etnografskem muzeju.

Podbošec, Muzej Rakarjev hram in info-točka v Bijačah, 11. 5. 2014: predavanje *ZBORZBIRK: standardni projekt Kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom* na odprtju

Muzeja Rakarjev hram in info-točke v Bijačah.

Rateče, Muzej, Kajžnikova hiša, info točka projekta Zborzbirk, 17. 5. 2014: predavanje *Jervahova mizarška zbirka* na odprtju info-točke v Kajžnikovi hiši.

Videm, Italija, 29. 5. 2014: predavanje *Ognjišča v zbirkah med Alpami in Krasom = I focolari nelle collezioni tra le Alpi e il Carso* na mednarodnem posvetu Etnološke zbirke, ustno izročilo in kulturni turizem med Alpami in Krasom = Collezioni etnologiche, tradizione orale e turismo culturale fra le Alpi e il Carso.

Ajdovščina, Lavričeva knjižnica, 2. 6. 2014: *Predstavitve mednarodnega projekta THETRIS*.

Ljubljana, Konferenčna dvorana Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport, 5. 6. 2014 (skupaj z Miho Pečetom): predavanje *ZBORZBIRK: primer povezovanja razpršenih ljubiteljskih zbirk kulturne dediščine z informacijskimi tehnologijami* na kongresu Digitalne vsebine: nastanek, hranjenje, dostop.

Portorož, 27. 9. 2014: predavanje *Ognjišča v Vipavski dolini* na mednarodni konferenci »Kamen pripoveduje«.

Trst, Gregorčičeva dvorana, 3. 10. 2014 (skupaj z Natašo Rogelja): predavanje *Trgovske poti med Trstom in ruralnim zaledjem* ob odprtju razstave v Gregorčičevi dvorani v Trstu.

Čarni Varh (Podbonesec), 19. 10. 2014: predavanje *ZBORZBIRK: standardni projekt Kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom* na odprtju Muzeja blumarjev in vasi.

Ljubljana, Atrij ZRC SAZU, 23. 10. 2014: predavanje *Razmerje med spremembami kuhinjskega prostora in prehrane v 20. stoletju: primer Vipavske doline* na 37. zborovanju Zveze zgodovinskih društev Slovenije.

❖ **Petra Testen**

Ljubljana, Ruski center znanosti in kulture, 18. 3. 2014 (v soavtorstvu s Tadejem Korenom): predavanje *Ruske sledi na soški fronti* na posvetovanju *Ruska emigracija med dvema revolucijama*, Ljubljana.

Worcester, Anglija, University of Worcester, 6. 8. 2014 (v soavtorstvu z Urško Sterle): predavanje *Confronting the front: shedding light upon the civilian population* na konferenci

Women's history network annual conference "Home fronts: gender, war and conflict".

Kobarid, prostori Ustanove »Fundacija Poti miru v Posočju«, 19. 9. 2014 (v soavtorstvu z Urško Sterle): prispevek *Preskrba - ženske, hrana in vojna* na znanstvenem simpoziju *Položaj žensk na predvečer vojne*.

❖ **Danila Zuljan Kumar**

Videm, Italija, 29. 5. 2014: predavanje *Narečja zahodnega slovenskega jezikovnega prostora = I dialetti dello spazio sloveno occidentale* na mednarodnem posvetu Etnološke zbirke, ustno izročilo in kulturni turizem med Alpami in Krasom = Collezioni etnologiche, tradizione orale e turismo culturale fra le Alpi e il Carso.

PREDSTAVITVE, GOVORI

Vse sodelavke in sodelavec

Nova Gorica, Galerija Frnaža, 14. 2. 2014: Dogodek ob 10. letnici Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica.

Gorica, Katoliška knjigarna, 20. 3. 2014: *Povabilo na kavo*: ob 10. letnici Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica, predstavitev sodelavk Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica.

❖ **Jasna Fakin Bajec**

Nova Gorica, Galerija Frnaža, 14. 2. 2014: predstavitev knjižice *Marijine božjepotne cerkve med Alpami in Krasom* ob 10. letnici Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica.

Ajdovščina, Lavričeva knjižnica, 2. 6. 2014: Predstavitev knjižice *Marijine božjepotne cerkve med Alpami in Krasom*.

❖ **Neva Makuc**

Ajdovščina, Lavričeva knjižnica, 2. 6. 2014: Predstavitev bogate kulturne dediščine THETRIS mednarodne cerkvene poti.

❖ **Petra Kolenc**

Kromberk, Goriški muzej, 14. 1. 2014: predstavitev knjige *Oblačilna kultura na Trnovsko-Banjski planoti*. Knjiga je bila s soavtoricami (Ju-

stina Doljak, Mara Bolčina, Elza Pavšič, Darja Rijavec) in z urednikom Miroslavom Bremcem Šuligojem predstavljena tudi na Trnovem (7. 2. 2014), v Grgarju (8. 2. 2014), Čepovanu (7. 3. 2014), Kalu nad Kanalom (27.4. 2014) in na Lokvah (14. 6. 2014).

Nova Gorica, Galerija Frnaža, 14. 2. 2014: predstavitev 10. številke *Izvestja* ter odprtje razstave *Marijine božjepotne cerkve med Alpami in Krasom* ob 10. letnici Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica.

Kromberk, Goriški muzej, 9. 9. 2014: predstavitev publikacij Goriškega muzeja, ki so izšle v letu 2013 in predstavitev periodične publikacije *Goriški letnik*, št. 35 (2011).

❖ **Danila Zuljan Kumar**

Gorica, Katoliška knjigarna, 23. 1. 2014 (skupaj s Tanjo Gomiršek): predstavitev knjige *Brda in Brici*.

RAZSTAVE

❖ **Petra Testen**

Kobarid, 10. 7.–20. 9. 2014 (v soavtorstvu z Marto Verginella, Kornelijo Ajlec, Ano Cergol, Ireno Selišnik, Urško Strle et al.): *1914 – Položaj žensk na predvečer vojne*. Razstavo sta pripravili Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani in Ustanova »Fundacija Poti miru v Posočju«.

❖ **Špela Ledinek Lozej**

Šmarna gora, 5. 10. 2014 (v soavtorstvu z Bernardo Jesenko Filipič, Sašo Roškar, Tatjana Dolžan Eržen): *Pojmo, pojmo na božjo pot: poslikave kot romarski kažipot: razstava v galeriji Nad velbom na Šmarni gori*, v organizaciji Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

Zgornja Radovna, 18. 5. 2014 (v soavtorstvu z Bernardo Jesenko Filipič, Sašo Roškar, Tatjana Dolžan Eržen): *Pojmo, pojmo na božjo pot: poslikave kot romarski kažipot: razstava v Pocarjevi domačiji v Zgornji Radovni*.

Trst, 3. 10. 2014 (v soavtorstvu z Natašo Rogelja): *Šavrinke nekoč in danes: etnografska foto-dokumentacijska razstava Znanstvenoraziskovalnega centra ZRC SAZU in Narodne in študijske knjižnice v Trstu*.

BIBLIOGRAFIJA

❖ **Jasna Fakin Bajec**

The uses of cultural heritage for innovative development of rural communities. V: Amoêda, Rogério (ur.), Lira, Sérgio (ur.), Pinheiro, Cristina (ur.). *Heritage 2014: proceedings of the 4th International Conference on Heritage and Sustainable Development, July 22-25, Guimarães, Portugal*. 1st ed. Barcelos: Green Lines Instituto para o Desenvolvimento Sustentável = Green Lines Institute for Sustainable Development, cop. 2014, str. 153–162.

Karel Strekelj (1859–1912). V: *Schaufen, was sie machen = Gledat, kajdelajo: Einblicke in die slowenische Kultur und Geschichte der Steiermark = vpogled v slovensko zgodovino in kulturo na Avstrijskem Štajerskem*. Laafeld: Artikel-VI-I-Kulturverein für Steiermark, Pavelhaus: Društvo Člen 7 za Avstrijsko Štajersko, Pavlova hiša, 2014, str. 186–187.

Methodology and programme for the transferability training: THETRIS project: Nova Gorica: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Raziskovalna postaja.

Regional strategy of the development of the Goriška region, with the description of the regional church route: THETRIS project: Nova Gorica: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Raziskovalna postaja.

Etnologi in kulturni antropologi in (po) ustvarjanje kulturne dediščine v lokalni skupnosti. V: Dolžan Ržen, Tatjana (ur.), Slavec Gradišnik, Ingrid (ur.), Valenčič Furlan Nadja (ur.). *Interpretacija dediščine*. Ljubljana: Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva.

Zgodovina Kobjeglave in Tupelč med domoznansvom in znanostjo. V: Abram, Jožef. *Kobjeglava in Tupelče skozi čas*. Kobjeglava: KUTD Kraški slavček, str. 5–6.

Gospodinja na Planini nekoč in danes: "zbirateljica, shranjevalka in pridelovalka semen oziroma novega življenja". V: Rosa, Mateja (ur.), Fakin Bajec, Jasna (ur.). *Da ne bi pozabili II: Šeže in navade ter kuharski recepti s Planine pri Ajdovščini*. Planina: Društvo gospodinj in dramska skupina Planina pri Ajdovščini, str. 7–8.

Vaški učitelj Anton Pegan in vzdržni razvoj podeželja v Zgornji Vipavski dolini v drugipolovici 19. stoletja. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica*, 11 (2014), str. 30–36.

Soavtorstvo:

Fakin Bajec, Jasna, Ličen, Nives: Interdisciplinarno raziskovanje in inovativno učenje: v povezavi z lokalno skupnostjo. V: Makovec, Danijela (ur.). *Pedagogika in andragogika med bolonjo in preživetjem: zbornik*. 1. izd. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2014, str. 30–38. http://www.pedagogika-andragogika.com/files/PAD2014/Zbornik_PAD14.pdf.

Makuc, Neva, Ledinek Lozej, Špela, Fakin Bajec, Jasna (avtor, urednik). *Regionalni trajnostni načrt za Goriško = Regional sustainability plan for the Goriška region: THETRIS project* Nova Gorica: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Raziskovalna postaja: Makuc, Neva, Ledinek Lozej, Špela; Fakin Bajec, Jasna (avtor, urednik). *Transferability plan for Goriška region: THETRIS project*. Nova Gorica: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Raziskovalna postaja.

Uredniško delo:

Abram, Olga, Fakin Bajec, Jasna idr. *Kras in Brkini za radovedneže in ljubitelje* (ur. Jasna Fakin Bajec, Oto Luthar). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2014.

Fakin Bajec, Jasna (ur.), Rosa, Mateja (ur.): *Da ne bi pozabili II: šege in navade ter kuharski recepti s Planine pri Ajdovščini* (ur. Jasna Fakin Bajec, Mateja Rosa). Planina: Društvo gospodinj in dramska skupina Planina pri Ajdovščini, 2014.

✿ **Petra Kolenc**

Sakralna dediščina povezuje. V: *Goriška*, letn. 13, št. 4 (9. 4. 2014), str. 15.

O slovenskem baronu od Nemcev. V: Šušmelj, Jože: *Andrej baron Winkler*, 2014, str. 231–232.

Ponosni so na rojaka. V: *Goriška*, letn. 13, št. 10 (8. 10. 2014), str. 32.

Gozdar Jožef Koller (1798–1870) in njegove zasluge pri izgradnji ceste Solkan–Trnovo. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica*, 11 (2014), str. 6–10.

Uredniško delo:

Goriški letnik: zbornik Goriškega muzeja št. 35 (2011), Nova Gorica: Goriški muzej, 2013, (souredništvo): *Goriški letnik: zbornik Goriškega muzeja* št. 36 (2012), ob 60-letnici Goriškega muzeja. Nova Gorica: Goriški muzej, 2013.

Šušmelj, Jože: *Andrej baron Winkler*, Lokve, Društvo Planota, 2014.

Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica št. 11 (2014).

✿ **Špela Ledinek Lozej**

Šavrinke – preprodajalke med osrednjo Istro in obalnimi mesti ter nosilke simbolnih identifikacij: družbenozgodovinske okoliščine delovnih migracij in šavrinizacije istrskega podeželja. V: *Dve domovini*, 2014, 40, str. 47–55.

Dokumentacija kulturne dediščine v projektu ZBORZBIRK: kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom. V: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 2014, 54, št. 1/2, str. 66–70.

Paša in predelava mleka v planinah Triglavskega narodnega parka: kulturna dediščina in aktualna vprašanja. V: Fikfak, Jurij (ur.), Bajuk Senčar, Tatiana (ur.), Podjed, Dan (ur.). *Triglavski narodni park: akterji, dediščine*. Ljubljana: Založba ZRC, 2014, str. 49–68.

Zbiralci in skrbniki kulturne dediščine med Alpami in Krasom – Projekt ZBORZBIRK. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, št. 11 (2014), str. 49–52.

Od hiše do niše: kuhinja in kuhinjska oprema v Vipavski dolini skozi 20. stoletje. V: *Da ne bi pozabili II: šege in navade ter kuharski recepti s Planine pri Ajdovščini* (ur. Jasna Fakin Bajec, Mateja Rosa). Planina: Društvo gospodinj in dramska skupina Planina pri Ajdovščini, 2014, str. 6–9.

Soavtorstvo:

Škarabot, Anja, Ledinek Lozej, Špela. Paša in predelava mleka v planinah Sleme

in Medrje. V: *Dedi*, 2014, dostopno na: <http://www.dedi.si/dediscina/486-pasa-in-predelava-mleka-v-planinah-sleme-in-medrje>.

Škarabot, Anja, Ledinek Lozej, Špela. Paša in predelava mleka v planini Matajur. V: *Dedi*, 2014, dostopno na: <http://www.dedi.si/dediscina/485-pasa-in-predelava-mleka-v-planini-matajur>.

❖ Neva Makuc

Testimonianze sugli Sloveni in Marc'Antonio Nicoletti. V: *Memorie storiche frogiuliesi* 2013, št. XC, str. 57–65.

Contributo sulla conoscenza degli Slavi da parte degli storici friulani moderni. V: *Quaderni Giuliani di Storia XXXIII/2012*, št. 3–4, str. 57–68.

Krminski plemič Francesco Maria Neuhaus (u. 1693). V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, št. 11 (2014), str. 3–5.

Uredniško delo:

Transnational church route: Thetris: thematic transnational church route development with the involvement of local society. Krásná Lípa: Bohemian Switzerland, 2014.

Collection of THETRIS Project Ideas, 2014.

Študija:

Policy recommendation to European Union, 2014.

Recenzija:

Jacopo Valvasone di Maniago: Descrizione della patria del Friuli (ur. Angelo Floramo). Montereale Valcellina: Circolo Culturale Menocchio, 2011. V: *Kronika* 62/2014, št. 1.

Prevodi iz slovenskega jezika v italijanski in obratno:

Štih, Peter. *I conti di Gorizia e l'Istria nel Medioevo*. Rovigno: Centro Ricerche Storiche; Fiume: Unione Italiana; Trieste: Università Popolare, 2013.

Rijavec, Tanja (avtor, fotograf), Devetak, Robert (avtor, fotograf), Poljak Istenič, Saša (ur.). *Črna kuhinja pri Čuoljevih = Il focolare della casa Čuoljevi*, (ZBORZBIRK). Ljubljana; Nova Gorica: ZRC SAZU, 2014. 1 zgbanka.

Černo, Igor (avtor, fotograf), Sittaro, Angelina (avtor, fotograf), Poljak Istenič, Saša (ur.). *Etnografski muzej Bardo = Museo etnografico Lusevera*, (ZBORZBIRK). Ljubljana; Nova Gorica: ZRC SAZU, 2014. 1 zgbanka.

Rijavec, Tanja (avtor, fotograf), Poljak Istenič, Saša (ur.). *Etnološka in vojna zbirka Jožeta Gorjanca = La collezione etnologica e militariadi Jože Gorjanc*, (ZBORZBIRK). Ljubljana; Nova Gorica: ZRC SAZU, 2014. 1 zgbanka.

Lavrenčič Mugerli, Uroš (avtor, fotograf), Poljak Istenič, Saša (ur.). *Etnološka zbirka družine Darinke Sirk = Collezione etnologica della famiglia di Darinka Sirk*, (ZBORZBIRK). Ljubljana; Nova Gorica: ZRC SAZU, 2014. 1 zgbanka.

Rijavec, Tanja (avtor, fotograf), Poljak Istenič, Saša (ur.). *Etnološko-rezbarska zbirka Franca Jerončiča = Collezione etnografica e d'intaglio di Franc Jerončič*, (ZBORZBIRK). Ljubljana; Nova Gorica: ZRC SAZU, 2014. 1 zgbanka.

Torkar Tahir, Zdenka (avtor, fotograf), Zagoršek, Urška (avtor, fotograf), Poljak Istenič, Saša (ur.). *Jervahova mizarska zbirka = Collezione sul mestiere del falegname della casa Jervah*, (ZBORZBIRK). Ljubljana; Nova Gorica: ZRC SAZU, 2014. 1 zgbanka.

Rijavec, Tanja (avtor, fotograf), Poljak Istenič, Saša (ur.). *Jugova zbirka = Collezione Jug*, (ZBORZBIRK). Ljubljana; Nova Gorica: ZRC SAZU, 2014. 1 zgbanka.

Torkar Tahir, Zdenka (avtor, fotograf), KOKALJ, Silvo (avtor, fotograf), Poljak Istenič, Saša (ur.). *Muzej Rateče = Museo di Ratece*, (ZBORZBIRK). Ljubljana; Nova Gorica: ZRC SAZU, 2014. 1 zgbanka.

Kofol, Karla (avtor, fotograf), Grego, Marko (avtor, fotograf), Lapanja, Renata (avtor, fotograf), Volarič, Matic (avtor, fotograf), Poljak Istenič, Saša (ur.). *Muzejska zbirka Mazora Breginj = La collezione museale Mazora Breginj*, (ZBORZBIRK). Ljubljana; Nova Gorica: ZRC SAZU, 2014. 1 zgbanka.

Kofol, Karla (avtor, fotograf), Lapanja, Renata (avtor, fotograf), Volarič, Matic (avtor, fotograf), Poljak Istenič, Saša (ur.). *Posočje 1915–1917*, (ZBORZBIRK). Ljubljana; Nova Gorica: ZRC SAZU, 2014. 1 zgbanka.

Kofol, Karla (avtor, fotograf), Lapanja, Renata (avtor, fotograf), Volarič, Matic (avtor, fotograf), Poljak Istenič, Saša (ur.). *Poti umika pri Kobaridu 1917 = La ritirata di Caporetto 1917*, (ZBORZBIRK). Ljubljana; Nova Gorica: ZRC SAZU, 2014. 1 zgibanka.

Kofol, Karla (avtor, fotograf), Lapanja, Renata (avtor, fotograf), Volarič, Matic (avtor, fotograf), Poljak Istenič, Saša (ur.). *Stol 1915-1917*, (ZBORZBIRK). Ljubljana; Nova Gorica: ZRC SAZU, 2014. 1 zgibanka.

Rijavec, Tanja (avtor, fotograf), Devetak, Robert (avtor, fotograf), Poljak Istenič, Saša (ur.). *Zbirka cerkvenih podob = Collezione di Santini*, (ZBORZBIRK). Ljubljana; Nova Gorica: ZRC SAZU, 2014. 1 zgibanka.

Rijavec, Tanja (avtor, fotograf), Strgar, Jožica (avtor, fotograf), Poljak Istenič, Saša (ur.). *Zbirka Lukčeva hiša = Collezione Lukčeva hiša*, (ZBORZBIRK). Ljubljana; Nova Gorica: ZRC SAZU, 2014. 1 zgibanka.

Rijavec, Tanja (avtor, fotograf), Poljak Istenič, Saša (ur.). *Zbirka razglednic Kanalskega = Collezione delle cartoline della zona di Kanal*, (ZBORZBIRK). Ljubljana; Nova Gorica: ZRC SAZU, 2014. 1 zgibanka.

Rijavec, Tanja (avtor, fotograf), Poljak Istenič, Saša (ur.). *Zbirka Zorana Šuligoja = Collezione di Zoran Šuligoj*, (ZBORZBIRK). Ljubljana; Nova Gorica: ZRC SAZU, 2014. 1 zgibanka.

✿ **Branko Marušič** (izbor)

O narodnoosvobodilnem boju na Primorskem (1941–1945), Nova Gorica, Območni odbor ZB za vrednote NOB Nova Gorica in RP ZRC SAZU Nova Gorica, 2014, 61 str.

Solkanski rojak, matematik, jezuit Bernard Čeferin/Zefferin (1628-1679). V: *Oltre i confini. Scritti in onore di don Luigi Tavano per i suoi 90 anni, Gorizia*, Istituto di storia sociale e religiosa, 2013, str. 171–176.

Ob stoletnici rojstva dr. Leva Svetka. V: *Trinkov koledar 2014*, Čedad, KD IvanTrinko, 2013, str. 6–12.

Slovenski jezik v obmejnem prostoru. V: *Primorski dnevnik*, 20. 4. 2014, str. 23.

Doljakovi in Frankovi. V: *1001–Solškanski časopis*, 24. 6. 2014, št. 81, str. 8.

Ob življenjepisu Andreja barona Winklerja. Biografije primorskih in javnih delavcev v knjižnih objavah. V: Jože Šušmelj. *Andrej baron Winkler 1825–1916*, Nova Gorica–Lokve 2014, str. 219–230.

Spremna beseda. V: *Helena Vuk Gapčeva, Markiči in Markčarji*. Kanal 2014, str. 237–241.

O goriških slovenskih meščanih nekoliko drugače. V: *Koledar GMD 2015*, Gorica 2014.

Dve polni desetletji in več z Goriškim muzejem (začetek maja 1965–konec junija 1987) V: *Goriški letnik*, 36/2012, str. 17–24.

Goriška leta Pavline Pajk. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, 11(2014), str. 11–18.

✿ **Petra Testen**

Na krilih zgodovine. V: *Goriška*, 14. maj 2014, leto 13, št. 5, str. 10.

Pustile so viden pečat : Kobarid: Razstava o ženskah v veliki vojni –leto 1914. V: *Goriška*, 9. 7. 2014, leto 13, št. 7, str. 6.

O ženskah pred sto leti. V: *Sočasnik*, 2014, letn. 15, št. 3, str. 18–19.

Julius Kugy (1858–1944): »*Ne iščimo v gori terišča za plezanje, iščimo njeno dušo!*«. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, 11 (2014), str. 37–42.

Uredniško delo:

Grdina, Igor, Testen, Petra (ur.). *Iz biodermeierskega albuma*, (Zbirka Zbiralnik, 22). Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo – ICK, 2014. 66 str.

Grdina, Igor, Testen, Petra (ur.). *Proti nezgodovini*, (Zbirka Zbiralnik, 21). Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo – ICK, 2014. 73 str.

✿ **Danila Zuljan Kumar**

Figurative expressions in the Slovenian Linguistic Atlas. V: *Dialectologia*, 2014, 13, str. 107–119. <http://www.publicacions.ub.edu/revistes/dialectologia13/>.

Borrowing of forms and syntactic patterns in the Ter/Torre Valley dialect of Slovenian.

V: *Europa Orientalis* 2014, 33, str. 24–36.

Bruno Podveršič – briški domoljub. V: *Izvestja Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, 11 (2014), str. 43–48.

Elektronska objava:

Škofic, Jožica, Gosteničnik, Januška, Horvat, Mojca, Jakop, Tjaša, Kenda-Jež, Karmen, Kostelec, Petra, Nartnik, Vlado, Petek, Urška, Smole, Vera, Šekli, Matej, Zuljan Kumar, Danila, Škofic, Jožica (ur.). *Slovenski lingvistični atlas. 1, Človek (telo, bolezni, družina)*. Elektronska objava. Ljubljana: Založba ZRC, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2014.

Recenzija:

Suzana Todorović, *Šavrinsko in istrsko narečno besedje na Piranskem*. Koper: Založba Annales.

SODELOVANJE PRI TEKOČIH PROJEKTIH RP ZRC SAZU*

THETRIS (THEmatic Touristic Route Developmnet with the Involvement of Local Society), mednarodni evropski projekt sofinanciran iz Evropskega sklada za regionalni razvoj (ESRR), program transnacionalnega sodelovanja Srednja Evropa (Central Europe 2007–2013)

❖ **Jasna Fakin Bajec**

Sodelovala je na dveh projektnih upravljaljskih srečanjih (*Project management meeting*) na Poljskem (Krakow, 12.–13. 3. 2014) in Madžarskem (Nagvar, 3.–5. 8. 2014). Udeležila se je dveh pilotnih seminarjev in študijskih ogledov, na Poljskem (11.–12. 3. 2014) in Avstriji (Judenburg, 2.–4. 4. 2014). Skupaj z Nevo Makuc je vodja petega delovnega paketa. V okviru projektnih nalog je pripravila obrazec za regionalni prenosljivostni in trajnostni plan (*Regional transferability in Sustainability plan*), uredila regional-

ni prenosljivostni in trajnostni plan za Goriško regijo ter zbrala in uredila transnacionalni prenosljivostni in trajnostni plan za skupno mednarodno cerkveno pot. V okviru tretjega delovnega paketa je pripravila razvojno strategijo za Goriško regijo, ki vključuje tudi regionalno cerkveno pot. Skupaj z Nevo Makuc je pripravila izobraževanje o razvojnih potencialih kulturne dediščine in program za transnacionalno srečanje, ki sta bili v Novi Gorici (7.–9. 5. 2014). Pripravila je tudi gradivo za uradni podpis dokumentacije o regionalnem trajnostnem načrtu (*Regional sustainability plan*), ki so ga dne 20. 6. 2014 podpisali župani Goriške regije. Aktivno je tudi sodelovala na regionalnem srečanju lokalne projektne skupine, ki je bilo 14. 5. 2014 na Gradu Kromberk.

❖ **Petra Kolenc**

Organizirala je 3D fotografski natečaj za mlade v okviru projekta THETRIS ter pripravila razstavo fotografij *Marijine božjepotne cerkve med Alpami in Krasom* 14. 2. 2014 v Galeriji Frnaža (Nova Gorica), 20. 3. 2014 v Galeriji Ars, Katoliška knjigarna (Gorica), 2. 6. 2014 v Lavričevi knjižnici (Ajdovščina), 19. 9. 2014 v Cerkvi Device Marije v Polju (Bovec), organizirala je srečanje mednarodne delovne skupine za prenos dobrih praks, 7.–9. 5. 2014 (Nova Gorica), organizirala sestanek regionalne delovne skupine, 14. 5. 2014 (Grad Kromberk). Opravljala je strokovno delo pri projektu.

❖ **Špela Ledinek Lozej**

Vodila in koordinirala je projektne aktivnosti, pripravila poročila prvostopenjski kontroli in vodilnemu partnerju, se udeležila sestankov projektnih partnerjev, mednarodne delovne skupine in nadzornega odbora v Krakowu (13. 3. 2014), v Seggaubergu (2.–3. 6. 2014) in v Nagyaru (3.–5. 9. 2014), pilotnega seminarja v Krakowu (11.–12. 3. 2014) in v Judenburgu (2.–4. 4. 2014), organizirala in vodila je srečanje mednarodne delovne skupine in izobraževanje za prenos dobrih praks v Novi Gorici (7.–9. 5. 2014), organizirala, pripravila vsebine in vodila srečanje regionalne delovne skupine (14. 5. 2014), pripravila vsebine za prenos dobrih praks ter trajnostni načrt ter sodelovala pri diseminacijskih aktivnostih.

* Več informacij o tekočih projektih je na voljo na spletnih straneh ZRC SAZU. Vse sodelavke Raziskovalne postaje so članice uredniškega odbora Goriškega letnika in Izvestja.

❖ Neva Makuc

Sodelovala je pri delovnem paketu 4 (na pilotnem seminarju, ki ga je organizirala razvojna agencija LAMORO v Astiju (Italija), 5.–6. 3. 2014, ter na pilotnem seminarju, ki ga je organizirala graško-sekauška nadškofija v Judenburgu, 2.–4. 4. 2014). Z Jasno Fakin Bajec vodita delovni paket 5 (uskaljevanje dela med projektnimi partnerji; organiziranje srečanj transnacionalne delovne skupine in transferability traininga v Novi Gorici, 7.–9. 5. 2014; sodelovanje na projektni tržnici in projektnem srečanju v Judenburgu, 2.–4. 7. 2014; zbiranje gradiva ter vsebinsko urejanje THETRIS mednarodne cerkvene poti, predstavljene na spletu in v publikaciji; zbiranje in ureditev novih projektnih idej vseh partnerjev; priprava priporočil Evropskih uniji na področju varovanja in valorizacije srednjeevropske kulturne dediščine).

❖ Danila Zuljan Kumar

Jezikovno je pregledala angleška in slovenska gradiva (poročila za vodilnega partnerja, besedila za spletno stran, besedilo za brošuro). Sodelovala je na srečanju mednarodne delovne skupine v Novi Gorici (7.–9. 5. 2014). Sodelovala je pri projektnem srečanju v Krakowu (10.–13. 3. 2014) in pri srečanju regionalne delovne skupine projekta THETRIS na gradu Kromberk (14. 5. 2014). Sodelovala je tudi pri odprtju razstave fotografij *Marijine božjepotne cerkve med Alpami in Krasom* v Bovcu (19. 9. 2014).

ZAHODNA SLOVENSKA NARODNOSTNA MEJA V LUČI SPREMENB ČASA

❖ Jasna Fakin Bajec

Jasna Fakin Bajec je na Ljudski univerzi v Ajdovščini v šolskem letu 2013/2014 izvajala študijski krožek: Kulturna dediščina – vir za trajnostni razvoj. Na Občini Ajdovščina je pomagala pri pripravi programa Vrtovčevo leto (230-letnica rojstva Matije Vertovca). Z Otom Lutharjem vodi Razvojni forum Kras, katerega poslanstvo je vzpostaviti vzajemno sodelovanje pri trajnostnem razvoju Krasa. V sodelovanju z vaško skupnostjo Branik sodeluje pri revitalizaciji rihemberskega gradu.

❖ Petra Kolenc

Vodila je znanstveno knjižnico RP (COBISS-SAZU: Hn) ter skrbela za arhiv in knjižnico dr. Henrika Tume, največjo ohranjeno meščansko knjižnico na Goriškem iz konca 19. do 30. let 20. stoletja, ki je pomemben vir za zgodovino Goriške: (gradivo za razstavo in publikacijo *Meščanstvo na Goriškem* avtorice Inge Miklavčič Brezigar; gradivo za dokumentarni film in katalog o Henrikovem sinu Branimirju Tumi, nekdanjem direktorju filmskega podjetja Triglav film, ... itd.).

Ob počastitvi 70. letnice ustanovitve PNOO, smrti komandanta XXX. divizije Iztoka Turšiča ter požiga vasi Lokve - Lazna je v organizaciji Zveze borcev NOB OE Lokve - Lazna, Mestne občine Nova Gorica ter KS Lokve - Lazna za 4. 10. 2014 skupaj z Polono K. Pavlin pripravila scenarij proslave: *Klic je svobode vstal sredi gozdov ...* Verz je bil tudi njen predlog za napis na novem lokvarskem spomeniku, posvečenem prvi, drugi in osamosvojitveni vojni, ki so ga 14. 6. 2014 ob praznovanju Sv. Antona odkrili na Lokvah. Za omenjeni krajevni praznik je pripravila tudi vsebinski del prireditve, povezan z oblačilno kulturo na Trnovsko-banjski planoti.

20. 9. 2014 je v sklopu prireditve MONG v sodelovanju z Goriško pokrajino (IT), Društvom Planota ter MONG pripravila prireditev ob otvoritvi spominske plošče ter predstaviti knjige, posvečene Andreju baronu Winklerju avtorja Jožeta Šušmelja v zaselku Nemci v Trnovskem gozdu.

Kolencéva od leta 2013 sodeluje z ameriško antropologinjo dr. Carole Ryavec pri pripravi dokumentarnega filma *Shifting borders – lasting ties – gozdarska povest*, v sklopu sodelovanja je bil posnet prvi krajši film o oglarjenju *The Abandoned Craft of Charcoal Burning*, 2014, 25 min.

Za mednarodni festival zgodovine E-storia v Gorici (IT) je poskrbela, da je bila Založba ZRC s knjigami o Goriški prisotna na stojnicah v okviru knjigarne LEG (Libreria Editrice Goriziana).

❖ Neva Makuc

Neva Makuc sodeluje z odborom Kultura in izobraževanje Evropskega združenja za teritorialno sodelovanje GO (EZTS GO) pri prip-

raavljanju projektne strategije za področje goriške kulturne dediščine.

S strani občine Brda je bila imenovana v Odbor za obeležitev 500-letnice cerkve sv. Križa v Kojskem.

❖ **Danila Zuljan Kumar**

Danila Zuljan Kumar koordinira dela na RP ZRC SAZU Nova Gorica. V sklopu tega pripravlja programske zasnove projekta *Zahodna slovenska narodostna meja v luči sprememb časa* in poročila o delu za vključene občine. Pripravlja štirijezikični slikovni slovar terskega narečja. Jezikovno pregleduje slovenske in angleške prispevke sodelavk RP ZRC (angleški povzetki, PowerPoint predstavitve, besedila za spletno stran Raziskovalne postaje) ter *Izvestje*, v angleščino prevaja besedila za Dialektološko sekcijo ISJ FR. Je članica uredniškega odbora Škrabčevih dni, skupaj Heleno Dobrovoljc ureja *Škrabčev zbornik* 8.

SODELOVANJE PRI DRUGIH TEKOČIH PROJEKTIH IN PROGRAMIH ZRC SAZU

ZBORZBIRK (Kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom), projekt sofinanciran iz Evropskega sklada za regionalni razvoj (ESRR), program čezmejnega sodelovanja Italija–Slovenija 2007–2013:

❖ **Špela Ledinek Lozej**

Vodja projekta, pri katerem poleg Inštituta za slovensko narodopisje pri Raziskovalni postaji ZRC SAZU v Novi Gorici sodeluje še deset partnerjev. Koordinirala je projektne aktivnosti v okviru partnerstva in v okviru ZRC SAZU, pripravljala poročila prvostopenjski kontroli ter poročilo vodilnega partnerja za skupni tehnični sekretariat organa upravljanja programa ter sodelovala pri vseh aktivnostih projekta.

❖ **Petra Kolenc**

Pomoč pri administrativnem delu, vnos podatkov o zbirkah na spletni strani.

❖ **Neva Makuc**

Prevajanje projektne dokumentacije (dopisi, pogodbe, poročila itd.), zgibank, zgodb itd.

❖ **Danila Zuljan Kumar**

Jezikovni pregled vnosov slovenskih (narečnih in knjižnih) poimenovanj predmetov in njihovih opisov v treh etnoloških zbirkah v Beneški Sloveniji. Zbiranje gradiva v muzeju v Bijačah v Beneški Sloveniji. Priprava znanstvenega prispevka *Narečja zahodnega slovenskega prostora*. Pregled narečnih imenovanj v brošurah o posameznih muzejskih zbirkah.

❖ **Jasna Fakin Bajec**

Podoktorski temeljni projekt: Kulturna dediščina – medij za vzpostavljanje trajnostnega razvoja v lokalnem prostoru

V letu 2014 je zaključila delo na terenu, ki je bilo namenjeno zbiranju gradiva o načinu življenja na kmetiji na Krasu in Zgornji Vipavski dolini. Trenutno se pripravlja analiza in sinteza zbranega gradiva. Nadaljevala je sodelovanje z lokalnim Društvom gospodinj s Planine pri Ajdovščini, ki je bilo osredotočeno na šege in navade ob praznikih koledarskega leta, življenjskega kroga in večjih delih na kmetiji. Posredno je raziskovala pomen ženske na kmetiji za trajnostni razvoj podeželja.

❖ **Špela Ledinek Lozej**

Etnološke in folkloristične raziskave kulturnih prostorov in praks, raziskovalni program

Špela Ledinek Lozej je preučevala prostore materialnega in pripravljala monografijo o stanovanjski kulturi v Vipavski dolini.

Triglavski narodni park: Dediščine, akterji – strategije, vprašanja in rešitve, temeljni raziskovalni projekt ARRS

Izsledke raziskave o dediščini planinske paše in predelave mleka je predstavila v prispevku.

❖ **Neva Makuc**

Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti (program)

Sodeluje pri raziskovanju novoveške plemiške identitete na mejnem habsburško-beneškem prostoru: v prvi vrsti poskus rekonstrukcije genealogij določenih plemiških rodbin na Gori-

škem. Poleg tega preučuje problematiko v okviru spreminjajočih se razmer, v katerih se je – na različnih območjih in obdobjih – znašlo evropsko plemstvo v novem veku ter posledično prilagoditve, uspehe in poraze določenih plemiških rodbin.

Uporniške preživetvene strategije na Slovenskem (16.–19. stoletje)

Raziskovala je novoveško tihotapstvo ter plemiško razbojništvo ob habsburško-beneški meji. Raziskava, vezana na problematiko razbojništva, je bila predstavljena junija 2014 na znanstvenem simpoziju *Zakon preživetja v Kopru* (predvidena tudi objava). Raziskava je osnovana na preučevanju raznolikih primarnih virov v župnijskem arhivu v Krminu, zgodovinskem pokrajinskem arhivu v Gorici (arhiv Del Mestre), mestni knjižnici v Gorici ter arhivu rodbine Coronini v hrambi državnega arhiva v Gorici itd.

Vodilni humanisti slovenskega prostora med 16. in sredo 19. stoletja ter njihovo socialno in kulturno okolje

Preučevala je določena rokopisna dela čedajskega notarja Marc'Antonija Nicolettija (um. 1596), zlasti tista, ki so posebno pomembna za zgodovino zahodnega slovenskega prostora. Raziskava temelji na preučevanju historiografskih virov v hrambi knjižnice Guarneriana v kraju San Daniele del Friuli ter videmske knjižnice Vincenzopoppi.

Močmalih istrskih mest (14. do 18. stoletja)

❖ Petra Testen

Bibliografije, mentalitete, epohe

Program je posvečen biografskim študijam, a obenem povezuje biografsko raven z mentalitetno, hkrati pa z navezavo na pojem epoha ohranja stik s tradicionalnejšimi pojmovanji zgodovine.

Ruski intelektualci v Sloveniji v času po oktobrski revoluciji

Projekt se ukvarja z usodami posameznikov (npr. ruskih intelektualcev) in z

zgodovino ruske emigracije na Slovenskem. Delo je pomembno izhodišče tudi za medkulturni dialog dveh slovanskih kultur.

Ženske in prva svetovna vojna

Projekt se pogloblja v usode posameznic, obenem pa analizira širše procese, kot npr. vprašanje begunstva, zakonodaje, preživetvenih strategij itd. v obdobju prve svetovne vojne.

Multikulturna prijateljstva in narodne vezi na presečiščih slovenskega, italijanskega in nemškega sveta v (1848–1941)

Projekt skuša detektirati mrežo povezav in stikov, ki so jih ustvarjale posameznice, in s tem rekonstruirati (kulturno, znanstveno, zasebno itd.) dinamiko neke dobe.

❖ Danila Zuljan Kumar

Slovenski lingvistični atlas 2

Projekt se osredotoča na raziskovanje slovenske nematerialne kulture skozi slovenska narečja. V pripravi je 2. knjiga, v kateri bo predstavljena leksika pomenskega polja "hiša". Sodelavka je analizirala ok. 5000 leksemov ter pripravila morfološke analize za ok. 300 leksemov. Izdelala je 14 komentarjev in kart. Dodatne lekseme je zapisala na Avstrijskem Koroškem in v Beneški Sloveniji. Opravila je korekture za fran. termanija.net.

PRIJAVE NA PROJEKTE

❖ Jasna Fakin Bajec

Prijava projekta Kreativnost mladih v novih izzivih kulturne dediščine (Youth heritage) v okviru programa Erasmus+ za leto 2014.

❖ Danila Zuljan Kumar in Jasna Fakin Bajec

Priprava vsebine, vezane na projekt Kulturno-didaktično središče Štanjel – Interaktivni muzej Kdo smo mi?, prijavljen na program Finančnega mehanizma EGP 2009–2014.

❖ Neva Makuc, Jasna Fakin Bajec in Špela Ledinek Lozej

Sodelovale pri prijavljanju projekta

HIST-CAST – Zgodovinski biseri Zahodne Slovenije, prijavljen na program Finančnega mehanizma EGP 2009–2014.

RADIJSKI IN TV NASTOPI, INTERVJUJI, RAZGOVORI V ČASNIKIH IN ČASOPISIH

✿ Jasna Fakin Bajec

Predstavitel knjžice *Dobra stara šola: Utrinki iz šolskega življenja na Planini pri Ajdovščini skozi čas* Radio Koper, 14. 12. 2013.

✿ Špela Ledinek Lozej

ZBORZBIRK: kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom. Radio Trst A, 17. 6. 2014.

Soavtorstvo:

Rogelja, Nataša. *Šavrinke.* TV Koper - Capodistria: oddaja Na obisku, 5. 10. 2014.

Rogelja, Nataša. *Šavrinke nekočin danes: predstavitev razstave Šavrinke nekočin danes v Gregorčičevi dvorani v Trstu.* RAI 5, TV Dnevnik, 3. 10. 2014.

✿ Danila Zuljan Kumar

Galerija Jožeta Pohlana, Hrpelje, 15. 5. 2014: Jurca, Vladimir (intervjuvanec), Zuljan Kumar, Danila (intervjuvanec), Žele, Andreja (intervjuvanec). *Večerni pogovor TI SI: slovenski jezik kot izraz kulture - bogastvo jezikovnih različic.*

Poročilo je sestavila Petra Kolenc.

Sodelavci Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica:

doc. dr. Danila Zuljan Kumar - Inštitut za slovenski jezik Frana Ramoviša (tel. 05 335 73 21), vodja
dr. Jasna Fakin Bajec – Sekcija za interdisciplinarno raziskovanje v humanistiki (tel. 05 335 73 25)
dr. Špela Ledinek Lozej – Inštitut za slovensko narodopisje (tel. 05 335 73 22)
dr. Neva Makuc – Zgodovinski inštitut Milka Kosa (tel. 05 335 73 23)
dr. Petra Testen – Inštitut za kulturno zgodovino (tel. 05 335 73 24)
Petra Kolenc – Zgodovinski inštitut Milka Kosa (tel. 05 335 73 26)
prof. dr. Branko Marušič, znanstveni svetnik v pokoju – Zgodovinski inštitut Milka Kosa (tel. 05 335 73 20)

Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica z arhivom in knjižnico dr. Henrika Tume
Delpinova 12, 5000 Nova Gorica, tel./fax: 05 335 73 26

Spletna stran: <http://rpng.zrc-sazu.si>

Izvestje je del skupne naloge sodelavcev Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici z naslovom *Zahodna slovenska narodnostna meja v luči sprememb časa*, ki se osredotoča na zgodovinske raziskave v zahodnem slovenskem prostoru, njegovo bivanjsko kulturo, na razumevanje pojmov tradicija in kultura, na preučevanje zahodnih slovenskih narečij in jezikovnega stika ter raziskuje socialnopolitično, ekonomsko in trajnostno vlogo dediščine v sodobnem, globalnem svetu. Izsledki raziskav, objavljeni v domačih in tujih strokovnih iz znanstvenih publikacijah, so lahko temelj inovativnega kulturnega in gospodarskega razvoja širšega goriškega prostora.

IZVESTJE 11 – 2014

ISSN C504-2240

VSEBINA • Uvodnik • Osebnosti včerajšnjega časa • **Članki:** Neva Makuc, *Krminski plemič Francesco Maria Neuhaus (u. 1693)* • Petra Kolenc, *Gozdar Jožef Koller (1798–1870) in njegove zasluge za izgradnjo ceste Solkan–Trnovo* • Branko Marušič, *Goriška leta Pavline Pajk* • Robert Devetak, *Vsestransko delovanje učitelja Mihe Zege (1852–1919) na Kanalskem* • Jasna Fakin Bajec, *Vaški učitelj Anton Pegan in vzdržni razvoj podeželja v Vipavski dolini v drugi polovici 19. stoletja* • Petra Testen, *Julius Kugy (1858–1944): “Ne iščimo v gori terišča za plezanje, iščimo njeno dušo!”* • Danila Zuljan Kumar, *Bruno Podveršič – briški domoljub* • Špela Ledinek Lozej, *Zbiralci in skrbniki kulturne dediščine med Alpami in Krasom – Projekt ZBORZBIRK* • **Poročila:** *Poročila o vsebini humanističnih in družboslovnih revij v Furlaniji-Juljski krajini, Poročilo o delu Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici od 1. 1. 2014 do 31. 10. 2014* •

<http://zalozba.zrc-sazu.si>